

ARNHEMSCHE
OUDHEDEN.

I.

Hofyaart na Zutphen.

In 't Privilegie van Graaf OTTO den III. komt de vergunning voor, dat in Arnhem alles, volgens het recht en de goede gewoontens der stad Zutphen zal behandeld worden, [*et omnia in ea fiant secundum jus et bonas Consuetudines Civitatis Zutphaniensis (a)*]. Ik leid er uit af den oorsprong der zo genoemde Hofyaart van Arnhem na Zutphen; maar dat die het regte woord niet is, moet ik daar uit beslissen, dat in alle oude stukken niet van *te Hoove vaaren*, of *te Hoove wyzen*, maar bestendig van *to hoeffde wyzen* gesproken wordt. — Zutphen kwam alzo de eere toe, dat haare oudste recht en costumen de beste gehouden wierpen, dan het kon Arnhem en andere Steeden,
die

(a) In P. BONDAMS, *Ch. B. I. III. bl. 405.*)

die insgelyks met zodanige bestelling voorzien wierden, nooit tot smaad verstreken, dat zy, in de gebruiken van Zutphen niet vroed niet wys, haar daarom aldaar beleeren gingen. Dat verzoek van onderricht en naderhand van beslissing kon in gevallen van verschil tuschen burger en burger nooit onpartydiger en ook nooit in order geschieden, dan met toezending van die stukken, welke door de twistende partyen tot staving haarer geding waren ingediend en daarom geschiedde dat ook alzo. Het zou een dik boek op zich zelve maaken, en mischien een zeer nuttig boek, indien alle de procesfen, die van dit soort te vinden zyn, met hunne Zutphensche gewysdens in druk gegeven wierden. Ik breng een en ander derzelve in deezen band te berde, maar zeg uit allen, dat de Zutphensche uitspraak en de Arnhemsche verwijzing daar boven, byde agter yder proces gevoegd *m. m.* dus luiden.

Dat ordell tuschen Johan Kuick gemechticht van Alyt Zybertz ende Johan Honsteyn ende slyn ettens wysen die Schepenen van Arnhem t Zutphen to hoeffde ende die parthyen sullen jnleggen na vermoegen des bueckx. Actum feria sexta na den sonnendach jubilate Anno domini etc. xcj.

Na Inleydinge ende wtleydinge na ansprack antwort ende na den schynen ende bewesongen to bey-

beyden zyden gegain ende die Scheperen van Zutphen gesien ende gehiert hebben jnd na den ordell weert hyr geschiet, soe wysen die Schepenen van Zutphen voir recht. . . .

Of somtyds, zonder te zeggen weert hyr geschiet, maar dat evenwel zo menigvuldig niet, zo als in een ander Hoofddeel zal worden afgeschreeven.

De Arnhemfche woorden, dat die parthyen fullen jnleggen na vermoegen des buecx willen zeggen, dat partyen betalen zullen 't geen in stads boek voor het overbrengen der proces stukken na Zutphen bepaald gevonden wordt; en dat waren in dien tyd, te weten in 't jaar 1491. twee golden schylden, maar zedert 1550. eene hoogere somme, welke uit dit Statut bekend wordt (a).

Item soe parthien der eer ordele to Zutphen to hoeffde gewesen wurden, plegen jntoleggen elck twee golden schylde, soe zyn die gemeyn scepen verdraegen, dat van nu vortaen die parthien elck jnleggen fullen seff keyfers g. xx valuerde st. b. vur den g. soe d.e vyer golden schylde nyet genoegh zyn die ordele te Zutphen to hoeffde to brengen ind weder te haelen. Verdraegen in vigilia pauli conuersionis anno l.

Er

(a) Los blaadtje ter boven - Sekretary.

Er wordt noch een, denkelyk ouder, *Statut* gevonden (a), 't welk dus luidt. *Item die ghene, die oir ordele te hoiffde gehailt werden, soelen irstmails oir gelt jnleggen voir den kost; also voele als hem die Burgermeisters heiten inleggen.* Uit die penningen moesten dan vooral de kosten vallen, welke door de Schepenen in het brengen en haalen van het vonnis, gemaakt wierden. Hiertoe diendt (b). *Eersame wyse besondere guede vrunde, soe uwe liefden onss nu opt nye schryuen, begerende alsulk ordell to willen rytten, As ghy an onss to hoefde gewesen hebben, b.ruerende wilhem van dornick an eyne jnd Crafft van Kamphuesen mitten synen, der hy volmechtich is, an dander zyde, ind v dairop zynen yntestigen dach to willen beteykenen omb uwe Schepenen al'hyr to schicken van onss begerende, dat process ind schryfften van den saicken to willen doirsien ind dat ordell dair van to willen wysen enz. Bege en wy v lieue vrunde guetlick to weten, dat thunt die bouwe anstaende is, dairjn wy gheen ordelen en plegen tho wysen, dan soe balde aie Bouwe verleden ind omkomen is willen wy tselue an onss to hoefde geschickt doirsien, die wysonge do.n, ind v asdan na uwen*

be-

(a) In 't B. Statuta.

(b) Los t. r b. f.

begeren eynen dach beteykenen. Indien dat uwe liefden bynnen desen middelen tyden onff toeschryven, dat wy van den heren van sunte Peter van Vtrecht mitten geestlieken recht off anders onbelast blyven, jnd gy onff dairaff altyt onlasten sullen, angesien die selue heren onff tweewarff geschreuen hebben, dair auer ghene wysinge to doen mit langen reden. Dat wy voirt in den besten to kennen gheuen uwen Eirsamheiden, die got onse here to langen zeligen tyden bewaren wille Geschreuen onder onser stad segell op vrydach na translation. Martinij, a° lxxxvii. [Daar onder] Burgermeisteren Scepenen ind Rait der stad van Zutphen. [’t opschrift.] Die Eirsamen, wysen ind voirsichtigen Burgermeisteren Scepenen jnd Rait der stat van Arnhem onsen besondren gueden vrund.n.

Uit deezen brief zien wy ook noch de verzekering, dat Zutphen om haar uitgesprooken vonnis, of liever om het uitspreken van dat vonnis, in last raakende, dien last niet draagen zoude (a). — Voor ’t overige voeg ik hier by ’t geen op een omslag van een dezer procesfen geleezen wordt.

Begeert die stat van Arnhem dat men hem dat

(a) Verg. P. L. VAN DE KASTEELE *Spec. Inaug. exb. Miscell. Jurid.* p. 36.

dat alde processf ende wysfinge tegenwoirdich weder auerfeyden will mi ten ordell as die wysfinge geschiet is.

Maar daar onder weer:

Die stat van Zutphen begert die olde gewefen ordell wedder, wanttet gehoert ju der Cancelrie toe Zutphen.

Ondertusfchen geevt zich hier voor niets op in die *Inventarisfen* van Zutphensche Charteren en papieren, welke in 't jaar 1575. wederom op haar gewoone plaats gebragt wierden en van my elders gegeven zyn (a): en men ontmoet zo veele deezer procesfen ten Raadhuize van Arnhem, zo geschreeven in een daar voor aangelegd boek, als onder losse papieren, dat men vryelyk veronderstellen mach, dat by de stad Zutphen van haare begeerte wierdt afgezien.

— Hoe bezwaarende die Hoffaarten voor stads kasse waren, toen de ryskosten noch niet tot laste der partyen vielen, kan een uittreksel uit veelen betogen. *Item noch vingegeuen aen orde'gelt in den jaer een en viftighe, als van ordelen, die gehaelt waren tot Zutphen tusfchen Jan van Ruwenhauen ende Ghisbert van*
Wa-

(a) *Stukk. v. d. Vad. Hist. D. III. No. 1. 2. 3. 27.*
 enz.

Wagensvelt, daer in den jair van li. om gereden wert *iiii* mael, ende verteert *xiii* R. guld. ende *viii*. kr. Ende noch verlacht in desen jaer van twe en viiftigen aen ordelen *Jans van Ruwenhaue* ende *Ghisberts voirff.* ende tusschen den *Richter van Arnhem* *Gersalis* van den gruthus ende *peter van Egmont bastart*, daer in desen jare *iii* mael om gereden is geweest, ende verteert *vii* R. g. (a).

II.

Hof-vaart na Arnhem.

Gelyk men van *Arnhem* na *Zutphen*, also wees men te *Cylenborch* na *Arnhem* te hooyde. *Cylenborch* was dan gewoon het geding by opgaave van een kort verslag overtezenen, en dat aldus aan te vangen (b). Den *Eersamen*, *wysen*, *Voirsichtigen Burgermeesteren*, *Scepenen* ind *Rade der stad van Arnhem* onse bysondere lieue vrunden *Gheuen wy scholt*, *Burgermeesteren*, *Scepenen* ind *Rait der stad Culenborch* to kennen
 das

(a) Uit *Stads Rekening* over 1452.

(b) Uit losse papieren ter b. f.

dat en daarop weezen Schepenen van Arnhem met dit formulier. *Hyr op wysen die Schepenen van Arnhem vur richt: Weert hyr geschiet, soe. . .* — Die van Cuilenborch zonden de stukken met een boden te hoofde, maar haalden die zelve door afgezanten uit hun midden weerom; Zy verschryven zich in den volgenden brief (a) met te zeggen, dat zy het VONNIS te hoeffde gebracht hebben, dan die brief bewyst het geen ik wilde.

Eersame, wyse, ind Voirsichtige bysonder guede Vrunden. Wy hald n uw n gueden memorien waill indechtich, dat wy in den lesten affscheiden gesloten waren, terstont nae 't boechtyt van onser lieve Vrouwen n. t. vitatis U Eersaemhed n scrifflick te vermaenen des vonnisse by ons aen U Eersaemheden te hoeffde gebracht ende overgelevert, gy wolt U dan van stonden aen onledich maken ende laten ons dan mitten selue onsen Bode weten en n sekere dach ende die so corte alls U lieffden ymmermeer mochten, dat wy solden mogen comen. Is ons fruntlick begheren, dat U Eersaemheden sich soo laten vynden, mitter cortster expedici n die U mogelick zyn sal ende laten ons scriffteliken weet n mit bringer van desen wanneer wy dar an comen sulen,
doen-

(a) Los ter b. f.

doende als wy ghenfelick betruwen, ende altyt wederom verschulden willen tegen die selue *U Eersaemheden*, die God almachtich bewair mit wysheden vroom ende gesonth. Geschreven onder onser stat segell op onser liever *Vrouwen* avont *nativitatis* anno. *xcvii*. [Daar onder] scholt, *Burgermeesteren*, *Scepenen* ind *Raidt* der stad *Culenborch*. [Het opschrift.] *Den Eersamen*, *Wysen*, ind *Voirsichtigen Burgermeesteren* *Scepenen* ind *Raidt* der gueder stad *Arnhem*, onse bysonder lieve ind zeer gemynde *Vrunden*.

— Het getal der afgezanten, welke het vonnis afhaalden, bestondt voor den *xviii* dach *septembr*. Anno enz. *lxxxvi*, (*a*) in *henrich Zuermont*, *symon die haen*, ende *Alart van Ingen*, dus in drie hunner *Raitzvrunden* ende mede *Schepenen*.

— Zulke brieven ontslipten de opspooringen van *Burgemeester D. Dibbets*, hy zonde eene *Laade* in de *Brandkase* (*b*) voor *Culemborgsche Hoffyaert* af, dan wist ze maar met een eenigen brief te stoffeeren, behalven de beschikking van *Hertoch Reynald*, dat die *Schepenen van Cuylenborch* eenich ordels, des sy niet wys en waeren, haalen zouden aan de
Sche-

(*a*) Brief van deezen dach ter b. f.

(*b*) Num. *ix*.

Schepenen tot Arnhem 1343. gelyk aldus^o zyne opgaave luidt.

III.

Maaltyd voor H. Eduard.

Item quum dux comedit cum scabinis XXII. ff. VIII. ff. Dit gebeurde in 1366. (a).

III.

Wolven-jacht.

In het jaar 1384. hieldt den Hertoch van Gelder een wolven jacht (b), en daar by waren leden uit Stadsbestier aanwezig, en verteerden by die gelegenheid iiij. ff. iiij. ff. [*Item feria quinta post penthecostes, doe myn heer die wolue iaghede mit sinen ghesynde verteert iiij. ff. iiij. ff.*]. Wy moeten niet gelooven,

(a) Volg. de R. v. de St. v. d. j.

(b) Uit St. Rek. v. d. j.

ven, dat hier voor dikwyls gelegenheid was, ten minsten dit is het eenigste voorbeeld, 't geen van my tot aan 't jaar 1531. ontdekt wierdt. Toen gaf Hertoch KAREL dit bevel.

Wy laeten weten onsen Borchgreue tot Nymegen ind onsen Amptman van Maze ind Wale, sampt den Herlicheiden dair by gelegen, soe wy verstaen, dat durch die jacht onse Neve van Cleve in 't Hoigewalt gelaen heeft, die Woluen sich herwerts in onse landen ergeuen hebben ind onsen armen ondersaiten mercklicke schaeden doen, Bevelen wy U, dat ghy u myt malkanderen versamelen, om die woluen, soe voele moegelijk zy, to jaigen, dat onse arme ondersaiten dair van gevryet muechten werden, des verlaiten wy ons entlicken tot U. Datum op sent michiels avont. Anno xxxi (a).

In 't einde van die eeuw hadt men ook eene en meerdere wolven-jachten, en wierden de Schouten op Veluwen aangeschreeven om hoehre ondergehoyriger huysluyden in Roten tho leggen van xv. off xvi. man, mt aenstellingh van bequame Rotmeisters vnd i'elcker Wolffs jacht den huysluyden tho monstereen enz. (b). En dit strekte by vervolg tot een rigtsnoer.

V.

(a) Minute nu in laade C. aan de R. K.

(b) Los st. v. d. 29. Aprilis. 1597.

V.

Op de Poortgaan.

Die here ende die Burgermeesteren Scepenen ende Rade laten weten al'en onsen Burgeren ende Ingesetenen, oft sake weer, dat sich yemant also ontginge, dat hi van den here ende den Burgermeesteren Scepenen ende Raden op der poirten in der geuencknisse wurde heiten gaen off ander Corredie toegeuegt wurde, woe die oick weer, dat nyemant den anderen dat verwyten en sall off dair omme te spott dryven voir ogen off achterrugge In schemp off in ernsten moede, weer yemant die dat dede, die sall tot gebade sheren ende der Scepenen dairom op der poirten in der geuencknisse gaen ende dair nyet weder affgaen ten sy mit wille sheren ende der Schepenen, desen sall hem nyemant ontschuldigen moigen, die men dairvan betugen mach met ymant dies getuychsweerdich is.

Item oft sake weer, dat yemant op der poirten wurde heiten gaen, die ongehoirsom dair ynne weer, die verliest xx. fl , den here v. ende der Stat xv. Ende solde nochtant der Stat vriheit een veerdell jairs dairom ontberen, ende nyet weder

der dair jnkomen, hy en hedde die xx. ff . yersten betailt, dede hyt dair in bauen, dat willen des here ende des Schepenen den enen also affnemen, dat sich een ander dair an sloten mach (a).

Dat op de poort gaan was onderschyden van op de poort gebracht, geset te worden, noch meer van in den stok gezet te worden.

Want Gerit leuwartz ter beternisse, dat he herman van Wyeden Burgermeister versprooken heeft, ende Meister Derick van der Moelen der Stat Rentmeister, als he van den heiligen altaer quam, gehoirsaem is geweest ende is op ten poirte gegaen, so sal hie Gade van hemelrick teren dragen een wasfkeerse van 1. ff . nu ende nest tokomende donnerdage voir den Cruysfen, als 't wywaeter om den kerckhoff geweest is, ende stain voir den koer ende dragen ende setten die keersf voir den heyligen Sacrament. Actum feria sexta post Katherinæ. anno etc. lxii. (b)

Die geboden was op de poort tegaan wierdt daar niet in een gevangen kouw opgeslooten, maar kon vry door dat gebouw gaan, dus ook gemaklyk weer weg komen, edoch, byaldien

ie-

(a) In 't B. Statuta.

(b) Stads. B. v. Ordelen v. 1462.

iemand by hem seluen daer weder afging, dan stondt hem zyne straf te wachten.

Item des manendaigh na sente Peters ad vincula anno domini xiiii. xlix heeft Coenrait voir den Scepenen op ter kameren getuygt op synen eedt, dat hi heyn seysen soen ende Willemken Wychmans geëyscht ende gesonnen heeft voir der bancken borgen te setten, dat se bynnen drie off vier dagen, als die Burgemeisteren to huys gaen rechtsplegen solden hier voir der bancken van den gescheften, die se gedaen hedden, of datse by schinender sunne op Sente Johans poirte gaen solden, ende nyet daer affgaen ten were by wille syn ende der Scepenen by oere burgerschap, ende bi eene pens van vyffschilte olden schilden, des syn heyn seysen soen, ende Willemken op ten poirten komen, ende by hem seluen daer weder affgegaan, op sente Johans kerckhof. Aldus syn heyn seysen soen ende Willemken Wychmans soen in der kircken ontburgert Dominica post assumptionem marie, anno etc. xlix. (b).

En dit is het oudste voorbeeld van ontborgeren, 't geen my op 't oog kwam. — Ik zal my op 't eerste dezer drie stukken eene klyne letterkundige bedenking veroorloven. Het zegt,

(a) Uit 't B. v. Ordelen.

zegt, dat niemand dit op de poort gaan den anderen verwyten mach *in schemp off in ernstenmoede*. De vraag is, of, daar *schemp*, schimp, altyd in *ernsten moede* geschiedt, immers zeer naby komt, niet voor *schemp* zou moeten gelezen worden *scherts*. Tegens dit zogenoemde Kattjespel ontmoet men in de gildenbrieven veeltids voorzieningen, also ook in een keur van hoger ouderdom, dien

van staen ter brulocht.

Item als men die bruyt truwet in der kerken, of voor den huese, wie daar den anderen slughe in spotte, oft in ernste, enz. Ik zal ze in 't Hoofdstuk van trouwen geheel uitschryven.

Van dit op de poort-gaan verschilde de gevangenis binnen 'shuis.

Iohan die Wa'e praestiiit ad manus Burgimagistrorum, tot welcker tyt dat hem die Burgemeisters seggen off doen seggen aen synen mont onder peen van l. oude sc., dat hy dan verstant weder in Claes huys van Andels gaen sal. Ende daer nyet vyt te gaan, ten sy mit wille ende consent der Burgemeisteren. dominica exaudi.

Een voorbeeld van 1428. (a). — Volgt een ander van 1442. waar by zeven borgers be-

(a) Uit het *Scheepen Actenbo.*

beloven an hant des Richters ende der Burge-
meïsteren by eenre pene van iic olde sc., halff
tot sheren behoefte ende halff ter stat behoefte, dat
Johan van Bueren ende Gabel Weye, die nu op
ter poirte syn, lyfflick then heiligen sweren sul-
len in der Munte te gaen, daer ynne te blyuen,
ende nyet daer vyt te gaen, ten sy mit wille she-
ren ende der Scepenen. (a).

VI.

Scheepen-eed.

Ik heb uit eene oude Rekening in de *Kronyk*
op het jaar 1459. voorgebragt eene *schildery*
voor der *Stads-raethuys* geschilderd, waer op
dat *eedts-speel* gemaeld werdt, en voor welk
stuk *silver ende gold* gebesicht was. Het woord
Eedts-speel is my tot dus verre nog maer twee-
mael voorgekomen, eens in den brief van Her-
toch REYNOUT van 1371, waar by den Rich-
ter vergund wordt een Schepen tot zynen
Stadholder te zetten, dien hy van nu voirtaen
in syn *Eetspel* nemen *fall*, en nog eens in een
op-

(a) Ald.

opstel berustende in een bundel in de brandkas, (a) en van dezen inhoud.

To weten dat die wierdige, ende hogeleerde meyster Wynant van Arnhem Doctor etc. myt Johan van Scherpenzeel gekomen is op ten Raetkameren t Arnhem, ende hebben den Burgemeysteren ende Scepenen gepresenteert enen brieff van onsen gen. lieuen Heren Hertogen van Gelre etc. gesant an synen g. stat Arnhem, beuelende den seluen Johan van Scherpenzeel te ontfangen, ende te halden vur enen Richter van Arnhem etc. Dirop die vurss. doctor heeft laiten lezen 't ghene Johan vurg. sweren solde den burgemeysteren ende Schepenen voirt der stat priuilegien, ende vryheiden the willen doen visitieren, ende doersien. Ende wesf der stat van synen g. heren ende vurvaderen gegont were, ende syne f. g. reddelick ende billick bedacht, ende dan confirmierden, dat solde Iohan vurss. lauen ende sweren. Voirt as in den Eetspull vygedrukt steet, dat die Richter Schepenen bysicht helen solde, die weren syne f. g. to vred.n. Dan off ennige saken op ten Raetkameren tractiert, off vurgenamen wurden, die tegen syne f. g. gingen, dairinne solde die Richter syns Eedtshalven onverbonden syn. Ende hyr op is Iohan van Scherpenzeel as Richter

(a) Laade VII.

B

ter van Arnhem den Eedt aan Brant van Delen als Burgemeester in d r tyt bestedicht. Actum 2^a post Quasi modo geniti. Anno etc. xiii^o.

Wy zien uit deeze stukken duidelyk, dat *Eedts-speel* het zelfde is, als *Eedtsforme*, of *Eedtsformulier*, en dat het dan van *spil*, *spel*, by d' *Angelsaxen* en *Franken*, volgens *J. G. Wachter* voor *sermo* gebruikt, moet afgeleid worden, gelyk daarvan ook ons woord *spellen* afkomt. Ik gisfche dus, dat op dat *schildery* de gewoone eedtsformulieren, zo die, welke te dier tyd den borger verbonden, als die, waardoor aan hem zyne overigheid verbonden was, met gulden en andere letteren, misfchien ook met eenen daar om geschilderden rand, gelezen wierden, en dat dan zodanig tafereel tot herinnering of onderrichting voor een iegelyk op eene openbaare plaatse in de voorzaal van het raadhuis, alwaar ook de gericht's bank was, of van buiten tegens het raadhuis aan, was opgehangen. —

Mogelyk ziet hier op eere uitgave aan *Beant die Maethe, so he de Tafell, Int Raadhuyff hagh, vernaeet heeft*, van II. g. XIII. ff. en dan was dat *Eedspel* noch in 1505 aanwezig (a).

Maar

(a) Uit *St. R. v. d. j.*

Maar d'alleroudste Eeden te verschaffen mag my niet gebeuren. Myn vroegste van Scheepenen is deeze.

Ic sweer een recht scepen te wesen, den Hertogen van Gelren ende Greve van Zutphen ende dem gemeynen burgeren van Arnhem. Scepenelycht te he'len. Rechte ghichte te dragen. Rechte ordel te wisen tusschen twier mannen tale, alst mi die ghene vraegt die 't mi van rechte vragen sal, der stat rechten ende oude gewoonten te houden; een peert te houden, ende of ick vercoop bynnen twee maenden een weder te hebben Oec die statuten van den bioec ende van sente katherinen, ende a'le anderen statuten, die die scepenen gemaect hebben te houden. Ende den scepenen teten te gheven. Oec soe waer die meeste deel van den scepenen ofte van d'n Rade bivalten, dat ic daerbi bliyen sal. Voirt der stat beste te doen ende alle onnyne ende twist te stuiten na myner macht. Ende dit en sal ic laten om lieve noch om lede, om maesscap, noch om swagerescap, om haidt noch om nyet, om myede noch om ghichte, noch om gheenrebanden saken bi minen vyf zinnen, dat mi Got soe helpe ende sine heiligen (a).

Deeze eed wierd tot den tyd van ALVA

ge-

(a) Los ter b. f.

gezworen. In 1568 schreef de *Graaf van Megen* een ander opstel voor, 't welk in de *Kronyk* (a) te lezen is. In dat formulier komt het paard niet. Het houden van zulk een paard was in een tyd, wanneer in ons land nog overal geene geregelde posten bekend waren, eene zaak van noodzaaklykheid, maar tevens, ofschoon de *Scheepenen* daar voor hooggeld trokken, een groot bezwaar, voornamelyk toen men by *statut* van 1437 overdroeg, dat *e'ck* *schepen* een peert houden zou van xx. R. G. ende niet daar onder; ende weert sake, dat enich *schepen* een *snooder* peert hielde in enigen jaer, so en zou men hem in dat jaer geen hooggeld geven. Ende of sake weer, dat eenigh *schepen* een peerd van de *voorgen*: weerde kost, ende verdorve, of *snoder* worde op den *stalle*, off anders, daer mede zou men dat jaer *volstaen*. — Het gebruik van deeze paarden wierdt aldus geregeld.

Item Wynand Ridder	} primi.
Item Iohan van Angeren	
Item Gerit van Arnhem	} secundi.
Item Iohan van Sallant	
Item Wouter Grut	} tercii.
Item Steven van Breenen	

Item

(a) Bl. 172. 173.

Item Gysbert van Mekerem	}	quarti.
Item Ott van Scherpenzeel		
Item Herman van Wye	}	quinti.
Item Arnt Thomas		
Item Goosfen van der Gruuthus	}	sexti.
Item Jacob Byerwiffch		

Dese scepenen soelen oir perde tallen tyden van den stat wegen gaen laten, d' een voir en d' ander na, gelyckse secundum ordinem vairschreven sta.n. Ende weert, dat yemant van den voors. schepenen syn peert nyet gaen en woude laeten, alst hem boirde, off by huys nyet en hedde, so moigen die Burgemesteren een peert hueren, ende wat dat kost, die huer sal men den scepen, den syn peert geboirde te gaen aen syn hoigelde korten (a).

De woorden Ende den schepenen te eeten te geeven komen also gedrongen en ongeplaatst hier in voor, als die van 't paard, en doen duidelyk bevatten, dat daar mede een vroeger formulier wierd uitgebreid. Maar deeze maaltyd wierd by vervolg door den drom van dischgenooten te kostbaar voor den nieuwen scheepen, dan dat daaromtrent niet op bepaa-ling moest gedagt worden. En die was deeze.

Item

(a) Op 't eerste blad van 't Boek van ordelen loopende v. 1462 tot 1490.

Item so fall ick den scepenen tethen geven, ende op der scepen maelyt nyemant to gast bidden noch tethen geven, dan den Richter, Burgermeisteren, Scepenen ende Rait ende die tot den kameren horen. Dan off ick wo'de, so mach ick mynen gedi en Herr van Ge're, ende die syne genade mit hem brenht, enie den pastoir van Arnhem, den Deken van sinte Walburgen, ende den Commandeur van sene Johan t Arnhem mede to gast bidden ende tethen geven. Ende tot sulker myner scepen maelyt en sal nymant, 't sy van scepenen, raden of ymant anders toegeven, dan Witbroet, offs h en gelieffen. Item dat sal ick aldus holden in mathen ende, gelyk voirscreven steet bi den selyen Ede, den ick voor gedaen heb, so my Got help ende zyne heiligen. Item voirt wanneer een Scpen syn maelyt gegeven heefft, so fall hy des naesten Raitsdach daer nae volgende bi synen Ede seggen ende hlden, dat he syn scepen maelyt also gegeven, ende alle punten gehouden heest, gelyck voirscreven staat (a).

En deeze straffe voorzorg kan geene verwondering baaren, wanneer ik hier by voeg, dat het Scheepen ampt in d' oudste tyden voor een zo lastige en kostbaare bediening gehouden wierd, dat men zelfs daar voor, geene beja-
gers,

(a) Los ter b. f. en in 't B. STATUTA.

gers, zal ik niet zeggen, ontmoeten mogt, maar dat men ook hier in Arnhem eene boete van honderd duizend steenen tot opbouw der vesten bepaalen moest voor den geenen, door wien dat ampt verwygerd wierd. *Noch is op dach vursf.* [staat in een voorziening van 1510] *auermyts den scepenen der stad Arnhem verdreegen, dat oft saicke weer, dat ymants scepen gekoe en worde, ind hy dat wygerde, die soll der stadt g. brückt hebben hondert dufent steens (a).*

VII.

Ontvangst van Kairy: Vrouwe van Willem van Gulich.

Item doe myn vrouwe quam, die die Clockers luden. vi. ff. Uittrekzel van 1379. (b) en 't welk dus ziet op de binnenkomst van CATHARYN dochter van den Hollandschen Graave ALBERT VAN BEYEREN, waarmede onze Hertoch WILLEM VAN GULICH in dit jaar zyn huwelyk voltrokken had.

Ik

(a) In 't Boek *Statuta*,(b) Uit *St. R. v. d. j.*

Ik plaats daar by dezen brief, van 1371.

Gude vrinde. Wy laten v weten dat wy eens hylix auerdrogen syn myt onss dochter van Gelre, ende myt Willem van Gulic onsen neue: waerom wy u bidden, ende begeren, dat gi hoem hulden wilt voer enen e ueheer, ende anders nymant, want hoem Nymegen ende ander stede Ridder ende knecht g. hult hebben voer enen Erucheer, want hi dat naeste lief is van mansgeboert, ende men dat voerrecht h. lt., dat die h erlickeit van Gelre, billick op mansgeboert comen sal, dan op vrouwen, ende dat gi v hir in alsoe quiten wilt, dat Wy ende onse neue v des te bedancken hebben, off gi ons te doen hedt in engen saken, weent wy onsen neue nede headen verkort in sinen rechten. God si myt v. Gegeuen in den hage op den sonnendach letare. Onsen guden vrinden Burgerm. Scepen Raet ende die gemeyn statt van Arnhem (a).

(a) Uit No. I. van Landzaaken ter Secretarys.

VIII.

Geschenken aan Willem van Gulich.

Onsen heren geschenket, doe hy quam van den heiligen graue ij. silueren kannen ij. xxxiii ₧. x. ₧. viii. s. Item de kannen te brunyren ende bereiden xii ₧. (a).

Item onsen lieuen here van Gelre geschenket, doe hy quam van pruesfen enen napp mit enen lepel. c. guld. valet. ij. xiii. ₧. vj. ₧. viii. s.

Item onse vrouwe van Gulic geschenckt, doe sy hyer was een gulden spay. xxx. gul. val. lxiv. ₧.

Deese twee laatste geschenken wierden in 't tweede jaar daarna gegeven (b): noch een laater;

Item circa pasche, doe onse Here van Gelre quam, hem geschencket ij silueren kannen (c) ij. lix. ₧. xij. ₧. iv. s.

(a) Uit *St. Rek. v. 't j. 1391.*

(b) Uit *St. Rek. v. 1393.*

(c) Uit *St. Rek. v. 1395.*

IX.

Verwapening.

In den oudsten band der *Statuten* wordt eene keur gelezen, welke ook woordelyk, maar met laaterre spelling in dien van 1590 is overgebracht en aldus luidt.

Te manen mit scepenen brieuen

Dat een verwapenyng is.

Item weert saeke, dat yemant d n anderen maende mit scepenen brieuen om schout, dat men vermoede een verwapenyng te wesen. So sall die maenre der schout behalden mit sinen ede, dattet wair schout is. Of mens hem gesynt. Ende off die maenre des nyet doen en woude so en darff hem die ghene, die voir die schout gemaent wurdt, geen betalinge dair aff doen.

Als wy hier *verwapening*, voor *vervalsching*, *bedrog* neemen, dan laat zich alles zeer wel begrypen. Waar ik dit woord vind komt het zulk eene uitlegging toe, ten minsten eene, of algemeene betekenis, of een byzonder soort, van *vervalsching*. *Item off yemandt verwapenyng dede den willen wy doen straffen als een velscher staat in den Landbriev van Veluwe*
van

van 1532 (a), en volgens dien Landbriev zou de straf van *Velfchers* tot 's Vorsten beheering blyven. In het Gereform. Landrecht van *Veluwe* (b) is dit verbod. *Ni. mandt sal eenighe huysen afbreken moghen, daer uyt Jaer-Renten verschreyen zyn, dan met consent des Renteniers: Ten waer saeck, dat sulck om het onderpandt te verbeteren geschiede, op pene van gestraft te worden, als die verwapeningh gedaen hadde.* En daar in is het ook *vervalsching* naar myn begrip, voor al, indien die woorden als eene gedeeltelyke uitlegging zouden moeten opgenomen worden, van 't geen in een vroegere *Verbondsbriev*, van 1436. (c) wierd vastgesteld, en wel aldus. *Voort syn Wy mit onse Ridderchap ende Steden averkomen, dat ny voertaen geenreley verwapingen der guederen in onse Lande geschieden en sullen. Ende dat onsen Amptluyden nergens in onse Landen voerschreven daeraver staen en sullen, geschiedent daer en baven, dat en sal van geenre waerden syn.* Op eene andere plaats in het Gereformeerde Landrecht van *Veluwe* (d) staat *Und soo veern be-*
von-

(a) In 't Geld. Pl. B. D. II. App. col. 152.

(b) Cap. XXV. art. 12.

(c) In 't Geld Pl. B. D. II. App. col. 188.

(d) Cap. XXVI. art. 2.

vonden worde, dat in d.n koop ofte Erfbuyschap bedrieghelick gehandelt waer, sullen sulcke bedriegers, als die verwapening gedaen hadden, gestraft worden, en ook deeze woorden kan ik voor my niet met *ejusm di fallaces vis violentæ poenam subibunt* in 't Latyn overgieten. Maar ik moet te gelyk daar by betuigen, dat ik my zelve met myne eigene vertolking niet voldoen zal, zo lang het my aan het juist begrip ontbeert van die byzondere zoorten van vervalsching, welke in zommige deeser aanhaalingen bedoeld worden. Ik geloov egter dat ik dat omtrent den volgenden brief treffen kan (a).

Lieue Getrouwen! Onse heylichste Vader die pauwz, heeft ons te kennen laiten geven; Woe dat zalige Johan van Deynsen, in synen leven eyne verwapenyng gedaen solde hebben, dairdurch syne rechte Erfgenaemen, die wy verstain onsen heilichsten Vader der pauwz Bloitshalven verwant syn, oir Erstail ind goet ontbruyckber gemaickt wurdt, dat ons onbillick bedunckt weesen. suls weerden wy durch onsen heiligen Vader pauwz ind den geleerden onderricht, dat sulcke verwapenyng in allen rechten verbaeden is, ind nyet toegelaten en wurat; soe wy dan durch die vurgemelle onderrichtinge ind onss alre heilichsten Va-

(a) Nu in laade I. aan de R. K.

Vader, as gy gedencken kunt, to eren ind dienst die onbillicke verwapenyng afgestalt willen hebben, is onffernste gesynnen, dat gy soe verschaffen die verwapenng afgestalt ind van geener weerden gehalden werde, ind die rechte Erfgenamen oers aengeerfde guet, sond.r ennige beweringe anvangen ind gebruycken moegen, as sich dat na allen reden behoirt; ind ingefall sulcx nyet en geschege muesten wy dair voren provisie op laiten doin, ind des ghoenen hyr inne geschien fall, lait ons mit brenger van deesen zyne schriftlick antwoirt affweten, omb onsen heilichsten vader den pauwz dair off to adverteren. Des verfsyns verlaiten wy ons genslick tot U. [Daar onder] stat Nymegen.

Deezen brief welk door Hertoch KAREL aan de stad Nymegen geschreeven wierd, vond ik maar in *minute*, en daarom zonder dach of jaartekening. Ik kan mis hebben, maar verbeelde my, dat hy voor het jaar van 1532 zal geschreeven zyn, en dat het daar in vervatte geval aanleiding gav, tot de voorziening in den *Landbrief* van 1532 hier boven; dat die verwapenng dede als een *velscher* zou gestraft worden; en dan wierd die *velscher* gestraft, gelyk twee jaaren na dien *Landbrief* de Weduwe en kinderen van *Derik Schenck*

Schenck in het stuk 't geen ik hier voord-
breng (a).

*Wy Kairle &c. doen kondt. Alsoe wy nu
apentlick bevonden hebben dat in der saeken der
vermeynder echtelicker Matrimonium ind Echtschap
der naegelaiten Wyffs ind Kynderen zelige Dericks
Schencken van Nyddeggen versierde Valsficheit ind
vertwyvelde lyst gebruyckt, daerdurch die senten-
cie der Echtschap geworven is, ind die selve
persoen ind oere kynderen dermaethen vur echten
in die naegelaten guederen Derickx Schencken
vurgf. tot merckelicke verachtunge des sacraments
der heyliger Echtschap ind achterdeell der rech-
ten Erffgenamen bis her toe geschiet daer aen sy
ons lyff ind guet gebroyckt hebben. Bekennen wy
Hertouch vursz. dat wy onsen lieven getrouwen,
Derick van der Lip gnant Hoen, Heer tot Grib-
benfurst ind Aefferden ind synre echten huisfrou-
we Alydt Schenck van Niddeggen, Vrouwe tot
Arssen &c. ind oeren Erven, alle alsulicke gue-
den, als die bastart kynieren Dericks Schencken
vurghen gegeven syn off enichsyns toekoe-
men moegen, rede ind onreede, ruerende ind on-
ruerende nyet dairaff vytgescheiden, gelick ons die
wie vursz. billick verfallen syn, voir eyne summe
van*

(a) Los san de R. K.

van pennynge, die ons to danck aling ind all betailt is erflick ind ewelick verkoufft ind opgedraegen hebben, verkoupen ind opdraegen avermits desen onsen aepenen brieff, vur ons, onsen Erven ind Naecoemelingen, alsoe dat wy onse Erven ind Naecomelingen daer ghoen recht noch toefseggen meer aen en hebben, noch en behalden, ind Derick van der Lip syne Huysfrouwe Alydt ind oere Erven vurgen. die selve guederen terstont aensfangen, rustelick ind vredelick then ewigen daegen toe nae oeren will gebrucken sullen, sonder ons off onsen Erven ind Naecomelingen becroenen off wederseggen off yemant anders; Bevelen hieromme onsen Stadthelder ind sementliken Amptluyden in onsen Aeverquartier van Ruermunde off anderswair, daer die guederen onder gelegen, die nu syn off hiernemaels wesen sullen, dat sy oer hant terstont duraff trecken, ind sich der niet en onderwynden, dan Derick ind Alydt syne huysfrouwe vurfes. daerin stellen ind holden, voir oir ind oeren Erven, sonder oen off oeren Erven daerin enighe indracht te doen off gestaeden gedaen to werden. Dat is soe onse wille ind meynonge, sonder argelist. Oirkonde &c. xx. Aprilis Anno a xxxiiij. —

Het geen van Hertoch Karel by deezen brieve vergund wordt, is ook voor een gedeelte zyn gezinne, dat die van Nymegen zouden doen.

Jan

Jan van Dynssen was aan eene *Vrouwe* getrouwd geweest, hy kon haar als zyn *echte getroude Vrouwe* bezeten hebben, maar hy zal met haar nooit in den *hyligen echte vereenigd* zyn geweest, dit zal hy, en na zyn overlyden, zyne vrouwe, *met valscheit ind lyst* hebben zoeken staande te houden, en daar door in deezen zin eene *verwapening* zyn gedaan; zyn geval kan noch erger zyn geweest, want wat is de oorsprong van dit woord *Verwapening* voor *Valscheid*? Ik geloof een anders waapen in plaats van zyn eigen uit kwaade inzigten gebruiken.

My zyn *onstraffelyke segelen* uit het *Ommelanders Landrecht* (a) bekend, en tegens deeze staan zeker *straffelyke segelen* over. Een *straffelyk segel* is buiten twyvel zodanig zegel, waarmede *valscheid* gepleegd wordt. Het zegel alleen zonder ondertekening van een Secretaris, versterkte alles in den ouden tyd. Dit heeft noch te Zutphen plaats. Wanneer men nu een andermans zegel wist magtig te worden, of te laten na-maaken, en daar mede een kwaad gebruik maakte, dan deedt men, zou ik zeggen, eene eigenlyke *verwapening*. Dit was de misdaad van een landzwerper, welk omstreeks van 1549 het zegel van de familie van Bu-

NAW

(a) III. 43.

NAW misbruikte en zich dien adelyken naam toeigende, maar ook by vonnis van de Scheepenen van *Leipsich* zu *abscheu der andern das Bunauische siegel, so er felschlich hat nachgraben lasen, vnd zu betrugk der Leute gebraucht, auf die hende gebrandt wurde* (a). — Het branden van dit vreemde wapen in een vervalschers hand is zo ongewoon niet, of wy kunnen uit ons eigen land ook zo iets te berde brengen. In 't jaar 1480. zette men te Utrecht een misdadiger, welk ook *valscheyden* gepleegd hadt, twee uren lang op den kaak en hem wierdt *en n penningk in syne wangen* gebernd (b).

Verwapend voor met wapenen vercierd is in den *Inventaris* van de goederen van PHILIPS van *Bourgondien*, welk A. MATTHEUS uitgaf (c). *Een segel cofferken overtogen mit root fluweel ende verwapent met die wapenen van Ravestein.* — *Noch een tapeyt verwapent mit die wapenen mit den crommen staf daerby: en meermaalen.*

(a) Zie in C. G. HALTAUS *Glof. Germ. v. Faelscher.*

(b) By A. MATTH. *de Nob.* p. 476.

(c) *Anal* I. 210. 223.

X.

Huwlyks Voorwaarden.

Van de xv. Eeuw liggen alle in deeze woorden. — Compareerden twee, drie, vier of meerdere getuigen en verklaarden, *dat sy gedingt hadden in der vergaderinge van den hylick tusfchen NN. en NN. uxorem eer sy doch te samen quemen, in talem modum enz.* Dit voorbeeld, (:een uit allen:) is van *craftino conversionis pauli*, des jaars 1427 (a). De woorden *eer sy doch te samen quemen* verdienen met het volgend voorbeeld (insgelyks een uit veelen:) opgehelderd te worden.

Dat ordell tusfchen Elsken van Zedem die Willems Wyff van Riperscheit was ende Bartolt van Holthufen.

Elsken van Zedem, echte Wyff saliger Willem Riperscheits mit Johan van Aemb. oeren voirspreke, sprack an Bartolt van Holthufen na vytwysinge eens Scheepenen brieffs van Arnhem voir hondert olde scilde van mergengave die Willem

(a) Uit het *Scheepen Aften b.*

lem voirsz. oir gegeven heeft. Ende gesanne den Richter, dat hi Bartolt voirsz. also guet hedde, dat hi oir die mergengaue vytreicke na vytwisinge oirs Schepenen brieffs vursz., off dat hi segge wair ome, dat hi oir dair weygeringe in duet.

Op begeerte ende eyschinge Elsken Willems echte Wyff van Riperscheit seliger gedachten mit eene mergengavesbrieff van hondert old sch. vyt Willems guede enz. Antwoirt Bartolt van Holt-husen met Derick Voskuyll syne voirsprecke also well als hi dat alleen doen mucht ende seyt na vytwisinge desselfen brieffs so en is men met recht nyet sculdich te geven van der mergengave voirsz., want se nyet gegaen noch geschiet en is na vytwisinge desselfen brieffs, want Willem voirsz., die mergengave nyet gegeven en heeft des yersten mergens doe hi von oir getruwede bedde opstont na gewoenten ende richt der stat van Arnhem, want Bartolt voirsz. bewisen wille mit den genen die in dat huys woende dair Willem en Elske voirsz. malckanderen truweden en besliepen dat enen nacht voiren die trouwe en bestapinge van Willem en Elske voirsz. geschiet was eer hi die mergengave gaff ende oick ist meer luden kenlick. Voirt seyt Bartolt, all weer die mergengave all gegeven des yersten mergens als Elsken seit, als doch nyet en is, se en weer die nochtantz van geenre weerde, wanttet kenlicken is en men be-

wisen mach, dat *Willem voirsz.* op dyen mergenginck ter kirchen, ter slege en ter strate en socht die Schepenen eer hi die mergengave gaff, om dair over te staen, dat oick tegen gewoente en recht van Arnhem is. Ende *Bartolt* seyt, dat hi mit recht nit schu'dich en is van dese mergengave, ende dattet e n onrechte eysfchinge is, dat se eyschet, ende oir geen woirde van Eden, die sy biedt te doen in oiren budell te sweren, hier tegen mit recht te bate komen mach off fall, Ende seyt dat dat recht is, gheert des een ordell.

Tegen dat ordell seyde *Elske* mit oeren voirsprecke *vuorsz.* *Willem voirsz.* weer selven vuytgegaen die Schepenen te halen, die over die gift van der mergengave gestaen hebben, dat en so'de *Elke voirsz.* dair an nyet hynderlick wesen, wanttet ommer geen stantafftiger bade en is, dan een man selve, voirt segde *Elske voirsz.*, dat *Willem voirsz.* oer nyet beslapen en heeft als een man syn echte wyff sculdich is te beslapen ende dat sy oick also van hem nyet beslapen en wolde wesen, en dat sy syns lyffs oick nyet sculdich en wart noch geens mans eer des nachts, doe hi des mergens van oir opstont, doe hi oir dese mergengave gaff. Ende *Elsken* seyt voirt, dat sy een vry dienst wyff is en een Burgersche t'Arnhem ende siet op enen vryen badem ons
he.

heren ende wille dit behalden mit oeren Ede
 Ende segt, dat bove den Sch-penen brieff voirsz
 ende bove oir Ede geen getuych noch ander woir-
 de hynderlick wesen en soelen an oerre mergen-
 gave voirsz., mer dat Bartot voirsz. oer die
 voirsz. mrgengave na uitwisinge oers brieffs scul-
 dich is vst te reycken, dat seyt Elskén voirsz.
 dat recht is ende begeet des een ordell.

't Bestaidt an Wynant Ridder des vridach op
 sente agathendach anno duif. etc. xl quarto, die
 des syne verst nam. Item geverst secundo. Item
 geverst 3°. des vridagh post Dominicam quasi
 modo geniti.

Hier op wart gewesen voir recht, des vridagh
 op sente Bonifacius avent anno duif. etc. xlquarto,
 na Ansprak ende antwoirt ende na E'sken oirs-
 selfs verghyen, so en is die mergengave van geen-
 re warde na rechten ende gewoente van onfs
 stat (a).

Het oudste statut, betreffende hilixvurwerden,
 't geen my bekend wierdt (b), luidt aldus.

Item hilixlude, die hilixvurwerden voir Sche-
 penen tugen voir vergaderinge ende beslapinge ces
 hilix en doruen oir getuych nyet bewaeren mit
 Eden, mer als se tugen na der vergaderinge en-
 de

(a) Uit het Gerigt signaat van 1439. tot 1484.

(b) Uit 't Boek Statuta.

de beslapinge des hilix, dat soelen se bewaeren mit oeren eden.

Naderhand.

Op huden den 26 Septembris [15] 86. Is by den semplicken schepen eendrechtlick geresoluirt vnd statuiert worden, dat hin vorder alle mergengaven, die in hilix vurwarden ter goeder tyt verspraecken, vnd beslaeten, vnd by de beroepenen hylxluiden vnderteickent syn worden, soe bundich vnd van weerden gehalden sullen worden, gelick als off d.e selue voer Schepen afgedragen ende aueig geuen waeren (a).

XI.

Consent tot trouwen.

In 't jaar 1428. beloovde *Iye van Steenre* gerigtelyk *sub poena VIe oude sc.* onder anderen, dat sy nyet hilicken en fall buten den Burgermeistren in der tyt (b), maar ik kan niet nagaan op welk recht. — Van niet te huwly-

(a) In 't Statuten b. v. R. SLUYSKEN verzameld fol. 16.

(b) Uit het *Scheepen Allenb.*

lyken zonder toestemming van bloedverwanten doen zich veele voorbeelden op. In 1443. beloofde *Gerselys van Aller Wolterssoon*, dat hi dese neefte sefs jair lanck gheenrehande saken hantieren off doin en sall et sy van hilich off anders synen guede antreffende, ten geschie hy rade ende guetduncken *Wilhems van Dornick* ende *Gelys ingen nuwlant* ende *Johans van Ockenbroick syn's Oldervaders* (a). Iets dergelyks komt in een *Magescheid* van 't jaar 1344. voor. De voogden van *Ariaen van der Gruuthuys* belooven daar in aan haare broederen, dat zy haar in het haar toegedeelde huis zullen onderhouden, thent zy vytgehilickt wurdt. Ende weert sake, dat *Ariaen* by hoir seluen hilichten buten hare neesten mage ende rade ende wille, so sal se van den voirff. husinge dairom onderst wesen (b). In 't jaar 1443. *Johan van den Gruuthuys* promist, dat hi geen echte wyff nemen sall buten rade synre magen ende vrienden (c).

(a) Uit het *Schepen Aftenb.*

(b) Op een losbl. in 't *Schepen Aftenb.* voorn.

(c) Ald.

XII.

Trouwen.

T*rouwen*, een getrouwd paar, een echt getrouwd paar waren voormaals van eene andere betekenisfe, dan waar in zy tegenwoordig worden aangenomen; een tegenwoordig echt getrouwd paar, wierdt toen een door den heiligen echt getrouwd of vereenigd paar genoemd.

Anno Domini MCCCC. Septuagesimo, ipso die Viti. Sanderus van Huesfelynk heeft sich beclaeght op der Raitkamer voir den gemeynen Rade, woe dat Nese Dibbolts Dochter hem voir desen voirleden Pynsteren ducker dan eens ontbaden heeft bi oer to komen, want se vernaeme, dat he van hynne trecken wolde. So is die slue Sanderus eens bi oir gekomen, nementlich des marenaegs in den heiligen daigen van Pynsteren, omtrent vespertyt, en mit oir gekalt een halff vierdell van eener vren licht, so syn dair in komen gaen Nesen twee Bruederen, en quamen bi Sanderus op der kamer, en sachten tot hem: gi weet waill woe gi bi onse Suster komen sydt, en hebt oir all anders wat toegesegt, dan gi oir noch gehouden hebt. Dair doe Sanderus op antwoirde,

wes hi oir gelaifft off toefegt hed, decht hi oick waill te holden. Dar se doe weder to fachten, dat he dan van stonden dat dede. Dair Sander anderwerff op antwoirde, wes he oir toegesacht hed, decht he oir waill te holden. Dair doe weder die voirg, twee Nesen Brueders toefachten, dat he dat dan dede, en trouwede oir suster, dair se biweren, gi moet dat doch doen. Doe antwoirde Sander wederomme, moit ick dat doin, so wurde ick daertoe gedwongen, ja gi moet dat doen, fachten die Brueders weder. Dair Sander weder op antwoirde, moet ick dat doen, so werde ick daertoe gedwongen, dan ick en denck des nyet te doen, noch te holden, want ick denck noch een geestlick man te worden, Dairse op antwoirden, he must dat doen solde he levendich van oir komen, se wolden hem slaen ind houwen, dat men hem in enen sack lesen mucht, en syn lyff hebben eer hy ryiten huse ginge. Doe sacht Sander wederomme he meynde, dat he daer op der Vryheit were, en dair velich wesen. Daerse op antwoirden, dat se en in den huse nyet misdoen off slaen en wolden, mer so verr he voir der doeren op der straten queme, sonder he oir Suster nyet en trouwde, also dat he doe weder sacht, fall ick 't omers moeten doen, so worde ick daertoe gedwongen. Doe fachten se wederom, het must doch wesen, en willen dair getuychen

bi halen. Doe sacht Sander, dat doet dan, en die Brueders lieten doe halen Lysbeth then Wall Johans huysfrouw then Wall, en Henrick then Haige. Doe die twee dair op der kamer weren, die sachten die Brueders weder, siet Sander nu doet, en trouwet onse suster, en d'een stont bi Sander en had een Rutynck in syn handt, en die ander had syn hoeyck opgeslagen, en syn mes gevuyst, ende traeden tot hem, doet nu, gi moettet doch doen. Doe seyde Sander, moet ickt doen, so worde ick daertoe gedwongen, en noeme U, daertoe to tuige, en taste in synen budell, en nam eenen Daler in syne handt en sacht noch eens, moet ickt ommers dan doen, so worde ick doertoe gedwongen, en sacht mede holt daer dan en reyckte hoir den selven daler (a).

Een ander voorbeeld.

Coram Mekerem ind berge comparuit Hilleken van tyell myt Recht besath ter Instantie van gryetgen van Wagensfelt vmb getuychnysse der waerheit to geuen, ind heeft durch dwanck des Rechten getuycht ind hoer hande op cere borsten leggende lyfflick gade then hilligen geswaeren, dat tet sich begeuen heeft op sente michiels auont anno lxi lestleden, dat thonyss veren komen is syn gryetgens vurss. huyss, daer hilleken tegen-

wot-

(a) Uit het Scheepen-Adenboek der stad Arnhem.

wordich wasf, ind begeerde een canne wyns to dryncken myt gryetgen vurf., ind gaff hilleken een stuck goltz vmb een canne wynff to halen, gelick zy gedaen, ind heeft een canne wynff gehaelt tot steuen huegen huyff, ind, soe die weerdynne egeen cleyn gelt hadde van dat stuck goltz weder to geuen, heeft zy dat stuck goltz aldaer staen laeten, ind mytten canne wynsf gegaen tot gryetgen van Wagensfeltz huyff, heeft thonys veren een glasf wynsf off twee gryetgen gebracht, onder anderen seggende off hy den nacht nyet by hoer slapen en mochte, daerop gryetgen gesacht, dat zy van hon nyet gescandelisieret wolde wesen in oer eygen huyff, hy solde vyt oer huyff gaen. Daer myt thonys gryetgen genamen ind op oer bedde geworpen ind opt bedde gehalden, is gryetgen t. rnych geworden ind gesacht, dat thonyff hoer solde laten gaen in hondert Duuell namen ind gaen vyt oer huyff ind sloech na hem. heeft thonyff in zyn tesse getast ind eenen pennynck daer vyt genamen, den hy gebrücken ind hoer die helffte gegeuen, seggende, dat hy hoer daer myt trouwde, daer gryetgen op gesacht, dat soe vern thoenyff hoer daer myt trouwde, dat zy daerop den haluen pennynck ontfangen, ind sachte langt my her uwe handt, daerop thonyff gesacht ind hoer zyn handt gegeuen, seggende, dat hy nyet van hoer scheiden en wolde, got ende die
doet

doet scheyden zy beyde van den anderen: sachte gryetgen wat zy myt die loer doen solde, antworde thonyss dat hy egeen golt meer by hon hadde, ind heeft eenen van zyn Ryncken van der handt getagen, ind gryetgen gegeuen, seggende, dat hy hoer daer myt trouwden, nyet van haer to scheyden, dan ass got ind die doet zy beyde van den anderen scheyden, ind heeft verder getuycht ind gesacht, dat thonyss hoer den Rynck myt gewalt genamen heeft vyt den budell seggende dat gryetgen den philips daler jn die stade halden solde, die by steuen huegen vrouwe stonde, mytten sylueren pennynck hy hoer te voereh gegeuen hadde, hy en dorste hoer den Rynck nyet laten ymb zyner moder wille. Actum opten xxviij. augusti. anno lxiii (a).

Een, noch koddiger, voorbeeld.

Coram Wynant van Presichaue ind Jacob van Tuyll comparuit helmert hartgerss myt recht gebaedt ymb een getuych der waerheit to geuen, ind tuycht, dat hy gewoent heeft myt arnt in den papegey, ind dattet sich op enen aeuont begeuen heeft dat Joachym arntz vurss. soen to huyss quam ind suchten sweerlichen, vraigden helmert vurss Joachym waerom dat hy suchten, off hy gewont weer, off dat hy yemantz gewondt hadde, off dat hij

ye-

(a) Uit stads *Scheepen Adenb.* beg. met 1562.

yemantz getrouwet hed, daerop Joachym geantworf, dat hy een perfoen getrouwet hedde, vraighden helmert, wie dat weer, antworden Joachym dattet goesfen smyt weer, vraighden helmert, waer myt dat hy oer getrouwet hedde, fachte Joachym, een cleyn pennynckxken weert gewest, jnd hedde nyet voel to bedieden, dat selue iff helmert vurf. oerbodich altyt myt zynen ede to bestedigen. Actum op Gudestach post pasche. anno [xv^o] xlii. (a).

Wy vinden hier niets meer dan het trouwen met den penning of ring, [het *annulo* of *solido subarrare* (b)] en dat was in den ouden tyd wel zeer bondig en van groot gezag, maar het is na het tegenswoordig begrip niet meer, dan zich verloooven; het is het trouwen, 't welk van KILIAEN met *conjugii fidei dare* (c) vertaald wordt. Ondertusfchen wierdt een man, die dus getrouwd was, een getrouwd man genoemd, en de Vrouwe een echte getrouwde wyff.

Tuigen Jan Petersf ind Derick Petersf, dat sy dairby auer ind aen geweest zyn, als heer herman buidelyngh jn der tyt Capellaen tot Arnhem Geertyen Petersf dat heylige Sacrament in oeren krenck-

(a) Uit het *Schepen Aftenb.*

(b) Verg. L. P. v. D. SPIEGEL, O. en H. der Vad. R. IV. iv.

(c) Op het w.

krenckten liggende geuën solde, daer Johan aelbertſſ oer getrouwede man tegenwoerdich stont, ind hebben gesien ind gehoert, dat heer herman vurſſ. Johan aelbertſſ. vurſſ. aensprack, ind vraechden hem, aldus seggende, Johan hoe staet gy mit Geerten vurſſ? hefft Jan aelbertſſ vſſ. geantwort dat weet Geertyen soe waell als ick, dat Ick oer getrouwet heb, ind seyde voert tot Geertyen, Geertyen laet den penninck syen, daer Ick U mede getrouwet heb, ind terstont, als Jan aelbertſſ vurſſ. die worden gespracken had, hefft Geertyen oer in den bedde opgericht ind mit oer hant getast in oeren Rock, ind hefft vth oeren buydell getagen eynen snaphaen, die een scheertyen had, ind hefft den Jan vurſſ. in zyn hant gedaen, ind Jan Vſſ. dede den seluen snaphaen Geertyen wederom. Ind seyde Ja Geertyen dit is den snaphaen, daer Ick v. mede getrouwt heb, Ind soe vroeck als gy gesont bynt, soe will Ick voert der heylicher kerck voldoin, ind v toe kercken leyden, ind hefft daerop Geertyens moeder ind Johan van Gemenen mit allen den vrunden, die daer by stonden die hant gegeven ind sulx gelaefft toe volfueren, soe hefft heer Herman Capellaen vurſſ. tot Ian Aelbertſſ vurſſ. gesacht. Ian soe bent gy my een absolutie schutaich toebetalen, ind hefft van stonden an synen buedell of tessche opgedaen ind oin die absolutie betaelt, ind heer Herman vſſ. hefft van
 ston-

stonden die absolutie gescreuen eer hy Geertyen
vurff. dat Heylige Sacrament, ind die Heylige oly
gaf.

Dit stuk is van 't jaar 1547 (a). Het vol-
gende hoort daar ook toe.

Tuegen Derick Pauwels, Reyn Weyers, Bet
Vroleek ind Beel Jacobs, dat oen seer waell
wittich ind kundich is, dat Geertyen Peters een
eerlicke persoen was, eer sy van Jan Aelbertff
getrouwet is geweest, ind dat zy is gebaeren van
gueder vromen olderen, ind ten weer saecke, dat
sy anders were geweest Jan Aelbertff en solde
oer nyet getrouwet, noch tot sich genamen hebben.
Oick tuegen dese vurff. personen, dat Jan Ael-
bertff is gecomen in Geertyens vurff. moeders huys
om oer daer uyt toe haelen, ind bij sich toe ne-
men, daer jnne dat oer moeder onwillich was,
ende en wolde se Jan vurff. nyet laeten volgen,
daarop dat Jan Aelbertff vurff. tot der moeder
sprack, waerom wilt gy se my nyet laeten volgen
Ick wil se mit my nemen, want idt is myn echte
getrouwede Wiff (b).

Meer hebben wy niet nodich. Geertje was
het echte getrouwde Wiff van Jan Aelberts,
maar

(a) los ter boven Secretarye van Arnhem.

(b) Ook van daar.

maar hij hadt haar *voor der Heyliger kerke* niet getrouwd; hy was met haar *in der heiliger echten* niet *voor God* vereenigd geweest. — *Nymand en fall jnne onse Ampte moegen sitten, off syn werck moegen doen, then sy dat hy in der hellicher echten verenight is.* Saat in den oudsten *Wevers-gilden brief* van Arnhem (a). En op deeze wyze kan ook niet duister schynen 't geen van JOHAN VANDEN SANDE in zyne *Nederlandsche Historie* (b) op 't jaar 1566 geschreeven wierdt, „ dat een pastoor in 'sGra-
 „ ven-Haghe verbrant is op wiens Catholyck-
 „ heyt anders niet viel te segghen, als dat
 „ hij by een Huysvrouwe veel kinderen ge-
 „ teeldt hebbende, die selve hielt voor zyn
 „ Echte Wyf, liever willende overtreden die
 „ wet des Paus, daer by hem verboden was
 „ een Vrouwe te trouwen, dan die wet
 „ Godts, verbiedende Hoererye:” want, in-
 dien aldaar JAN DE BAKKER, of in 't latyn J.
 PISTORIUS (een martelaar van 1525) be-
 oogd wordt, en dit moet ik gisfchen, dan was
 JANDE BAKKER ook niet op de gewoone
 wyze met zyn *echte wyf* getrouwd, maar *in 't*
 hei-

(a) Zie 't volg. *Hoofdst.*

(b) B. I. bl. 4.

heimelyk en zonder getuigen (a). En op deeze wyze laat zich ook het volgend verhaal van Doct. P. WINSEMIUS (b) bevatten. „ Bin-
 „ nen Franeker — heeft zich ondertusfchen
 „ een feltfaem fpectakel sien laten. Want al-
 „ soo die Dood-Graver in den Maent Julio
 „ [1546.] sekere graf in den Kercke geopent
 „ hadde, heeft hy gevonden het lichaem van
 „ Gysbert Ens, die voor twee ende dertich
 „ jaer ghestorven was, noch niet vergangen,
 „ ende fo als het oock was in fynen geheel,
 „ exempt, dat die Doodt-kiste buyten den
 „ onderften plancke niet vergangen ende ver-
 „ rot was. Twelck met verwonderinge aen-
 „ fiende, hebben 't felve met touwen opge-
 „ trocken, ende 't felve van stof ende vuyle-
 „ nisse ghesuyvert, aentastende 't felve in ge-
 „ lycker maniere, als oft het een nieus ghe-
 „ storven lichaem gheweest ware.

„ Dit geruchte also over den gantsche ftade
 „ loopende, is 't felve oock ter ooren van
 „ sekere Vrouw, met namen Moy Styn gheco-
 „ men, by welcke hy eertyts voorfz. Ens,
 „ lan-

(a) Zie G. BRANDTS *Verb. der Reform.* bl. 112.
 enz. ook *De eerste Hollandsche Martelaar JAN DE BAE-
 KER*, Leyde 1652.

(b) *Chronique v. Vriesland*, Fol. 518.

„ langhe jaren gheboeleert hadde, oock alsoo
 „ dat het een jegelyck schein, hem by syn
 „ Echte ende ghetroude Huysvrouwe te con-
 „ verferen. Na welcken also hy te feer met
 „ haer berucht wierde, ende verclaerde haer
 „ geen trouwe ghegeven te hebben, ende heeft
 „ hy de selve van hem ghestoten, ende uyt
 „ den Huyse verdreven, waerover sy in cranck-
 „ heyt van sinnen gheraect is, soo feer be-
 „ hertigende de ontrou, welcke van den voorsz.
 „ persoon haer aenghedaen was. Evenwel
 „ haer verftoutende, is na het voorschreven
 „ graf gegaen, alwaer siende den voorsz. *Ens*
 „ haren getrouden Man, so als sy voorgaf,
 „ ende naermaels gebleken is, heeft het GOD
 „ geclaget, dat het hem niet overquame 't
 „ gene andere verstorvenen, den Loop der
 „ Natuyren nu gheeyndiget zynde" enz. want,
 't geen daar verder volgt, komt hier niet te
 pas.

En dit woord *Echt* raakte ook by vervolg,
 in dezen zin, niet agter de bank. In het
Boertigh Liedtboeck van G. A. BREDEROO is
 eene aanspraeck van eene *Petemuyse* tot haar
Neef, waar in zy zegt.

Marten segh ick, kooft in huys
Sin j'al vry van Symens Sytjen,

Van

*Van schele Styn, van Grietje Gruys,
Van Pieter Paters dochter Fytjen.*

Sin jêr oock me in den echt?

Dat sen Vryer! dat sen knecht (a)!

Dēeze Marten wordt hier zo ontrou en losbandig voorgesteld als HENRIK KANNEMAKER in de Historien van 1364. *Erat his diebus Gorichemii HENRICUS Cannemaker, genere splendidus et potens opibus, sed moribus, ut res declaravit, impendio improbus. Huic enim ludus erat honestissimas quasque virgines ac viduas clandestino matrimonio sibi copulare, præstipularique semper à singulis, ne contractum matrimonium evulgarent inter anni præsentis terminum. His technis cum ille multas illexisset, multæ deceptæ illum crimnarentur citatus canonice Arnhemii Gelrorum coram officiali confessus est, se omnes istas mulieres, quæ tum ibi frequentes aderant & illum certatim sibi quæque maritum vindicabant, liberè sed clandestine duxisse: Cumque officialis quæreret, quænam igitur ea esset, cui primum suam astrinxisset fidem, ille cum cachinno respondit, eam ibi necdum adesse, nec in eo opido habitare; simulque, eluso judicio, Gorichemum concessit (b).*

— Edoch

(a) Bl. 3.

(b) Woorden van I. I. PONTAN: *Hist. Gehr.* p. 279.

— Edoch van dat *Echt* bleev noch het tegenwoordig *Echtschap* in Gelderland over, omtrent zulken, welken zich bondig verloofd hebbende, zulk eene gelofte weigeren gestand te doen: wanneer zy tot die voldoening voor het Gerichts-hof geroepen wordende, by dat Hof altoos wordt verstaan dat *Echtschap* of geene *Echtschap* plaats heeft.

XIII.

Keuren omtrent trouwen en bruyloft houden.

Item enich brudeghom van onsen poirteren mach hebben met hem sesse mannen ende niet meer. Weert dat hi meer lude met hem hedde, so soude die brudeghom der stat ghelden v ff ende ellic man, die meer mit hem were, dan vorscreven is soude ghelden der stat i ff ende desghelych mach die bruyt oec hebben ses Vrouwen mit hoer ten eten ende nyet meer onder penen, alse vorscreyen is,

Item ter brulocht soe en sal men gheen spise te bedde brengen uytgenamen wyn ende cruyt by v ff .

Item

Item als men die bruyt truwet in der kerken of voer den huse, wie daer den anderen slueghe in spotte ofte in ernste, die verloer xx. fl . ende den Richter sinen banne (a).

De laatste keur mag zien op 't gebruik van 't schutten van den Bruidegom en Bruid, wanneer zy na de kerk gingen, en daar van daan na huis, gelyk dat noch in 't jaar 1635. ten platten lande zelfs veel laater plaats hadt (b).

— Wanneer een lid van stads - bestier trouwde, wierdt hy met wyn vereerd. Die stat hefft in 1522. gesceenct Riemsdyek, doe hy die Brudegom was mit joffer van Aller xiiii. quarten. xii.i. coecken (c): de voorbeelden zyn hier voor meenigvuldig; men vindt zelfs den Scherp-richter meester hans op syn Bruelofft gesceenck ii. tonnen byers (d).

De woorden, waarmede men door den Priester getrouwd wierdt, ten minsten waarmede Claeff ind Wendell Dericks op manendach post thome anno [xv^e] xxxiiii, door den Priester getrouwd wierden, waren: soe bynde ick v tsa-
men mytten bandt daer got adam ind Eua myt
bar-

(a) Uit het Boek *Statuta* van de Brandkas.

(b) 's Hoves Ref. v. d. 27 Juny 1635.

(c) In Stads Reken. v. d. j.

(d) In Stads Reken. v 1523.

bande (a), en dan wierden zulke getrouwden genoemd *echte getrouwde luyde vur got ind die werlt*. Sander Bentyck verklaarde in 't jaar 1544. (b), dat hy den *pastoer van Arnhem* hadt hoeren seggen, dat geryt van berck ind truyken blefen soe waerafflich *echte getrouwede luyde weren vur got ind die werlt*, als hy gysteren got gesacriert ind misse gedaen hadde. En diergelijke getuignissen en getuignissen van echte geboorte vindt men telkens, en moesten wel nodig zyn in tyden, waar in niet algemeen van huwlyken of doop by de Priesters aantekening gehouden wierdt, en men zyn geslagt meesttyds uit mondelinge overleveringen moest bewyzen; hoedanig Grietgen en geertgen van Sylmolden in dezen zelvden tyd (c) getuigden, dat zy menychmael gehoert hadden van oer vader ind moeder ind oock vaders moeder, dat Ott van hoickeloms moeders vader hadt geheyten arnt buedelmaicker, welcke arnt vurs. ind Euert gaymyss vrouw Sluyskens vader waren gebaren van twe gesusteren, ind dat euert gaymyss hadt gehadt cynen brueder geheyten lubbert gaymyss, daer aff noch een dochter in den leuen was, geheyten Tryn
gay.

(a) Uit het *Scheepen Aftenb.*

(b) *Scheepen Aftenb.*

(c) Ald.

gaymyſſ. Ik verzwyg zo veele andere voorbeelden van geflagten, die niet meer aanwezig zyn. — Maar als ik zo even ſchreev, dat niet algemeen aantekening van doop en ſterfgevallen in den ouden tyd gehouden wierdt, was ik indagtig aan eene getuigeniſſe van 't jaar 1550 (a), dat toen *achter int eyndt al misboeck liggende vp ten huiſe tot muylant in der Capelle voel verſcheiden memorien van ſterfdaegen van verſcheyden heeren, Ionckeren, vrouwen ende Ioncfrouwen ende mede veel memorien van der geboerten van veel kynderen van den Edelen ende welgeboren Ioncker Dirck van bronchorst van Batenborch door Iohan gyginck geſchreeven waren, onder anderen deeze: Anno Domini dueſent vieffhondert ende twelf werdt gebaeren aleyda van Batenborgh vp ſunct gregorius auent, welcken auent was op eyn donresdach. Des auentz werdt zy geboiren toe negen vren.*

En zo heeft men ook, evenwel geene vroege, bewyzen van huwlykſch Proclamatien.

Comparuit heer *anthonyſ fockynck* priester ind Cappellaen alhier t Arnhem in der moederkercken ind heeft bekandt, dat hy drye ſonnendage nae een anderen volgenden alhier in den moderkercken vurſſ. *proclamationes* gedaen heeft, woe dat

Jan

(a) In 't *Scheepen Actenb.*

Jan van Nymegen ind Merry Hauesche in der hilliger echtschapp vergaderen solden, weer ymantz die maighschapp, swagerschapp off andere saicken wuste, dair durch die echtschapp verhyndert mochte worden, dat die spreken solde ind swygen hyernaels, ind dat daer tegens egeen reclamationes, off wederropynges geschiet is, dat selue hy gehalden by zynen priesterschapp zyn hande op zynen borsten leggende. Actum op ten xxvij may anno xv^e l. (a).

Edoch 't niet noemen van dagen, maand of maanden en jaar mag hier, althans voor een halv, bewys doorgaan, dat toen noch geene Registers van 't trouwen gehouden wierden.

Een voorbeeld dat de Landvorst niet aan de keur omtrent de ses mannen gebonden was, zal ligt uit den volgenden brieven opgemaakt worden.

Kaerle enz. Lieue getrouwen, onse ouerste kock, meister peter broickman, hefft sich mit onsen wille ende weten toter heiliger echtschappe ergeuen, ind fall die brulofft dair van alhyr van ny en toekoemenden sonnendach, wilt got, gehalden warden, is hyramme onse guetlicke bede ind begeren, dat gy ons to eeren ind to lieue, as dan mit ons ende onsen huysgesynne zynen eerdach

(a) *Scheepen Aken.*

*dach ind fest myt uwen gueden gonsten helpen
leiften, ind v so gunstlich, dairinne bewyfen, as
wy v deff gantz toebetrouwen, dair fall ons zeer
denckelick ind lieve aengeschen, ind willent mit v
gerne weder bedencken ind voir ougen hebben.
Gegeuen in onff stat Arnhem op sonnendach post
Galli. Nostro sub secreto Anno xv. [Getekend]
Charles. [En noch] van der elst. [Het op-
fchrift] Vnsenn lieuen getrouwen Burgermeiften
Schepenen indt Rait onffer stat Arnhem (a).*

XIII.

Peete-kind.

Mocht een Peetekind met den Weduwnaar
van haare overleedene Peet trouwen, al was
het dat zy haar niet in den bloede bestaan
hadt? — *Johan van Ruwenhaue* hielt in 1451.
het tegendeel staande. Hy sprack an *Grieten
Geryt Maes soens wiff*, off hoe se kirstelick ge-
nuempt was, voir alsulck guet, als *henrick gent-
ken seliger gedachten*, mit synre doet achter ge-
laten hadt, welck guet mit recht geerfft ende ver-
erfft

(a) Gebonden in het Boek *A. Varia* ter 6.

erfft was, op *Aleiden* echte wyff *Johans* voirsz. ende *Johan* voirff. seyde, dat *Griet* voirff. dat guet mit onrecht gebruycte, ende dat se mit recht gheen deell an *henricx* achtergelaten guede en hadt, off hebben en sall, hierom, wanttet doch *lantmeer* ende *straitmeer* was, dat *henrick* voirg. echte rechte wyff to *dyer* tyt, geheiten *luyte* tychgellers off *gentkens* *Grieten* *Gerit* *Maes* soenff wyff ter *funten* geheffet heeft, soe dat *luyte* voirg. *Grieten* voirff. *gayell* geworden is, mit welke *gayelschap* gemenckt is een *saluyng* des heiligen *Sacramentz*. Ende want dan na die *schriften* der heiliger *kircken*, *henrick* ende *luyte* voirg: soe *heymeliken* geworden is, als dat *henrick* voirg: *Grieten* voirff. tot *ghenen* echten *wyue* hebben en mochte, off *Greete* en mocht *Henrick* tot *ghenen* echten *man* hebben, want dan dat *doep-sell* der heiliger *kircken* ende die *gevaderschap*, also *heilich* is, dat *Henrick* ende *Griete* voirg: an den *Here* ende den *gericht*, dat se *Grieten* dwingen mit den *rechten*, dat se die *ongerechte* ende *ongebruyclike* hant van *synen* *geerffden* *guede* *trec-ke* *affduen*, ende *gheuen* hem *syn* *gelt* ende *syn* *guet*, ende *synen* *achterstedigen* *pacht*, dat se doch mit onrecht onder oir hebben, ende dat sich doch soe *nyet* en *geboirt*, ende *richt* hem *synen* *schade* also *guet* als *twee* *dusent* *franckricffche* *seilde*, ten en sy, dat *Griete* voirsz. *bibrenge* also *recht* is,

is, dat Henrick gentken ende Griete voirg: buten to doen des Ertzsschen vaders den paeuws, dat voir die tyt off op die tyt, doese, die een den anderen yerst besliepen echte rechte lude wesen mochten, Ende Johā voirg: seyt, beschynicht sy des nyet alse recht is, see en fall se mit recht gheen deell an Johāns ende Aleiden geerfden guede hebben (a).

Gayell en gayelschap zal men van Gade moeten afleiden: Maar d'uitspraak of Ordel, 't welk op dit geding volgde, kwam my niet voor. Ondertusschen zal men dit gevoele in de *Institutiones Juris Canonici* van J. P. LANCELOTTUS (b) en de noten daarop kunnen verklaard vinden: maar ook een tegenstrydig voorbeeld by DU CANGE (c).

XV.

Begraavnis enz. van Willem van Gulich.

Item Burgimagistri Wy, arnhem, aller et alii
in

(a) Uit het *Gerichts signaat*. fol. 94.

(b) II. XIII.

(c) Op *Adoptari*.

in Aelken doe men onsen heren groeff toe monichusen v f8 (a).

Item voer keersfen heren herman, daer men Hertoghs Willems jaertide mede dede iii. f8. xij. ff.

Item der kirken voer oer keersfen in den seluen jaerghetide (b).

De eerste keersfen zullen aan 't klooster' van Munnikhuisen gegeven zyn. — Over de begraavnisse van deefen Hertoch en Vrouwe KATRYN aldaar, kan ook deeze brief van Hertoch ARNOLD bygebracht worden.

Hertoge van Gelre ende van Gulick Ende Greve van Zutphen. Goede vrinde. Also als onse zalige Oem Hertoch Wilhem, ende Vrouwe Kattryn, der got gedincken muet, in onsen Cloister tot Monichusen begraven liggen, en hadden dair hoir testament en ewige memorie gemaict in hoeren lesten, dat tot noch toe nyet gedaen noch besuvert en is geweest, dat ons leet is. So syn wy des ny overkomen den almechtigen gade te eren marie en der reynen maicht, synre lieuer moeder, ende allen heiligen, dat wy den seluen prior ende conuent onff Cloisters tot Monichusen dairomme bewesen hebben, eyn redelike rent, vur die zeeli-

ge

(a) Uit St. R. v. 1402.

(b) Uit St. R. v. 1403.

gē zielen Hertogh *Wilhems*, ende vrouwe *Katrynen*, ende onss ende alre liefster nychten ende gesellynnen zielen, ende all onser vurvaders, als gy in den seluen brieuen sien moight. Begheren, dat gy mit uwen segel den seluen brieff besegelen, wilt ons des nyet te weigeren. Gegeuen ten Graue des neyften godesdaigs na den heiligen derthien dage anno xxxiii nostro sub secreto (a).

De brieu was *An die Burgermeistere Schepene ende Raide onser stat van arnhem*; en behoort zekerlyk mede onder die stukken waar uit het gewigt der *Monikhuiser Archiven* mach gegischt worden: maar waar die schuilen was reets in 1617 onbekend.

Aen de Heeren van de Reckeninge van haere Hoedheyden tot Ruremunde residerende.

Weerde, Wyse, seer voorsienige Heeren!

Hier voor de stad *Arnhem* heft gelegen een Convent *Cathuyser oordens*, genamt *Monnichuisen*, welck Convent op *Veluwe* in der kerspel van *Apeldoorn* soo op te *Grist*, als andere wateren oft beecken liggende heft gehad drie verscheidene moelens, Nu ist, dat anderen aen ons syn versoekende consent om oick pappier ende volmoelens

op

(a) Uit No. I. van 1370. tot 1538. ter Secr. v. A.

op die voirff. wateren te leggen, maer schyndt, dat die het bewint van des voirff. Convents goederen hebben sich daer tegens wael souden willen stellen, voorgeevende, dat 't gemelde Convent id recht alleen soude hebben, om ter gesachte plaetsen moelens toe leggen, sonder dat ymandt anders consent daer toe soude moegen worden gegeven; soe dan die van 't voirff. Convent in haer verreck alle haere bryven ende zegelen mit sich genomen, die men vermoet te sullen syn gebracht in des Cathuifers Convent tot Colen off Ruremunde, off ommers dat die van de voorn. Convent sullen weten, waer die van den gesachte Convent Monnickhuisen haere brieven ende zegelen gebracht sullen hebben. Also ist onse guidlicke begeeren, dat V. W. sal believen aen die van den Conventen des Cathuifer oordens binnen Coelen ende aldaer tot Ruremunde by brieven als andersints te vernemen, off die van den Convente van Monnickhuisen haere brieven ende zegelen aldair niet en hebben gebracht, off niet en weten in wat Convente off tot welcke plaetse sy die selve in verwaer souden mogen hebben gestelt, vnde soevern V. W. souden mogen ervaren, waer die voirff. brieven ende zegelen syn, als dan die goede handt daer aen gelieuen te houden, dat gesocht mach worden nae het bescheit, soe die van Monnickhuisen by Voer heeren van Gelder'landt gegeuen is

van

van moelens in den kerspel van Apeldoorn te mogen setten, ende indien 't selve te voorschyn komt, dat wy daervan mochten becommen Copie autentique; wat kosten hier omme gedaen worden, sulen wy geern [die weetende] weder erleggen.

Aldus schreeven den vi Octobris xvi^e soeven-
thien die Eerste ende andere van de Reken-
re te Arnhem, dan het andwoord van den su-
perintendent ende andere van de Reken-
te Ruurmonde was, dat het Clooster van de
Cartuyfers binnen Coelen en Ruurmonde van
de Provincie van Duytsland waren, ende gheene
kennisfe ter werelt en droegen van de Cloester goe-
deren der Nederlantsche Provincie, daer van het
voirff. Convent van Monnickhuysen aldaer een
was, seggende, dat binnen der Chartroisen Cloos-
ter tot 's Hertogen-bosche eenen was, genaempt
Broeder Iohannes Camutius, die in 't quartier van
Arnhem bekend, daer van sou moegen geven alle
bericht (a).

(a) Byde stukken in laade L. aan de R. K.

XVI.

Huldig van Reynald IV.

Immers zyn plechtige intocht in de stad onder het luiden van die groote klok in 't jaar 1402. *Item den genen, die die grote clocke lude, doe onse here inquam. xxi. ff. iii. §.*

Stads Privilegien moesten toen door den nieuwen Heer bevestigd worden. Scheepenen en Raad zagen daarom de oude of voorige vrydommen na, en maakten afschriften van dezelve, denkelyk om daarmede den Vorst voor die bevestiging te onderrichten. Ik zal myn bewys in haar eigen woorden geven. *Item vig. petri ad Cathedram een deels van Scheepenen ende Raide ende auersagen der stat priuilegien verdroncken ij. qrt. Item meister Jacop, die halp schryven die confirmatien op ten stat priuilegien, xxviii. ff. Item om reyschap, kelueren perkament. ii. ff. (a).* Men was ook na den Hertoch op Gulich vertrokken, om de Gruit te verwerven, maar hier over zal op Gruit gehandelt worden. — Hadden Scheepenen voor hun
ei-

(a) Alles uit ff. R. o. 1402.

eigen geriev, of voor stads gebruik die afschri-
ten gemaakt, zo zouden zy zich wel van pa-
pier, in plaats van *kalveren-perkament*, be-
diend hebben, te meer daar de stad zelve ze-
dert 1360. deeze spaarzaamheid omtrent haare
stads Rekening behartigde, met die van dat
jaar af, terwyl de voorige op zeer zuiver
francyn geschreeven waren, op papier te schry-
ven.

XVII.

Begraaven.

De keuren waarby de kosten van bruiloft
houden beteugeld wierden, wierden van my
opgegeeven: voor dit Hoofdstuk zyn die, wel-
ke omtrent het begraven beraamd wierden,
bestemd.

Item gheen cost te doen mit doden.

*Item nyemant en sal cost in tavernen noch in
hufen mit doden doen onder een peen van v fl ,
mer vreemden luden mach men wyn scenken, dyes
doen wil.*

E

Item

Item van cost ter vigilien.

Item soe en sal nyemant scenken wyn ofte byer nae der vegelien van jaerghetide ofte van maenstonde bi i. ₧.

Item van jaerghetide te bidden.

Item soe en sal men niet bidden, noch doen bidden, noch doen kondighen, ten iarechtighe nae den yersten iare bi v ₧. ende den Richter sinen ban (a).

Van de groeue jn den kircken.

So wye men in der kircken greeft die fall gheuen der kircken also ducke ende vake, als yemant dair ynne gegreuen wurdt vyff schillinge sjaers, off vyff pont aen gereden gelde. Ende dat graff te wuluen off een sarck dair op leggen. Ende wye men mit der groter klokken auerluydt, die fall der kircken gheuen vyff schillinge. Ende dede hi des nyet so mach men hem peinden voir x schillinge.

By vervolg zal ik noch aan een keur gedenken, maar hier een bewys opgeeven, dat ook by de stad ter gelegenheid van begravenissen een onthaal geschonken wierdt.

Item doe die lanrentmeister Heinrick die groeff zyn dochter merry bestaeyden, syn zy des an-

(a) Uit het Statuten B. van de Brandk.

anderen daghs tot Blesen huys gaen teren. Daer hem die stat gescent hefft iii golt g. (a).

De begraavnis maaltyden aan de Stervhui-zen waren naderhand zo kostelyk, dat zy, gisch ik, daarom *Grafbruiloften* en in 1596. op eene boete van vyvtig goudguldens en *arbitraire correctie* verboden wierden (b).

Eene gewoone *Uitvaart* van 't jaar 1459. wierdt op deeze wyze voldaan. [Het is eene *Rekening* welke door eene molenaars weduwe wordt ingebragt.]

Item Heer Jacob die Rade gegeven ½ r. gul.
Item den koster i oirt.

Item Heer Jacob gegeven ii. vlems. doe men hem bruchten ende den coster i vlems.

Item die heren van sente Jan i olde sc. gege-ven, die to grave gingen.

Item i vlems to cleppen sente Jan ende oick i vlems jn den olden kircken.

Item ii was keerffen x kr.

Item heer symon v stuevers voir dat hi hem kondichde op de stoill.

Item die doit kist ix vlems.

Item ghyff Cloit i pennynck, dat hi di doitkist hailde.

Item

(a) *Uit Stads R.* over 1534.

(b) *Raad Signaat v. d. 30 Sept. fol. 28. v^o.*

Item dat wyff een oirt, dat hem hielp waren ende alit aels $\frac{1}{2}$ gul. dat men om gaitzwill gaff.

Item verteert tot katheryn azenraitz viii kr., die hem gewairt hadden.

Item Gerit van Moirze iiiii fluyver van dat grafft te graven ende den serck te leggen (a)

Het woord *cleppen* is luiden en komt van *klepel*. Men gebruikt dat woord in Arnhem noch voor een kortstondig geluy van eene lichtere klok. *Deric Schoenswaen* vermaakte by testament den Koster van *Eusebius* kerk in 't jaar 1481. een old schild, omme dat hi alle daige then ewigen daige toe op ten rechter middach to xii vren mit eenren klokken *kleppen* fall in gedechtenisse der pasfoen ende des doits onss heren gaitz *almechtich* (b).

Over het vercierien ven lyken gaf ik voorbeelden in een tyd toen geene oude geschriften van my gehanteerd waren (c). In Arnhem wierdt noch op den 4 September 1636. (d) het besteecken van doodkleederen niet voor altoos, maar alleen gedurende pest, op een boete van vyv Daalders verboden. Te Deventer wierdt

(a) Uit het *Gerichts Signaat*.

(b) Uit het *Schepen Adien b*.

(c) *Over de Jacobas k.* bl. 42.

(d) In 't *Publicatie B.* v. d. j.

wierdt reeds in 1644. (a) het maaken van kranzen over het versterf van jonge gezellen en jonge dochters of andere kinderen verboden, gelyk mede eenige groene twygen van lauren of rosemaryn voor de lyken te draagen op een boete van vyf en twintig gulden: maar t'Arnhem draagt men noch voor de lyken van weeskinderen by derzelver begraafnis een groote ciertak. Zo zeer verschillen de begrippen van oorbaarheid. — In Zeeland wierden, toen Vader CATS noch zyne *Bruit en Vrouwe* zong, de lyken van maagden met een krans vercierd, en hy treedt in een onderzoek, waar om daar toe de rosmaryn en maagdepalm gebruikt wierden (b).

 XVIII.

Dood kleed.

Item so en willen die Heere, ende die Burgemeïsteren, Schepenen ende Rade van nyemand, he sy oick van wat Ampten, dat he sy eenige ver-

(a) *Rechten en Gew. v. Deventer*, IV. VII. 41.

(b) II. bl. 200. v. den dr. van FEYTH. ook bl. 109.

vergaderinge off gilden gemaict hebben. Ind dede dat yemant, dair woulden die Heere ende die Schepene scherplich oir berait op hebben, voirt en sall nyemant synre aldere ende vriende ziele begaen yn onss moderkirchen off yn enigen kircken bynnen onss vriheit mit ennigen pellen off keersfen van vergaderinge off gilden, dan mit den pellen ende keersfen, die in den seluen kercken syn, ende geen pellen noch keersfen dair van buten te brengen. Ende weert dat yemant synre aldere ende vrienden ziele mit anderen pellen ende keersfen begynge, dan mit der kercken pellen, ende keersfen, dair oir vriende begraven liggen, die pellen ende keersfen, dye men so van buten brengt, willen die Schepenen na hem nemen tot behoeff der moder kercken, onbekroent van yemant. Ende dair toe beteringe the doin 's Heren ende ter Schepene seggen (a).

Het woord *pelle* wordt door KILIAEN met *Umbella* vertaald: en in zodanigen zin leest men twee-maal het Fransch *poille* in de *Grande Chronique de France* (b). — By M. STOKER vind ik (c)

Daer toe offerde hi ter stede

Twe

(a) Statuten B.

(b) By F. BURMAN in de *N. Aanm. de N. T. g.* bl. 356.

(c) B. I. X. 491.

*Two diere pellen, die men dare
Te Hoghen tiden hanghet openbare.*

En daar zyn die pellen, gelyk zyn tolk met MEERHOUT zegt, *duo pallia pretiosa, quæ adhuc pendent in ecclesia summis festivitibus.* Zy weezen mischien naderhand den weg voor die laakenen of mantels, waarmede de lyken, by vervolg de doodkisten by het ten kerke of kerkhof draagen, overdekt wierden, zo wierdt het lyk van den *Land commanduyr der Balye van Utrecht in 1558. met een gulde (a) pell bedekt (b)*, maar zo is hier *pelle* het zelvde als doodkleed. — Het *statut* wil, dat niemand andere doodkleeden gebruike, dan die de kerk toebehooren, om daar door een goed stuur tot onderhoud der moederkerke te behouden, edoch die *wil* liet men by vervolg vaaren. In die *Ordinantie van den snyderampt (c)*, welke in 1499. gemaakt wierdt, leest men Art. 30. van *dat gilden pellen ende keersfen te bestellen*, en wy zullen op eene andere plaats in dit boek aan het fluweele lykkleed van het kraamer gild, waar op een Maria beeld gestikt

(a) Verg. 't *Glossf.* van DU CANGE op BALDARF NUS.

(b) By A. MATTH. *Anal. T. V. p. 923.*

(c) Ter b. f.

stikt was en aan andere gedenken. Wanneer het gebruik van zulke lykkleeden, welke met heiligen en kruicen pronkten, wierdt afgesteld, bleeven de gilden echter even zeer bezorgd omtrent de onderscheiding in hunne doodkleeden: zo schafte haar in 1638. het smeden Gilde noch een nye laeken ofte doden cleedt aan, 't geen op een zeer versleeten blad (a), aldus beschreeven wordt.

Op den derden December 1638. is het smeden Gilde deser stadt Arnhem gebaedet op peene van eenen schilling, ende aldaer by die saementelicke Gardiaenen, olde end jonge mesteren gconsentiert ende geresolviert, dat die Gardiaenen in der tyt sullen doen maeken een nye Laeken, ofte doden cleedt met een syden fraenie om de candt geboordt, als meede vier nye schilden met silvere haemers ende tangen daerop gemaect, waer voor elcke mester ende weduwe, die voorf. Gilde ofte desselfs gerechtigheyt begeeren te onderhouden, geven sullen eenen gulden eens, ende alle die gildebroederen, die nae desen 't voorf. gilde sullen comen te winnen, sullen mede in die busse betaelen den voorz. gulden voor voornoemde cleedt boven het geene sy luyden anders nae olcker gewoente daer voor schuldig syn te betaelen.

Ter

(a) In hun Gilden-kist.

Ter waeren oorkonde sy deefe op dato als boven by die vier gardiaenen in der tyt, ende ondersz. oldemesteren onderteykent. Meede is in die bovengemelde Vergaedinge voor nu ende altoos geresolviert dat van nu voortaan geen jongens ofte kinderen op den ordinaris Teerdag haere mesters ofte olderen sullen mogen volgen, veel minder aldaer tappen, inschencken ofte plaetsen by het vur op die bancken ofte aen die taefelen op peene dat die Olderen ofte mesteren voor yeder kindt ofte jongen, die ter contrarie van deesen also in die Caemer comparierde ende erschine, tot profite van het genoyne gilde in die busse geven sullen tien stuyver, end so ymant in deesen onwillig waere, sal die gereghet des voorsz. Gilde niet genieten mogen, voor en aleeer 't voorverhaelde is betaeldt Nog versprooken, so voorsz: dodencleedt meerder ofte minder dan die guldens quaeme te bedraegen, sullen gemelde Gardianen sulx tot profyte ofte lasten van den Gilde hebben te verrekenen.

Dit stuk is met vyv en zeventig zo mans als vrouwe, of eigentlyk weduwlyke handen, ondertekend.

— Maar over de *pallia pretiosa, quæ adhuc pendent in Ecclesia* kan ik ook een voorbeeld geeven. In het jaar 1589 stierf de Stadhouders Graav VAN NIEUWENAAR, niet te

Utrecht (*a*) maar te Arnhem, en wierdt aldaar den 11 December (*b*) begraven. Men hing toen in de kerk ook een laaken, een zo genoemd *spolium* op (*c*), en dat veroorzaakte een verschil tusfchen Kerkmeesteren en de Diaconie, 't welk de stad besliffende, zo wierdt maar een derde van dat kleet aan de kerk toegewezen (*d*). Maar, wanneer wy met betrekking van dit laaken, op een *pallium pretiosum* op een *gulde pel* dagten, dan vloogen wy zekerlyk wat hoog, want de boedel van dien Heer was by zyn overlyden voor geene ongewoone kosten in ftaat, en zyne fchuldenaars even weinig, om daar aan te gemoed te komen. Hoe fchraal ftondt het met de Domainen van de Provincie!

*Alfoe onfen Genedigen Heeren Stadtholder, graue tho nuwenaer etc. op ten viii^o Octobris ver-
gangen fmorgnes omtrent tho vyff vhren in den
heere verstoruen is, die Godt genadich fy, vnd
ouermits fyne g. noch etlicke duysent guldens van
fyne achterftedigen gaige aen deser lantschap ten
ach-*

(*a*) WAGEN. *Vad. Hist.* D. VIII. bl. 309.

(*b*) R. S. v. d. V Decemb.

(*c*) Zie C. G. HALTAUS *Glof. v. Leichtuch.*

(*d*) R. S. v. d. 28 Dbr. 1589.

achteren is, heeft dairomme der Edeler ende
 Waelgeboren Waelberga Grauinne zu Nuwenair
 etc. aen die heeren Raiden ende die van der re-
 kening doen versoucken, dat sy durch yemant tot
 vtrecht oft amsterdam totte rauclederen wolden
 doen affspreken jn minderinge van die voorn. ach-
 terstedige gaige vier duysent ponden van xl grooten
 vlems 't pont. Ende dair en bouen noch totte
 koecken ende boetelrie voir den tyt van ses weken
 in gelde laten furneren andere ses duysent ge-
 lycke ponden. Volgens dien hebben Wy Cantzler
 ende Raiden vnd van der rekening mit Gaert
 cock tollenaar van den grooten gelderschen soe verre
 gespraicken ende geinduciert, dat hy op Vtrecht
 es gereyst ende aldair gecooft, affgespraicken
 ende syn credit gemaect heeft voir diuersche la-
 kenen totte vursf. rauclederen, ter summa van
 II^m, die beloepen vier ende dertich ponden xv.
 schill. van xl. grooten vlems 't pont, noch heeft
 den voorn. tollenaar totte droeffcladeren van die
 heeren der Cantzelrie ende rekenamere oick la-
 kenen gecooft ende syn credit gemaict ter somme
 toe van thien hondert tseuentich gelycke ponden
 ende twee schillingen; welcke somme die heeren
 aen oir verschenen gaige by den lantrentmr. aff-
 getogen ende gecort sal worden, nair aduenant
 yder laken heeft ontfangen, Beloepende tsamen
 iii^m c iiii & xvii schill. der selver ponden. Dem-
 nar

nar hebben wy den voorn. tollenaar syn huysfrau-
 we ende oiren eruen in handen gestelt ende stellen
 in cracht deses die toll pennongen van den voorn.
 grooten gelderschen tol, die alhier, in die schan-
 sche op 's graeffenweert, oft elders ontfangen sul-
 len worden, dair en bouen hen luyden noch in han-
 den gestelt, ende geconsenteerd, dat sy 't Incom-
 men van die tienden genaempt horsterthient ende
 thauerlant, voirts alle die verpachte domeynen,
 thienden, landen tollende ende anders, die verschy-
 nen sullen martini 89 ende petri 90 onder wage-
 ninge, Ede, Barnefelt, Putten, Heerdt ende
 Eep gelegen, sullen opbueren ende oick dairnae
 soe lange ontfangen, wes sy van die vurf. iii^m.
 c. iiii. & xvii. ff. mit id interest ende bewyselicke
 schaden deser obligatie haluen vallende ten vollen
 vernuecht ende betaelt sullen wesen, des sal den
 tollenaar gehalden syn bynnen veertich dagen naest-
 coemende hier in die rekenkamer te leueren ge-
 nouchsaem bescheyt, dat hy tot syne G. rauclede-
 ren affgespraicken heeft voor die vurf. somme
 van ii^m. xxxiiii. & xv. ff. ende dat sulcke lake-
 nen by yemant alhier [van die G. last hebbende]
 ontfangen es, oick bynnen negen maenden ter
 camere bescheyt te leueren, dat hy voor die droeff-
 clederen van die heeren der Cantzelrie ende re-
 kenkamer oick syn credit gestelt heeft voor de
 bouen gescreuen somme van x^c lxx. & ii schill.

ende op wat condicien ende interest hy allet laken heeft gecooft ende aengenomen enz. Des 't oirkonde het secreet zegell van den Cantzelrie hier onder op spacium van desen gedruckt, oick by den Griffier van de Cantzelrie ende auditeur van die rekenkamer onderteyckent op ten eersten nouembris xv. lxxxix. *stilo veteri* (a).

— Die *pallia* van MEERHOUT kunnen buiten dat ook geweest zyn kleeden, welke van aanzienlyke bloedverwanten bekostigd wierden, om 't lyk van hun verstorven maag daarmede, voornamelyk in de kerk te doen pronken, en dat zy, dat lyk begraven zynde, dan aan de kerk ten geschenk gelaaten zyn. Het was een gebruik de doode lichaemen in den kercken eenigen tyd, mischien voor een altaar, te laten staan, maar dat wierdt te Arnhem al vroeg afgeschafft. Een keur, die zeer oud schynt, heeft *Oick en sal men geen dode lichaem in den kircken setten, dan men fall die terstont grauen*. Op deese keur volgt onmiddelyk in het oudste boek *statuta* die, waar in van pellen gewaagd is, waarmede deeze afdeeling aanvangt. — Maar 'er was noch een ander doodkleed, 't geen *hennekleed* te Arnhem genoemd wierdt en noch wordt genoemd, en
waar

(*) Naar de minute los aan de R. K.

waar van ook noch *verhennekleeden*, dat is den dooden die klederen aan trekken, waarmede hy begraaven wordt. In *Bragur* (a) en van Mr. J. VAN LIER (b) wordt het van *Heen* voor *Heen* [*Hy is hen. Hy is heen gegaen*] afgeleid: van LIER doet de *Hunnebedden* ook daar van afstammen, en verhaalt, dat het woord ook noch in 't Landschap *Drenthe* en de Pro-
vintie van *Groningen* bekend is.

XIX.

Doop-vonte.

Dat in d' Arnhemse kerk oudtyds een vonte was, blykt uit de keur (c).

Van kyndere te heffen.

So wie een kynt heffet, die en sall nyet meer gheuen op der vonten, dan enen alden groten, off die weerde dair voir by v ponden, ende den richter sinen banne.

Zul-

(a) V. I. 65. 66.

(b) *Oudbeidk. Brieven* bl. 24.

(c) In 't B. *Statuta*.

Zulke voorzieningen vindt men meer van onze Steeden: ik zou het van Thiel ook kunnen bewyzen. De keuren omtrent *kyndelbier* zyn ook niet zeldzaam. De Arnhemfche luidt. *Item soe wie it of drinket daer Vrouwen kynts ligghen oft alse die Vrouwen te kerken gaen voer of nae, die verliest i fl ende den Richter sinen ban tociens quociens: vytgenamen die bider Vrouwen syn in haere noot mer byer moghen die Vrouwen alle daer drinken (a).*

Een andere.

Van voir den kraem te gaen.

Item so en sall nyemant van Burgeren off Ingesetenen in der stat ende vriheit van arnhem wonachtich voir kramen noch kyndelbedden gaen sitten noch staen ethen noch drincken, noch in den kraem schencken seynden noch geuen, dan die geuederlinge des tegenwoirdigen kraems. Ende vier van den naesten magen van elken sydt, als van smans wegen vier ende van de kraemyrouwen wegen vier. Ende off ennige kraemyrouwe were, die van oirs smans noch van oeren wegen, gheen namaige in der stat noch vriheit voir fl . en hedde, so moigen van elken sydt vier van den neesten nabueren, off andere vrienden diese dair toe koeren, gaen ethen in mathen vurfl . bi twee fl der stat

(a) Uit 't Statuten B. van de Brandk.

stat van elken persoen, die anders dede, ende der
 Richter synen banne tocies quocies. Ende die
 hoen tethen, geeft, fall oick gelden so mennighe
 keer, als dair mennich persoen gegeten heeft,
 bauen der voirff. taxen tocies quocies. Voirt so
 is te weten dair echte lude man ende wyff tsa-
 men voir een persoen gerekent soelen wesen off
 se willen, ende die ghene die also nae deffs or-
 dinancien jn den kraem gaende werden en salmen
 nyet vernyen, noch verandersaten, dan die selue
 soelen also ducke ende vaecke dair moigen gaen
 ethen alst hoen genuegt, ende anders nyemant bi
 der voirff. koeren. Desgelix van den vrouwen
 tot oeren kerckganck, so en soelen dair nyet meer
 dan xii vrouwen persoenen staen noch gaen ethen
 ende drincken bi ii. § van den ghenen die an-
 ders deden ende oick bi ii. § den ghenen, die
 hoen tethen geven tocies quocies. Ende dit sal
 men vyt doen peynden van stonden an, als die
 broicken verschynen, dat die Scepenen als dan
 mede verteren soelen. Voirtan so is te weten,
 dat vader noch moeder susster ende brueder hier
 in nyet mede gerekent en syn, dan die moigen gaen
 ende komen ethen ende drincken na hoeren genuegt.
 Voirt wanneer ennige kraem is in tauernen off
 jn wynhuysen dair men tapt, so en fall men dair
 nyet tappen der wylen die kraem duert bi iiiii. §
 der stat tocies quocies, datt men oick van ston-
 den

den all fall vyf doen peynden ende verteren gelyck
voirff. fteet.

De overlast en de kostbaarheid, welke in die tyden door den kinderkraam verwekt wierden, blykt overvloedig uit deefe keuren. Die kinderkraamen liepen ook veelyds tot stads kosten. In 1522 hadt *Hacfort* een soen ter fonten gehadt, doe hefft hem die stat ghescenct ii. golt g. In 1523 *Roloff* mom een jonge Dochter. ii. golt g. *Hacfort* een dochter. ii. golt g., doe poelwycks huysfrow toe kercken gynck xii quarten. In 1524 hefft *Jan van mekeren* eyn Jonck kynt ter fonten gehadt. ii. golt g. Item doe men *Ercklens* dochters kynt selichden ii golt g. In 1525 hadt *Hacfort* weer een jongen soen ter fonte gehadt, doe hefft die stat den *Craemheer* gescenkt ii. golt g. (a) en zo daalen die bewysen door alle jaaren af. In 1535 noemde men dit teeren een kind verdrincken. Item doe ons *Burgermeister Jan van mekeren* syn kynt verdronck tot *Blesens* huys, die stat hem gescenkt ii. golt g. (b). Twee goud gulden was de gewoone prys voor *Kraamheeren* uit de *Magistraat*; men ontmoet evenwel ook hogere sommen. — *KILIAAN* geevt verdrinken met *consumere poculis* op, maar,

(a) Uit *St. R.* van die jaaren.

(b) Uit *St. R.* v. d. j.

maar, moest het alhier voor *mergi* genomen worden, dan komt dat foort van geteer over een met op *dynsdach na sint lucien dach* zyn ons heren gaen teren tot Gysbert munter om hun te vermaecken, want sy verstoert waren van die huys-sueckynge ons gen. heren, doe gehadt xviii. quarteren ad v. st. (a).

Van eenen doop door de Vroedvrouwe mag dit voorbeeld waarlyk wel ongewoon hieten.

Coram Wynant van Doernynck ende oliplier hackffort comparuit griet poirtiers myt Recht gebait, omb een getuychnysse der waerheit te gheuen. Ende hefft getuycht ende gesacht; dat sy by henrick ende barbaren van esfens dochter geweest is, als een wysmoeder, als die dochter in der kraem quam, ende hefft gesten, dat id kynt, in der geboert wesende, beide syn hande geleefft ende geruert hefft, ende hefft dat kynt gedoept, ende gesacht totter kraemyrouwe, weest wael te vreden v kynt leeft. Soe hefft sy soe voel mytter kraemyrouwe te doen gehath, want die kraemyrouwe een begavynghe kreegh, dat sy nyet en weet, off id kynt, als id gans ende all gebaeren was leeftden, offte nyet leeftden. quod iuravit actum 2^a in professo Jacobi Apostoli [xv. xliii.] (b),
Be.

(a) Uit St. R. v. 1523.

(b) Uit het Schepen Akenb.

Begaaving voor slaauwte is te Arnhem nog in gebruik.

XX.

*H. Arnold en de Hertoginne en het jonge
heerschap te gast.*

In de *Geschiedenisfen* van SLICHTENHORST (a) wordt van twee maaltijden gesproken, welke by den Raad aan Hertoch ARNOLD en de Vorstin gegeven waren. Men vindt 'er veele. Zy waren 't meest van den volgenden aanleg.

Item des vastelauonts die stat myner genedigen heren van Gelre, mynre vrouwe ende den ionghen heerschap tot kaskenshuys geschenckt: ten iersten aen wyn gedroncken cvii. qten. ad vi. kr. f. xlii. kr. en xii. R. g.

Item aen hoemborch iiii. qten ad ii. f. vi. kr.

Item die vrouwe voer kalen ende Rysf, die daer verbrant syn gegeuen xxv. kr.

Item voir hope xiii. kr.

Item

(a) Bl. 230 en 231.

Item voir broet i. R. g.

Item voir i. ff . gebacken krut xxiiii. kr.

Item voer iii sukerkoken voir mynen here ende myn vrouwe ende den ionghen heerscap ad iii. kr. f. xii. kr. ende voir iii. sukerkoken ad ii. kr. f. viii. kr. f. simul xx. kr.

Item voir xvii cleyne koken ad $\frac{1}{2}$ kr. f. xxiii $\frac{1}{2}$ kr.

Item voir iii^c appellen ad viii. kr. f. xxiiii. kr.

Item der vrouwe voor bellefier ende want myns heren huysgesynde oir doe verderff een deken, daer si op danseden, gegeuen i. R. guld. xxxvii. kr.

Deeze maaltyd, is van 't jaar 1447 (a). Het woord hope is hoppenbier; hoemborch is hamburger bier, 't welk in dit werk meer voorkomt (b); de deken, welke verdorven wierdt, zie ik aan voor een vloer-kleed. — Op meyaوند van dit jaar gav de stad noch zodanig maal aan dezelve gasten, en daar op wierden verbrand i. ff . tafel kersfen en vi. ff . yngelkerfen (c). Het dansen voor al op vastenavond was in deezen tijd zeer in gebruik. De stads Rekeningen geeven daar voor bewyzen van voor en na 1447, maar dan danste men meest op

(a) Uit Sz. R. v. d. j.

(b) Vergel. ook de Avondst. v. H. v. WYN. bl. 103.

(c) Ald.

op de school, en dan gav men *den scoelmei-ster*, want men daer op der *scole danseden*, ii. quart uit stads beurs. — De drie *sukerkoken* voor mynen here ende myn vrouwe ende den ionghen here waren denkelyk alleen om hunne grootte van meer aanzien, anders vindt men den *sui-kerkoek* door alle tyden door. Mischien is dat gebak noch aanwezig. Tegens *Aller kinderen dach* worden voor het *Sint Nicolai* broeder-*schap* noch jaarlijks koeken gebakken, welke haare leden, dan aan hunne vrienden ten geschenk zenden: de stad bekostigde voormaals die koeken, en zy wierden ook *suyckerkoeken* genaamd. *Daeges nae alle kynderen-dach hebben myn heeren nae older gewoenten geschenckt den broederschap van sinte Nicolaus xviii. quarten wyns.* — *Valet iiii. g. ii. f.* Noch ter sel-*uer tyt sinnen aldaer geschenckt soeuen ende 't negentich suykerkoecken 't stuk ein haluen stuurer gefaluiert (a).* Deese *suikerkoeken* waren in 't laatst der xvi. eeuw onderscheiden van *Bancket-koekskens*, en van een soort van fyne twee-*bak* of *biscuit*, welk het duurst van allen was, hooger zelfs in prys, dan de *Bancket suiker*, als by v.

Van

(a) *Stads Rek. v. 1569.*

Van het Bancket sucker acht ₧.
het ₧. festien stuer facit. . vi. g. viii. ₧.
Drie ₧. Byschuyt het ₧. xx.
₧. f. iii. g.
Hondert vnd vyfftych suiker koec-
ken, het stuck einen stuer. . vii. g. x. ₧.
Hondert Bancket kuixkens 't stuk
een oertgen. i g. v. ₧. (a).

Het Bancket sucker zal mogelyk dezelve
 suiker zyn, welk in vroegere stukken altyd
suckerey (b) genoemd wordt; — Onze te-
 genswoordige *Columbyntjes* hieten in 't fransch
 noch *biscuits*. — De *Bancket-kuixkens van 't*
stuk een oertgen waren zekerlyk van dat soort,
 welk naderhand zonder boete op de Deventer
 maalyden voorgezet konde worden. In
 de *Rechten ende Gewoonten der stad Deventer*
 van 1644. leest men dit verbod (c). Op
Bruyloften, kinderbieren, of andere maelyden
sal alle spyse teffens, ende niet meer dan een-
mael aengericht worden by poene van vyftich golt-
gulden, zynde het banquet hier inne niet begre-
pen. Onder het banquet sullen geen marcipainen,

Con-

(a) *Reken. v d. vertering op Pauli ov. 1595 loster b. f.*

(b) *In alle Stads Rekeningen.*

(c) *IV. vii. 34 en 35.*

Confituren of suyckergeback voorgeset worden by poene van hondert goltgulden. — De marcipainen waren toen hoog in prys: men nam ze daar om in 1650 voor 't laatst op d'Arnhemsche Pauli maaltyd.

Voor ses marsepainen dit mael noch toegelecht 18-:-(a).

XXI.

Arnhemmer-hout.

*Ann*o [xiv^c] li. was die here mit der scepenen op den Musfchenberch, dair die vorsten van den bosch, van der gemeyne malen wegen, oer steeken staken, seggende, dat die berch the bossewart aen te veer beseyt were op oeren erue. Ende gheerden van den Richter, dat hi hem oer erue liet rumen ende hoeren schade richten, die sy dair by hadden (b).

Vorsten van den bosch zyn hier boschwachters, walt-

(a) Reekeninge van de verteeringe gevallen op 't Wynhuis tot de Weê. Jacobs Muys op pauli en Agathe daegen Ao. 1650. los ter b. f.

(b) Uit het Schcepen Adenboek.

walt-fursters. — Dit bosch van de gemeene maalen liep dus tegens den *Muschenberg*. — Men vindt 'er niet genoeg van. — In een ander stuk van 1430 wordt het met den naam van *Arnhemers holt* bestempeld. *Comparuerunt Rynder fredericx et guda uxor sub et re gherit then loe tynnegieter $\frac{1}{2}$ hoeve holtz, die se mitten gemeynen geërffden liggende hadden in Arnhemers holt et jurauerunt et promiserunt dese halue hoeue holtz warandizare (a)*. — In 1430 bekwam 't *Catherinae* Gasthuis by ruiling een vierde van een hoeve houts in *Arnhemers-bosch (b)*; en in 1469 droeg *Gerrit van de Sande* aan haar op een *geheele hoeve holtz* in dat bosch *(c)*. — Ik voeg hier by eene kondschap, waar uit meer te leeren valt.

Coram Jan van Mekerens ende Oliphier Hackfort comparuit Hartger Hartgers en Brant Bovenmyt recht gebaidt omb een getuech der wairheyt toe geven, ende heben getuecht ende gesacht, woe he een groit deell jaeren nementlicken Hartger vurf. die neeste xxxvij. jaeren kondich, wittich ende wairafftich is, dat se myt oeren have ende
bees-

(a) *Scheepen Akenb.* fol. 20.

(b) Origineel in Laade 4. No. 9. van d'Archiefkas van d. G. huis.

(c) In Laade 5. No. 11. ald. maar zie de *Voorrede*.

beesten gebruyckt ende gehuedt heben gehadt dat heetfelt ende hoigelant dat tot eynen dardendeel bepaeldt leyt tot behoeff der Erffgenaemen van Arnhemschen boiffch dair inne gerechticht wesende as van den hoigen wech van Hartgers berch aff voirt van dair nederwairs streckende bis op ten beecken die kompt vuytten den gulden badem, lopende vur by der molen ende erffenisse zeliger Derricks van den Hoeven ende erffenisse wilen floris van den erue nu aling en all toebehoerende Henry dae groeff Erffvaicht tot Erckelents Lantrentmeester en dat in dat velt myt meer anderen altyt myt oere have ende beesten gebruyckt en gehuedt heben gehadt bis op ten beecke vursz. dat hem sulcx van nyemant bekroent offte bespiert worden is. vuytgesondert alleen dat zelige Derrick van der Hoevenmyt Steven Everts synen pechter in verleeden jaere nyet lyden noch gehengen dan tot synen erffenisse van . . . molen verdingen en verandwoirden wolde, die Sype ende colck soe die Lantrentmeester vursz. die nu tegenwoirdich vut duet graeven geleegeen in de leegde onder om eenen cleff . . . boven des heetvelts vursz. dair idt Heetveldt nevens gelegen vur gemeynt altyt bis op te beeck van se en meer anderen doch gebruyckt ende gehuedt worden zy, dat se in den Sype ind colck nyet hueden en moesten, dan off zelige Derrick van den Hoeve

dair Recht off redenen toe ghadt heb is hem onkondich, voirt tuegen se dat an ende op dat blynde greeffken, dat leege bayen an dat eynde van omtrent der Sype en colck ende dreecht dair dat cleyn elsen holt ende der leegde tot eenen willige bis op te beecke scheidet en keert aldaer die erffnisse tusschen zelige Derrick van den Hoeve en der erffnisse wilem florus ind die Lantrentmeister vursz. toebehoerende ende were des oirbadich then apenen daghe myt oeren eede te bewaeren. Actum op ten schottel guesdach a°. xv°. xxj. (a).

En dit Arnhemmer-bosch was in 't jaar 1548 noch aanwezig, toen comparuerunt Daem van Delen ind Gysbert van Camphuisen auerste huysmeesters, Gysbert Glasemaicker Rentmeister des hospitaels van sente anthonys buyten arnhem gelegen van wegen der stad van arnhem daertoe ghestalt, ind hebben van wegen des hospitaels vursz: myt will und weten der stad van arnhem opgedraegen ind myt oeren vryen wille vertegen Gysbert van der Hoeven ind zyn eruen ein vierden-deel van een hoeue lants gelegen in arnhemmer bosch (b).

Nog iets.

Item

(a) Uit het *Scheepen Actenb. der stad Arnhem.*

(b) Uit het *Scheepen Actenb.*

Item so duet die here ende die Burgermeesters
Scepenen ende Raide der stat van Arnhem ge-
bieden, dat nyemant in lopenre marck hout off
ryff en houwe noch en snyde. Ende wurde ye-
mant dair op beuonden hout off ryff snydende off
dragende, dat weer van den genen, die in der
marcken geerft weer, off die oir beuelen hedde,
die verliest een pont toties quoties, dair die here
die een helfte aff hebben fall, ende die gene,
die yemant op sulcken daet beuonde die ander
helfte, ende dat nochtans voirt te beteren sheren
ende ter Schepenen seggen (a).

Maar, was dit alles een en 't zelvde bosch?
dan liep het, gelyk wy zien, van 't tegens-
woordig Klaarenbeek tot aan de Loopbergen: —
zo niet verder; en dat moeten wy gelooven
uit de volgende

Getuichnisse van den marcken tussen
den van Rosendael ende der stad
van Arnhem.

Coram sweder van Angeren ende Brant van
Delen ende voort voor de gemeine Raet op de
Raetkamer gheschiet.

Item sweder Blanckert, Jan van Beerff, Jan
Riquynff, Arnt van Leyden end Borchert van
den Nyenhuyff, tuygen ende seggen nae oer beste

we-

(*) Uit 't B. STATUTA.

wetenschap, dat den olden wech, de van heetkens boem na Makendal, dat daer scheyt 't Arnhemerholt, ende den Erffgenamen hoven, als ste Jan, Mariendal, Henrick Wilt, Jan Riquynss ende myn genadige here, daer dat gericht op steet, ende noch twe off dre hoeuen in denselven marcken, Gerselis van Aller, Wynant Ridder ende meer andere ende de hoven keren ander olden veertwech ende gaet door heyenoort nae Delen.

Item tusschen den olden veerwech, ende door Wansborn [Warnsborn] in de leegt dat syn lange hoven, daer de ander hoven dwers opschieten ende gaen van der Mariendaelsche-kamp hent aan Deelre marck.

Item dair in heeft myn Genadige here iii off iiii hoeuen ende de syn verpacht an Iohan Postel in een erffpacht voor rogge, ende de rogge ontfenckt de keurmeyster myns Genaedigen heren, ende niet tot Rosendael, Aldus so mach men marcken, dat de van Rosendael geen recht daer en hebben. *Actum feria sexta post Lucæ A°. [xiv] lxxxvi.* Dit voors. hebben Zweder Blanckert, Borchert van den Nyenhuyss, ende Iohan van Beerss mit oer ede liefflick ten hilligen gehalden. *Actum ut supra (a).*

En

(a) Uit het B. *Secreta Camerae* ter gew. Sekretarye, fol. 64. vfo. enz.

En met deeze zo onbekende bewyzen, moet ik dit moeylyk Hoovdstuk afbreeken. Ik heb en ken geen ouder kaart zo aan de stad als aan de Rekenkamer, dan die van GEELKERKEN, maar deeze kaart geeft geene hulp.

XXII.

Wyn.

Vreemd zyn zommige keuren en Kercken-spraaken omtrent den wyn.

*In der kirchen gesproken op ten
pynxterdach Anno domini [xiv^c]
xl. secundo.*

Item alle wyne, die op die een syde des Ryns gewassen syn van welmich voirt op, die vyt verwe holden, mach men die quaert tappen voir $iii\frac{1}{2}$ kromst:, desgelyx mach men tappen voir $iii\frac{1}{2}$ kromst: alle wyne, die vyt verwe holden ende an die ander syde des Ryns gewassen syn van pedernake voirt op. Ende die wyne die bauen welmich ende bauen pedernake geuallen ende gheen vytverwe en holden, sal men tappen voir $ii\frac{1}{2}$ kromst: ende nyet duerre.

Voirt

Voirt alle ander wyne, beneden welmich ende pedernake gewassen, die vytt verwe holden, mach men tappen voir iij kromst: die quart, ende die ghene vytt verwe en holden voir ii kromst. die quart ende nyet duerre, by eenre koeren van iiii. Ryngulden der stat ende den Richter synen banne, also ducke ende vake, als yemant anders duet ende dair van bekoert wurdt, voirt meer soe en fall nyemant wyne opdoen, hi en fall yerst dair mede komen an den Burgermeistren ende oirloff dair van hebben eer hi opduet bi der seluer koeren der Stat, also duck ende vake als yemant anders duet. Ende als een stuck wyns also by den Burgermeistren opgedaen ende getapt wurdt, dat sal men ongemengt vyttappen also alst opgedaen wurdt, by sulker koeren der stat, als dat Cysboick vyttwyft. Dit fall dueren ende waren ter Schepenen weder seggen (a).

Deese publicatie hadt de Statuten ten grondslag. In een leest men; Alle wynen, die hier getapt worden ende verwe houden, die soelen int leest alsulcke verwe hebben, als se hadden, doe sy yerst opgedaen wurden. Een ander luidt.

Item so en fall geen wynheere off Tepper in enen huse off kelre meer op doen off tappen, dan een

(a) Los ter b. f.

een stuk wjns teffens by eenre penen van vyff ponden der stat ende den Richter synen banne. toties quoties.

Eene andere.

Item enich wjn here off tepper, die een stuk wjns opduet, sall dat ongemengt alzo ryt tappen, als hyt opduet — desgelyx en sall nyemant, wjn jn maten off in kannen mengen enz.

Noch eene.

Item so en sall nyemant wjn opdoen te tappen hi en sall yrst versueck dairmede doen an der Burgermeïsteren by vier ponden der stat ende den Richter synen banne. Ende die dan onverwe voir verwe tappten, die verloiren der stat iiii ouerlens Rynsgulden ende den Richter synen banne. (a)

Op deeze wyze poogden de voorouders het mengen en vervalschen der wjnen voortekomen, en onze Arnhemse stukken bevestigen alzo en verklaaren, maar worden ook teevens verklaard door, die gelyktydige Hollandsche voorzieningen, welke van den Heere P. H. VAN DE WALL (b) wierden voorgebracht en met andere gestaavd. Maar noch vreemder is het, dat in den voorouderlyken tyd de oude
wyn

(a) Uit het B. *statuta*.

(b) Op de *Handv. en Priv. v. Dordr. V. bl. 1048.*

wyn op minder prys gehouden wierdt dan de nieuwe.

Burgemeysteren Scepenen indt Raedt der stadt arnhem laten weten ind gebieden, dat die wyntappere die quarte aeltz wyns tappen ind geuen fullen vur vyer nymegesche stuur brabantz, ind die quarte nyhes wyns vur vyff ten haluen nymegeschen stuur brabantz by alsulcke koeren ind broicken, alff daeropstaen. Vytgeroepen in der kerkken op sondach trium regum dorch my gerriet van holt anno (xv^c) lxxv. (a).

XXIII.

Gods-wyn.

Aldus wierdt die wyn genoemd, waarmede de Misse bediend wierdt en omtrent welken deze keur van 't jaar 1491 voor handen is.

Item offt sake weer, dat hier nyet meer dan een, twee off drye wyntapperen en weren, fall die stat altyt dair gaitz wyn tegen geuen. Alsoe to verstaen, wanneer dair nyet meer dan enen wyntapper

per is, *sall die stat dry ryfen dair Gaitzwyn tegen geuen, vnd wanneer daer twee teppers syn sall die Stat oick twee reysen gaitzwyn geuen. Ende wanneer dair drye wyntep syn, en sall die stat nyet meer, dan eens gaitzwyn mit allen geuen. Dan soe sullen die wyntepers den gaitzwyn geuen, ende sall alsoe dure gaen deen voir ind dandere na, na vermogen des Buecks ende alle die ghene, die Maluesie, off eenigen anderen dranck tappen, sullen oick gaitzwyn geuen, as sich dat na den Bueck geboirt. Ende wye hierin versuymelick were ende nyet nargynck, als vurf. wyl men den seluen mytten scarpsten affmanen ii^m. steens, die sy daeraan gebroickt sullen hebben ende gekeert sullen warden tot vestenisse der stat.*

Bij vervolg kwam hier in deese verandering.

Item soe wye dat heft ende behelt den slach van die grote ende cleyn Wyn-Accyse sall in desen jaere gheven ende affdoen den Obseruanten bynnen Arnhem anderhalff Aem gaetzwyns ende dat an enigen tepperen, dair zy die tot allen daigen aen quarten, myngellen, halff myngellen meer off myn varssch vyter den vaten tot oeren belieuen moigen doen halen, soe die tot gaitzwyn ende mysse mede te doen geordiniert is, ende gebruyckt sall warden, ende hyr van en sall die Cysener van der groter ende cleyn-wyn-Cyse noch dergelicken van kromstert egheen Cyse eysschen of hebben.

G

Item

Item soe wye dat hefft ende behelt den slach van den krompstart sall gheuen ende affdoen tot ij aem gaitzwyn, die in der moeder kercken bynnen Arnhem in desent toekomenden jaere gebruckt sall warden, ende die koster aen quarten myngelen, myn of meer varsch vytter den vaten tot oeren belieuen mogen haelen. Ende hier van sall dye Wyncyser van den groeten ende cleyn-wyncyse noch van den krompstart gheen accyff aff eyschen. (a)

Verder heb ik dit uittrekzel (b) hier niet nodig. Het stuk leert anders ook, dat nymand Westersche, dat is Rhynsche wyn ende Nederlandsche of Nederwyne in eenen huse of kelre mogte tappen, by vyff ponden toties quoties, en desgelycke, dat nyemant blancken wyne ende roeden wynen teffens in enen huse tappe by derzelyer koere: en dat voor Nederlandsche of Nederwynen de Maluesye, de Romenye, Vernas, Osoyer en Byaen gehouden wierden. Maluesye is by HADR. JUNIUS *Vinum Aruifum, Creticum, Chium*. De Romenye 't zelvde als wyn *sec. vinum Hispanense*. De Byaen [hy heeft *Beane*] *vinum Bibractense, quod Belnense vulgo a Bibracte Sequanorum oppido, quod Belnam hodie vocant. G. Vin de Beaulne* (c). — Maar wat wil

(a) *Statuta.*

(b) Uit d'oude Voorwaarden van Verpating.

(c) In *Nomencl.*

wil dit zeggen? tot *Florys gaertsen lathen haelen xvii quarten schoenswyns, want myn heer die statholder myt meer anderen wolden genen druiven wyn drincken (a)*. De Stadhouders hadt toen hy by B. en R. te gast was geen smaak in druiven wyn, maar dronk *schoonen*, dat is witten wyn. *Bastert (b)* wierdt, geloov ik, niet onder druivenwyn gerekend. *Johan van lennyp en dranck genen wyn maar ii quaert bastert (c)*: die basterd wierdt ook zomtyds met *romeny* vermengd. Half bastert en half romeny was in 1514 in grooten trek en by veele wynverkopers te bekomen (d). In 1552 sprak men van *bastaert-romenie (e)*. In 't *Geldersche Pl. B.* van VAN LOON staat *bomenie*, maar dat werk grimmelt van fouten.

(a) Uit *Stads Reken.* v. 1508.

(b) Zie dit w. by KILIAEN.

(c) Uit *St. Reken.* v. 1510.

(d) In *St. Rek.*

(e) *Geld. Pl. B. I.* col. 128.

XXIII.

Wynkoop.

Was oulings een wezentlyk, en het laatste, deel waar door een koop voltooid wierdt. De getuigen of dedingslieden, wierden in de xv^e Eeuw *Wynkoopslieden* genoemd. In 1448 verklaarden twee getuigen, *dat se als wynkopsliede dair ouer ende angeweeft onthaelt ende geroopen syn, dat (a) enz.* Zo hadt *Johan van Ruwenhaue* een huis gekogt *dair wynkops lude ende cedelen* afwaren (*b*), dat is, gelyk men toen ook zeide, een eigendom, 't welk hy met *levendiger en schriftelyker konde* bewyzen mocht. — *Alle huurweer ende pachtyurwerden die maict men ende dedingt men by wynkopsluden ende huerlueden:* in een proces van 1446 (*c*).

(a) Uit het *Scheepen AGenb.*

(b) In 't *Gerigts sign.* van 1439 tot 1484. fol. 81. v^o.

(c) Ald.

XXV.

H. Arnolds rys ten h. graave.

Des saterdagh post laurencii iussu scabinorum gesant bi Peter den bay tot Nyemegen aen den man, die tot Venegien sold ryden na onsen genadighen here van gelre ende hem willencoem te heyten van den heiligen graue.

Item als onfs genadighe here van Gelre over dat meer was getagen syn gebeden ten heilighen graue [te doen], ons stat laten maken ii scoen silueren kannen, die woegen xv $\frac{1}{2}$ marck. Item gecoft tot desen kannen te vergulden, soe men een deels sold vergulden facit xiii. postulathe gul. ende vi. str. (a).

Item des sonnendagh post scholastice Willem van dornick, arnt thomas, Jan mynscart, henric tengnegel, Garfelis van aller, Jan van broichusen, harman van wy, die Richter Jan van der Wall, Gerit hokel, Johans van huls mit l. peerden gereden te muet aen gen syt ten Graue onsen genedigen here van Gelre, als hi quam
van

(*) Uit St. R. v. 1451.

van den heilige graue, vitgeweest iij. dagen (a).

Hier by past ook de volgende brief.

Hertoge van Gelre ende van Gulick ende Greue van Zutphen. Goede vriende, omme sonderlinge noetsaken wille, ons daer toe bewegende, soe ryden wy een korte tyt buten onse Lant, ende willen of got will kortlich weder komen, Ende wy hebben Wilhem onsen lieuen gemynden Broeder, ende onsen neuen, ende Reeden, Henrich here tot Wisch, ende Iohan here tot Asperen tot voerst, ende tot Keppell onse Lant beualen, to Regiren ende to bewaren, Begeren van V bidende, dat gy den seluen, onsen lieuen gemynden Broeder ende Neuen vurff. gehoersaem ind bestendich syn wilt yn allen saken, die sy van onff ende onff lands wegen to doin soelen hebben, ende v dair ynne to bewysen als wy v des genslich toe betruwen, Gegeuen ten Rosendale op sente pouwels dach Conuersio. [t Opschrift.]

Ain die Burgemeysteren Schepenen ende Raet onff stat van Arnhem onsen goeden vrienden (b).

Door deezen tocht was de Vorst by zyne terug komst, in nood van geld geraakt, zo dat

(a) Uit St. Rek. v. 1452. verg. de Kron. bl. 27. uit de zelve R.

(b) Los origineel ter b. f.

dat hy van veele kooplieden moest opneemen, waar voor Arnhem met Nymegen en Zutphen borgen blyvenden, de Tol van Lobede voor die *Infegeling*e verbonden wierdt (a).

XXVI.

Visch.

In het jaar 1450 des wonsdagh op den affelwonsdagh wierdt luyken die bay gesant mit enen brief aen der stat van herderwich, dat si dair toe wolden sien, dat die comenscap van den viss alsoe nyet gevelfchet en wurde, gelick ons burgers clagenden sin dat si dair bedragen waren (b). De aller oudste keuren van de Visch geeven genoeg de bezorgdheid omtrent dezelve te bevatten, zy verdienen ook om andere redenen uitgeschreeven te worden.

Van voirkoop van vsschen ende woe een ygelick syn vissche vercopen fall.

Item enich man off wyff, die bynnen off buten der

(a) Bundel ter b. f. doch origineel in *Laade 12 v. d. Brandkas.*

(b) Uit *St, R. v. d. j.*

der stat geet tegen den viskarren off tegen die schepe voerkoop te doen van vischen, die verliest der stat twee pont toties quoties ende den here sinen banne.

Item so en soelen die Cameretsters op ten merckt noch nergent in onss vriheynt nyet onderkopen mit woerden noch mit wencken, noch gheen ander teyken den vercoepere dair affte doen, vissche off ennige haue ende goet te onderkopen dair onse Burgeren off oir baden om dingen by twee ponden der stat toties quoties.

Item alle die ghene die herinck, buckinck, tonvisch, ende vissche, dair die maelsteden mede gehouden sijn, appel, loeck, sout, botter, kесе ende alsulcke wair hier te merckt brengen te slyten ende te vercopen soelen dair mede staen op ten merckt voir dat voshæll ende also voit nederwart ter poirtenwart aen, ende nyet op ten rechten vischmarct tusschen onss genedigen heren hoff ende den Raithuys. Ende deedt yemant dairenbauen, die verliest twee pont toties quoties. Mer die ghene, die Appelen, moess, loick, wortelen, froutt, off sulcke waer veyle hebben moegen des vleisschdaigs dairmede staen voir den Raithuse, off sy willen.

Item so en soelen die visschers mit malchanderen geen verbont maken die vissche te setten; by twee ponden toties quoties ende den here sinen banne.

Item

Item so en sal men geen dode gruenvissche leggen off setten yn die Cupen by den leuendigen visschen, mer op eenen sonderlinge bancke all droege leggen by twee ponden toties quoties.

Item so en sall nyemant van buten die vissche buten dragen off enige vissch op den merct koepen, die cloeck en heeft soeuen geslaigen.

Item nyemant van bynnen en soelen hier op onsen merct koepen ennige visch om die voirt te verkopen, voir dat die clock negen geslagen heeft by ij. R . der stat.

Item alle die verschen vissche hier te merckt brengen, wen sy oick dayr mede komen, soelen dair mede staen op ten rechten vismerct tusschen den Raithuys ende ons genedigen heren hoff. Ende houden aldair des mergens oir maelsteden ende des auonts aen den oirt. Ende die vissche die sy op ten twee maelsteden nyet en vercoften ende dan wederomme te merct brengen te vercoepen, daermede soelen sy gaen staen op ten herinck merct voir dat yoshaell ende also voirt nederwart ter poirten wart aen, dair sy die mercktheesters off die ghene, die dat beuolen is heit staen. Ende die vissche, dair die maelsteden mede gehouden syn, soelen soe kenlicken vytgeteykent wesen mit stro off mit anderen teykenen, dat men bescheideliken sien ende mercken mach, dat mit den visschen die maelsteden gehouden

syn. Ende weer yemant, die dat versuemde, die verloir der stat twee pont, also ducke ende vake, als hi dat dede.

Item alle die ghene, die hier ter merckt brengen versschen vissch op getouwen, ende dairmede ierstmaels oir maelsteden nyet en houden op ten rechten visschmerct dan verhueden ende versteken dyen vissch enen nacht off enen dach mit opsetten wille, die soelen mit dyen vissche nyet gaen staen ende vercopen op ten rechten visschmerct, dan op ten herinckmerct voir den voshael, dyet dair en bauen dede verloer twee pont toties quoties.

Item alle lude van buten, die vissche hier te merck brengen en soelen die nyet vercopen noch auer tellen, die mercktmeister en sy dair by off die ghene, die dat beualen is, dyet dair en bauen doet verliest der stat twee pont toties quoties.

*Item op ten visschmerct tusschen den Raithuse ende den hoff sal men des visschdaigen ende geenre hande goet veile hebben noch vercopen, dan versschen vissch op touwen off op karren ende die gruen vissche in der Cupenen. Ende alle die ghene, die hier te merct brengen versschen visch op touwen op karren ende in koruen off salm off ander alsulke vissch soelen die eens maels teffens ter merct brengen ende nyet verhueden noch versteken, dan maelstat dair mede ie halden op ten voirss. merct ongedeilt. Ende die ghene, die des
nyet*

nyet en dede, die en sall mit dyen visschen nyet gaen staen noch die vercopen opten rechten visschmerct dan opten herinckmarct by twee ponden toties quoties:

Item so en soelen onse Burgeren off ingeseten by ghenen viskarren van buten staen by twee ponden toties quoties. Mer hoire twee van onsen Burgeren off Ingeseten moigen by eenre viskarren staen ende nyet meer by derselver penen.

Item die vissche, die onse Burgeren off Ingeseten des mergens auerhalden ende opten rechten visschmarct nyet verkopen en kunnen, moigen sy des auonts aen den oirt seluen slyten, ende die nyemant mitten hoep te vercopen, die se voirt slyten ende vercopen by twee ponden toties quoties. Mer vreemde luden, die ennighe vissche des auonts auerhalden, des mergens moigen die mitten hoep vercopen, wen sy willen. Ende die ghene, die vissch off ander waer aen den oirt veile hebben, soelen daermede staen langs den grippen, ende nyet mids op der straten die te bestaen by i. ponde toties quoties. Ende weert saicke dat yemant voir sinen erue, auer der gruppen vorder getymmert hedde, dan drie voit, dat sall hi afbreken, off den luden gunnen dair te staen. Ende die ghene, die die strate aldair mit hoiren touwen off visschen vuyle maken, die soelen dat
me-

mede enwech vueren off doin vueren by $\frac{2}{3}$ fl toties quoties.

Item so en fall nyemant tonvissche vercopen in koruen, hi en hebbe enen helen tonbant dair by den visschen opter bancken liggen, dairmen den tonvissch by kennen mach by twee ponden toties quoties.

Item so en fall nyemant gasten noch droegen herinck weyken te vercopen, hi en fall enen herinck dairby steken op enen hogen kenlicken stock, dye men sien mach ende dairmen dyen herinck by kennen mach. Ende so wye des nyet en dede, die verliest der stat ii. fl . toties quoties. Mer alfulcken herinck mach men ongeweyket vercopen op ten herinckmarct by den voshæll vyt der tonnen, enen stock mit enen herinck दौरaen te hebben gelyck voirff. steet.

Oick soe en fall nyemant slapherinck noch tye herinck veile hebben, dan yn tonnen ende steken opter tonnen enen stock mit enen goeden groten strowissch, dairmen fulcken herinck bykennen mach by twee ponden toties quoties.

Item weert saicke, dat yemant onsen Burgeren off ingeseten vercoft off siren baden sietherinck voir braitherinck so mach men den herinck, als mens also gewair wurdt, hi weer gesaden off gebraden den verkoeper wederbrengen, die des geen
wei-

weigeringe doen sall weder antenemen ende den koepers oir gelt weder te gheuen by enen ponde toties quoties.

Item so en sal men ghenen salm vercopen men en snyde den opten merct, ten weer saicke, dat men die all hele vercofte by twee ponden toties quoties ende den here sinen banne dair die Burgers van Arnhem oir andeell mede van nemen mogen, te wethen $\frac{1}{2}$ salm een vyrdell, of $\frac{1}{2}$ vyrdell, desgelicx sal men ock halden mit stoer, meerswyn ende bruyn visch, zeehond.

Item so sal men enen salm snyden aen xvi. hoepen ende anders nyet by twee ponden toties quoties.

Item sneedt yemant te koop den salm meer dan aen xvi. hoepen, also als men hem op ten merct snydt verliest ii. ss . toties quoties.

Item weert saicke, dat ennige kameretsters off herbergierff salm costen, die sy anders hoepten off sneden dan aen xvi. hoepen, als men hem op ten merct te snyden pleecht, die verliest der stat ij. pont toties quoties.

Oeck soe en soelen die kameretstere noch nyemant anders bynnen onser vriheit kopen helen off haluen salm om dyen voirt te vercopen roe off ghaer, then weer dat hi hem seluen salte woude hi en sy ierst op ten merct gesneden aen xvi.
hoe-

hoepen, als gewoonlich is. Ende dyet dair en bauen dede verloir der stat ij. ff . toties quoties.

Item so en soelen gheen voirkopers vissche off ennigerhande guet kopen, onse Burgeren off oir baden en hebben yrst voir gekofft bi tween ponden der stat toties quoties. Ende die selue ware en soelen die voirkopers desseluen daigs nyet voirt verkopen bi der seluer koeren.

Item alle die ghene, die bolck veyle hebben, en soelen se op gheen stroo liggen, dan op een schoen banck bi enen ponde der stat toties quoties.

Item so en fall nyemant langer bancken hebben, dan der stat bancken en syn, bi enen ponde der stat ende die bancken en wech te brengen.

Voirt soe is te wethen ende is tot der gemeynre Burgeren best geraemt ende jngesett, dat men ghene verffche vissche jn kupen, die hier ter merct bracht wurdt to samen an enen hope verkopen en fall, dair ennige Burgers off jngesetenen na dingden, om ennighe vissche dairaff te kopen, mer men fall den Burgeren oir gadinge ende andell aff lathen kopen, dede yemant dair en bauen, as dat yemant den vissche alsoe to samen verkoffde die verloir der stat iiii. ff . toties quoties.

Desgelicx sal ment oick halden mit zeevissche die in koruen quemen, die korue en sahnen oick nyet

*nyet heell verkopen noch to samen dan den Bur-
geren oick dair vyf oir bequeme ende oir andeell
te hebben by der seluer penen.*

Uit zommige deezer keuren kan men haar
hoogen ouderdom afleiden, zy waren van een
tyd, waar in meer-zwynen, bruin-visfchen
en zee-honden noch menschen kost waren.
De Heer VAN WYN bragt van deeze spys
voorbeelden uit de xiv. en xv. eeuw te ber-
de (a); wy zien hier boven, dat men ze voor
lekkere beetten hieldt (b), door te zorgen
dat den Borger of een ygelyk de kans over-
bleev, om daar van zyn deel te kunnen koo-
pen. In 1590 waren zy egter niet meer ge-
trokken, want toen RICK SLUISKEN het *sta-
tuten-boek* in order bracht, brak hy zelve die
keur af, zonder ze in een verstaanbaaren zin
te doen eindigen; te weten aldus.

*Item soe en sal men geenen salm verkoepenn
men en snyde den opten merckt, ten weer saecke,
dat men die al hele vercofte by ii. ggl. tocies
quo-*

(a) In de *Hist. Avondst.* bl. 77, 78, 79. en daar de noot,
enz. Verg. ook de Tollyst van 1287 in P. H. V DE
WALL's *Priv. v. Dord.* I. bl. 77. en van Walvisch ei-
gentlyk *ballein*, *merzwyn* enz. bl. 223. Voorts zie de
Algem. Vaderl. Letter-Oef voor 1801. No. IV. bl. 140.

(b) Verg. ook K. BURM. *Utr. J. B.* II. 67.

quocies, ende den here synen banne daer die Burger van Arnhem enz.

Het overige liet hy in de pen.

— Men beraamde op den 6 February 1608, te beproeven, of men die visch hier niet souden mogen verkoopen mit afflach, gelyck op veel anderen plaetsen. Dit is reeds uit een gedrukt boek (a): te leeren, insgelyks het gestatueerde by Cantzeler en Raaden van den 29 January 1563 „ dat, dit wyle die Burgers ende ge- „ erfde der nymermerckt gerenuncieert ende „ vertegen van de gerechticheit soe sy hadden, „ daar op dat die Vissmerckt aldaar op ten „ dryen jaermerkten gehalden worde, en be- „ willicht en overgegeuen hebben, dat die „ selue Vischmarckt voortain steets vnd altyt „ op ten alden merckt syn en blyven fall, „ voirbehalten dat die selue drye jaermerckte „ aengaende alle andere ware en koopman- „ schap aldaar op ten nyeuwen merckt ver- „ blyuen sollen na alde gewoonte, sullicx al- „ soe wesen ende gehalden fall worden” (b).

— In 1516 was de Secretaris van *hoekellom* pach-

(a) Uit het *Raad sign* van dat j. en d. gedrukt onder de bylagen tot de *Deductie van de Regten en de Privilegien der vrye stadt Arnhem* v. 1703.

(b) Aldaar in byl. 13.

pachter van den karcys, vnd die heren hebben yn den darden pennynck daer af quyt gescholden, om dat de groete Pyer wyt vryeslant regnyerde op ter see, daerom en quamen hyr soe gheen karss myt vyss, als t pleeghen (a).

XXVII.

Vleesch.

In de keuren omtrent het vleesch vindt men noch vreemder voorzorgen. Ik geevze hier te leesen (b).

Van vleesch te vercopen.

Item so en soelen van vleisschouweren nyet meer gesellen wesen dan ii. by ii. ponden ende den Richter sinnen banne.

*Item men en sall geen vleissch meer ter banc-
ken brengen, dan vierwerff tusschen sente victoirs
misse ende sente Walburgen misse ende drierwerff
tusschen sente Walburgen misse ende sente victoirs
mis-*

(a) Uit St. Rek.

(b) Uit het B. Statuta.

misse then weer dan gesouten by twee ponden ende den here sinen banne toties quoties.

Item alle vleissch, dair men die maelsteden mede gehouden heeft, en sal men nyet weder ter merct brengen, ten sy gesalten by twee ponden tot. quot.

Item wie einigerhande vleissch opleest of dair yn off op spict enigerhande ongel off vluysf, vet dair yn slict, off dair anders wat toe duet, dan hem seluen gewassen is, die verliest der stat ii. fl . ende den Richter sinen banne, tot. quot.

Item so en sall nyemant twierhanden Runtvleissch, off schapenvleissch off verkenvleissch, dats te verstaen out geslaigen ende nye geslagen vleissch, teffens op eenre bencken vercopen, hi en sall dat een voir vercopen, ende dat ander na by twee ponden ende den here sinen banne, tot. quot.

Item so wie en gheen Reynvleissch off soegen vleissch of verrenvleissch off Ramenvleissch veyle heeft, die sall dairmede staen buten den vleisschhuse by twee ponden, ende den Richter sinen banne, tot quot. Ende een veenken dairby te setten van des Rammen off des beren kullen, dair ment by kennen mach.

Item so en sall nyemant Calueren vleissch ter bancken snyden off vercopen, die en were ten mynsten self weken alt by ii. ponden, ende den Richter sinen banne, tot. quot.

Item

Item weert saicke, dat yemant veyle hedde off vercofte uit vleiffchuyts off dair buten vynnich vleysch off koechs vleisch die verliest iii. pont. tot quot. Ende fall dair toe twee maende lang syn neringe laten ende ontberen. Ende dat nochtans te beteren by den here ende den scepenen. Ende wyemen dairaff betugen mach mit een off twe persone, dat weren manne oft wyue die en fall hem des nyet onschuldich moigen seggen.

Institutum anno lx.

Item alle vleisch, dat die goeden gehandelt hebben, en sal men nyet verkopen, dair en sy een gheell veenken by den vleisch, dair ment merckliken by kennen mach, die anders dede verloir x. fl. tot. quot dair die stat aff hebben fall vi. fl. ende die Richter iii. fl. (a).

— Het Nyen Vleishuus, wierdt in 't jaar 1437 op d' oude markt aan den kerkhof opgericht (b), dus by het Raadhuis. Dit was de gewoone plaats der Vleeschhuifen, gelyk van Holland door den Heer P. H. VAN DE WALL bewezen wierdt (c): maar dit was het eerste vleesch-

(a) Aangehaald in 't *Huisz. Leeven* van Mr. H. v. WYN No. 2. bl. 226 en 227.

(b) Uit St. R. in de *Kron.* bl. 19. verg. ook bl. 20.

(c) Op de *Priv. v. Dordr.* I. bl. 67. 68. verg. ook J. WAGEN, *Bescb. v. Amst.* VII. 124.

vleesch-huis niet 't welk op de markt stondt, want men vindt dat *te midwynter van 1400 dat slyck van den marckt* gevoert wierdt, om dat *vleysch huus ende auerall (a)*. — In 1587 raakte dit gebouw, of was reets dit gebouw, voor de Vleeschhouwers buiten gebruik, en, onder anderen, bestemd om daar in eenige nagten vreemde bedelaars te verpleegen (*b*). In 1590 wierdt de Kerkmeesteren vergund een luif tegen de kerkmuur te zetten, en die luiv verwierven toen de Vleeschhouwers, om daar onder hun vleesch te verkoopen (*c*). — Op het geele vendeltje by 't vleesch der Joden past een *Erffurter statut* van 't jaar 1351, waar by gelast wordt, dat vinnig of met lynkoeken gemest en ander kwaad vleesch onder den *Joden hoed* zou verkogt worden (*d*). De Joden moesten toen hoeden van eene andere form, als de Kristenen draagen: zy liepen in een spitse punt op. Iets dergelyks kwam te Arnhem in 't jaar 1451 ook in gebruik *een teyken, dat se op oir ouerste cleedt dragen soelen, dair*
bi

(a) In St. R. v. d. j.

(b) R. S. v. d. 29 Dbr. fol. 98.

(c) R. S. v. d. 1 May fol. 108. vfo

(d) C. G. HALTAUS v. *Juden Hut.* Verg. H. v. WYN *Huisz. Lev.* II. 227.

bi men enen joede kennen mach voir enen kirsten.
Ik gaf dit stuk elders in zyn geheel (a).

XXVIII.

H. Arnolds gullen omgang met zyne minderen.

Voer Schepenen Sander tengnagell ende Johan van Mekerem is gekomen Anthonis die Visscher myt recht gebaidt om een getuych der wairheynt to gheuen ende hefft getuycht ende gesacht, dat hem wittich ende kondich ende ombtrynt xxxv. jaeren geleden sy Dat hy mytten synen is komen varen in den Ryn ombtrynt yseloirdt, in den Avont ombtrynt sonnen onderganck dair an gheenem zyden van huffen to is komen ryden zelige hertoch Arnolt van Gelre enz., den got benade, ende had by sich ombtrynt lxxx. peerde. Ende soe is een van den vurg. hertoch Arnoltz diener tot hem komen ryden ende sacht tot thonis off he hertoch Arnolt synen heer in synen schepe auer wolde vueren, die punte weer mytten peerden alsoe geladen, dat syne gnade dair nyet gerne mede auer en solde
vae-

(a) In de *St. v. d. Vad. Hist* II bl. 82, 83. not.

vaeren. Antwoerden Thonis Ja. dat wyll ick gerne doen. Ick wyll mynen gnedigen heren dyenen myt mynen lyue ende schepe ende wyll syne gnaden gerne an der stat van Arnhem vueren. Soe is hertoch Arnolt zeliger gedachten myt henrick van honfeler ende Johan syner gnaden dieners getreden in Thonis schyp vurff. ende is alsoe den stroem neder gevaren nae Arnhem. Doe vraighden hertoch Arnolt vurff. wat thonis ende synre gesellen hantieringe were, ende wat vyfch zy vyengen. Antwoerden Thonis se hedden deels waters gepacht van den van huesfen, daer vyfen zy june, ende soe voirt nederwartz ende vyengen somwylen kerpen, bermen, baersfen, harders ende allerley vyfch. Sacht hertoch Arnolt vurff. vyfsty oeck aen der andere zyden. Antwoerden Thonis vurff. neen gnedige heer. Sacht Hertoch Arnolt dat water an der andere zyden dat halde jck vur my bis then haluen stroem toe wes ander Cleeffschen grauen by Elden gelegen, vairt dair vry in vyfchen. Ende van den Cleeffschen graue is den alingen stroem myn nederwartz wis.

Ende da r en hefft nymant geen recht toe, dan die van Resande, die hebben dair schryft aff wes totter stroem gerechticht te wesen. Dan die van den Dornweert hebben trouwen bethre verschryuonge ende meer recht, dan die van Resande. Ende dit selue hefft Thonis vurff. myt synen Ede
be-

bestedicht. Actum feria sexta post Bonifacii. Anno [xiv^c] xcvi. (a).

XXIX.

Aflaat.

De vergeving van Zonden, welk aan die van Arnhem en alle de opgezetenen van Veluwe door den Kardinaal NICOLAES DA CUSA in het jaar 1451 wierdt uitgedeeld, kon ik in de *Kronyk (b)* alleen maar met de korte woorden gedenken, waarmede die in stads Rekening geboekt stonden. Dan na dien tyd mogt ik uit een hoop scheurpapier, op de Secretarÿe boven de Raadkamer, welk ik kortheids halve in dit werk 't meest *boven Secretarÿe* noem, den met zeer fraaye letteren geschreeven francynen brief ophaalen, waar by dit bovendien geschonken wierdt.

*Nicalaus miseratione divina et sancti petri ad
vin.*

(a) *Agter St. Rek. v. 1513.*

(b) Bl. 26, verg G. BRANDTS *K. Verb d. Reform.*
bl. 53. enz.

vincula sacro sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbiter, Cardinalis Apostolicæ sedis per Alamanniam legatus. Dilectis nobis in Christo scabinis et Consulibus Ciuitatis Arnhemensis actu exeuntibus et eorum uxoribus legitimis Trajectensis Dioceseos salutem in Domino. In animarum vestrarum remedium salutare auctoritate legationis nostræ, qua fungimur deuotioni vestræ concedimus, quatenus liceat vobis et cuilibet vestrum discretum et ydoneum presbiterum eligere in confessorem, qui super peccatis omnibus, quæ sibi confitemini, nisi talia sint, propter quæ merito sedes Apostolica fuerit consulenda auctoritate prædicta provideat vobis et cuilibet vestrum de absolutionis debitæ beneficio et poenitentia saluari hinc ad quinquagesimum quotiens fuerit opportunum. Vota vero peregrinationis et abstinentiæ, siqua emisistis, quæ commode seruare non poteritis Ultramarino beatorum Petri et Pauli atque Jacobi votis duntaxat exceptis commutet vobis et cuilibet vestrum in alia opera pietatis. Datum Ruremundis leodiensis dioceseos sub nostro sigillo die dominica vicesima sexta mensis septembris. Anno a natiuitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo. Pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Nicolai Diuina providentia Quinti. Anno quinto.

Deeze vergunning was buiten twyvel eene vergelding voor het goed onthaal, 't welk den
Le-

Legaat door Scheepenen en Raaden der stad
bewezen was. Van dat onthaal zyn noch alle
blyken voor hande. Ik zal ze hier geeven (a).

*Item des selven sonnendagh gecoft viii. paer hoenre
ende viii. entvogels soe wilt ende soe tam, dat
par voir vi. bl. facit simul i. R. gul. xxii. kr.*

*Item enen hamel van xxxiiii. kr. ende Runt-
vleis voir xxiiii. kr. facit simul. i. R. g. viii. kr.*

*Item soe had ons doe myn here van Vtricht
gescheenckt enen hert. Item gegeuen den Fegers
die dat hert brochten te verdrincken, ii. gouden
arnhem. gul. fac. i. R. gul. viii. kr.*

*Item gegeuen voir peren ende haselnoten xvi.
kr.*

*Item voir iii. q. wyns, want onse wyn te groff
was voir den heren, ad iii½. kr. facit x½. kr.*

*Item iiij. grote torsen ende vi. ₤. van taffel
ende scheinck kerssen van was tsamen xiiii. ₤.
dat ₤. ix. kr. facit simul ij. R. gul. xxvi. kr.*

*Item gecoft van den teppers iij. vaet older keu-
ten, dat vaet voir xxxv. kr. facit simul ij. R.
gul. v. kr.*

*Item van den keut te brenghen op sunte Wal-
burghen in Gelis huys ingenyewelant dair die le-
gaet te huys lach simul i½. kr.*

*Item des manendagh dair na op sunte matheus
aquent*

(a) Uit St. R. v. 1451.

auent gecoft enen salm voir xvi. stuuers. facit xliiij, kr.

Item voir enen snoeck i. gouden arnh. g. facit xxix. kr.

Item voir grun viss, xxxix. kr.

Item voir aell. xx. kr.

Item voir iij. lenghen. xxv. kr.

Item om aest. xvi. kr.

Item om wermoy's ende peterfeli. iii. kr.

Item voir vi. ~~ff~~. vngelkerfen.

Item des dinxdagh op sunte matheus dach gecoft iii. ruipen van hamelen dat stuck voir xxxii. kr. facit i. R. g. xlvi. kr.

Item voir Runtvleis. xxxix. kr.

Item voir iiii. gans. xxv. kr.

Item voir xii. vogelen xxxvi. kr.

Item voir wurtelen opt vleis te doen. vi. kr. —

Item voir wermoy's ende peterfeli. iii. kr,

Item voir x. pair hoenre, dat p. ad v. kr. facit i. R. g.

Item om aest. x. kr.

Item op elken maal gehadt geback, dat samen was c. ende xxxvi. stuck, soe vlayen, soe tarten, dat stuck i. kr. facit ii. R. g. xxxvi. kr.

Item des wonsdagh post mathei des merghens die Legaet van hier gereden tot Nyemeghen, doe ierst collacioen gedaen van iii. qt. maluesien ende i. pint. die qt. ad x. kr. facit simul xxxii½. kr.

Item

Item xxvii. stapel vis hem na gesant, die costen xxx. kr.

Item tot hefsken scriuers noch gehaelt iii qt. wyns, want onsen wyn te mechtich was. facit xiiii. kr. facit simul i. R. g. xxvi $\frac{1}{2}$ kr.

Item betaelt tot Belen van poll in der herberghen, daer des Legaten perden stonden c. ende xx. Ruyoders, dat Ruyoder i. vls. facit simul v. R. g. ende dair voir bellestier gegeuen iiii. postulathe g. facit iii R. g. iiii. kr. Item dair gesant in der herberghen xvi. molder hauerer, dat molder xx. kr. facit vi. R. g. xx. kr. simul xiv. R. g. xxvii $\frac{1}{2}$ kr. Item noch in die herberghen van syn dienes, die voer quamen gedroncken iiii. q. wyns facit xiiii. kr. ende ii. maltyden. facit vi. kr. facit simul xiiii. R. g. xlvii $\frac{1}{2}$ kr.

Item gegeuen Bertken Volquyns man van te vueren des Legaten packen van hier tot Nyemegen ii. postulathe g. facit simul i. R. g. xxvii. kr.

Item gegeuen den veer, van die packen hier op te praest over te vueren iiii. stuuers. Ende van xlix. peerden des Legaten xii $\frac{1}{2}$ stuuers. facit simul xlv $\frac{1}{2}$ kr.

Item gegeuen voer broet ii. R. g. ende v. kr. ende voir xii. maten botteren xii. kr. facit simul. ii. R. g. xvii. kr.

Item betaelt voir den Jegers maltyden tot twee resen simul xi. kr.

Item

Item betaelt voer genfer, poluer, ende ander crut. *iiii.* R. g. *xxxii.* kr.

Item gegeuen voir *xxv.* gelas. *xiii½.* kr. ende voer eyn mand. *i.* kr. facit simul. *xiii½.* kr.

Item gecoft een stuck wyns van Jan van Cranenborch, dat hiell na der ouerlensche Rysinghe *vi.* amen ende vier vierdel, ellec ame gehoghet een vierdel, wanttet gelaten wyn was. facit simul *vi.* amen *x.* vierdel facit *vi½.* aem, dat voder gecoft voir *xxxvi.* R. g. den guld. ad *xx.* stuuer facit simul *xxxix.* R. g. ad *xx.* stuuer, facit simul *xli.* R. g. *xli.* kr. ende *vi.* gr. den gulden gerekent tot l. kromst. hier aff vercoft myn heer van monster *ii.* amen. *iiii.* vierdel. die gehogen mit twe vierdel. Item noch twe cruken ellic *v.* qt. facit simul *ii.* amen *viii.* vierdel. facit *xiiii.* R. g. ad *xx.* str. ende *x.* albos. facit *xv.* R. g. ende *xxxii½.* kr. ad l. kr. den g. Item noch vercoft. *xliiii½.* qt. die qt. ad *iii½.* kr. facit *iii.* R. g. *v.* kr. ende *iii.* blencken. Item soe bleef dair noch ouer een vetken omtrent een half aem, dat Gelis ingennyelant gegeuen, want hi veel onleden ende costen had om des Legaten will. Affgeslaghen dan dat gelt, dat ic hier van den wyn ontfangen heb, soe coemt der te rekenen van wyn vorff. *iii.* R. g. *xiii.* kr. *i.* blenck.

Item betaelt voer dat wynvatt, daer die wyn den Legaet in wart geschenckt ten iersten aen des
Le-

Legaten kehereiſter. xi. kr. Item want ic meyn-
den dat weder te geuen haſken ende die megden,
dat hadden vercoſt, betaelt oic haſken daer voer
xi. kr. Item om dat vat te bynden gegeuen iii.
kr. Item gegeuen voer dat vetken henric van den
praefſt v. vl. facit ſimul. xxx½ kr.

Item betaelt Gelis ingenneyewelant voer ſpeck,
botter, holt, eydich ende anders, dat die Legaet
beſigden in ſynen huylſe viii. R. g.

Item des donredagh poſt decollationis Gelis in-
gennyewlant ende Willem van dornick geuaren te
ſcepe mit veel gefelſcap van den ſtat wegen tot
Vtricht om den Legaet te bidden dat hi hier wold
commen, verteert ſimul. xx. R. g. xxvi. kr.

Item den ſaterdagh poſt lamberti noch willem
ende Gelis voirſſ. weder om der ſeluer ſaken ge-
reden ter horſt tot den legaet verdaen. i. R. g.
xix. kr.

Item des donredagh poſt mathei meiſter Roloff
bitter ende meiſter derick gereden tot nyemeghen
na den Legaet, om des afflaets will die brieue
dairaff te brenghen vertert ii. R. g. vi. kr.

Item voer den afflaets brieff, als voir die
mynute zegel ende carte gegeuen ii. R. g.
xv½ kr.

Item gegeuen meiſter Roloff bitter voir die
Confesſionalen, die hi heeft expediert iiii. poſtu-
lathe g. facit iii. R. g. iiii. kr.

Item

Item des vrydagh na kersdach meester Roloff bitter gereden tot Colen tot den Legaet, om die Roemsche kist te weruen te volst ter tymmeringhe onss kircke verteert mit den peerd, dat hem die stat scheinckte, want dat peerd costen x. R. g. te betalen iii. R. g. mit iii. postulaten simul xix. R. g. ende xxv. kr.

Summa — van den schenkinghe dat den Legaet geschenckt wart is *ic.* xxxviii. R. g. ix. kr. i. blenck.

Wy lazzen dat ook drie vaten oud bier of *older keuten*, 't geen *kuit* is, voor den *Legaet* bekostigd wierden. Hy vondt smaak in bier; het hadt hem zelfs in 't *Regulieren* klooster voor *Haarlem* een roes gekost. „ Tot Rome „ wedergekeerd, en van den Paus gevraagd „ zynde, wat aart van volk het Nederland be- „ woonde” enz. enz. . . . Want de zaak is niet aartig genoeg om haar te herhaalen, maar zy wordt uit R. SNOY in het breede opgegeeven door K. VAN ALKEMADE (*a*); ook weet men dat PETR. SCRIVERIUS (*b*) zeyde, „ als Snoy de waerheid schryft, dat het „ dan roozen sneeuw.” — Dan by myn Latynschen brief moet dit niet terug gehouden

(*a*) In de *Displ.* III. 57, 58.

(*b*) In de *Byv. op de Chron. van Gouthoer.* bl. 320.

den worden, om dat het een uittrekzel is van den zelvden tyd en het een door het andere wordt opgehelderd.

Item des saterdagh post katherine Jan Gouderts gereden tot Vtricht aen den Vicarium, dat hi onsen burgermeesteren wolde gunnen, dat si hier soe veel bichtvaders mochten ordinyeren, als noot weer (a).

XXX.

Vryplaatzen.

De vryplaatzen wierden in d' eene stad meer ontzien dan in d' andere. De stad van Dord ondervondt in het jaar 1323 des Graaven bystand ten opzichte der Kwaaddoenders, die in de kerken vlugten (b). In 1446 tilde men te Arnhem, gelyk het schynt, zwaarder aan deeze zaak, en waren *des dinxsdage post Circumcisionis die Schepenen langhe op der Camer gheweest*

(a) Uit St. R. voorn. verg. Laade 8. der *Braadkase* en 't hier volgend Hoovdd.

(b) In P. H. v. D. WALL's *Priv. D. I.* bl. 156. Ziet ook G. BRANDT's *Reform.* bl. 53, 54.

weest hent by xii vren toe, ende bespraken hen, of sy mynen here bistant solden doen, dat men die lude, die Jan van Ray gesteken hadden, aff solde nemen van sinte jans vryheit off nyet (a). In 1450 gebeurde de neerlaag van Willem Bars (b) en des avonds van den 20 July wierden henric ende harmen van Nyemegen, die die ondaet gepleegd hadden, op uitspraak van Schepenen en Raad van sunte jans vryheit genamen, ende op die poert geleit (c). De geestlykheid trok zich deeze schennis aan, en die Burgemeisters Jan mynschart willem van Dornick Steuen Ploich ende Roleff Mom reden tot greue tot onsen here, dat hi ny onse stat wolde onthefsen van die last daer si mede warden vervolght van den geistliken rechten (d): dan dit baatte niet veel, en in 't volgend jaar wierdt Jan Goderts gezonden tot Vtrecht aen den Vicarius, dat ons Schepenen tempore Interdicti Januis clausis possint audire missas, (e). Zodanige onder-

(a) St. R.

(b) Zie de Kron. bl. 26. vooral de stukken van Laade 3. der Brandkase, zo men kan.

(c) St. R.

(d) Ald.

(e) St. Rek. ov. 1451. Verg. P. CHRISTINAEUS ad LL. Mechlinienses. Tit. II. Art. XXXVIII. P. BONDAMS Cb B I. III. 142. en IV. 40. maar deeze IV. Afd. is nog niet van de pers.

dervindingen moesten voor 't vervolg omzichtigheid aanraden, en die nam men ook aldus te baat.

Item vur Scepenen wynant van Dornynck ind Daem van Delen heeft Bernt van Boicholt gelaeft dese burgen ind waerburgen vurff. van alle desen geloefften schaedeloes te holden, weert saicke, dat dair inne gebreck geboerden, soe hebben Bernt ind syn drye kynderen geert henryck ind Ze'ys verwyлкоert ind auer gegeuen, dat zy oer lyf ind guet verboeren sullen ind egeen vryheit genieten in ennygen heren landen idt zy in kercken, cluyfen, Cloesteren off andere vryheyden, dan altyt die selue tmoegen doen anyangen enz. (a).

Op sent Willebrordus dach Episcopi a. domini etc. lxxxiii. heeft Derick Vincent, die omme syne hantieringh ende onburlicke wanderingh, die he mit syne moeder, mitten Raide ende burgeren van Arnhem voirt mit doitslach ende anderffins heeft gehadt ende gedaen, dair voir he angetastt ende gevanghen ende van den vengenschep op die vryheit gekomen wass, gefekert ende gelaeft mit opgerichte vingeren voirtain burlicke mit syne moeder ende alle man omme togaen, ende gheen onbe.

(a) Uit 't Schep. Actenb. v. 1540-1542. Verg. M. BALEN Besch. v. Dordr. bl. 498.

bestuer alsoe te bedryuen. Ende off he dess wes meer dede soe sal hem daer toe gheen recht meer te staeden komen (a).

D. Vincent hadt volgens dit tweede voorbeeld zyne medeburgers, overigheid, zyne moeder mishandeld, een doodslach gepleegd, en maakt dit alles, zo gemaklyk, zeker uit vrees voor verschil met de geestlykheid, af; de Scheepenen wisten wat in 1451 gebeurd was.

XXXI.

Rhyn voor de Stad.

Item so en sall nyemant keerquaet mest of slyck, vyter stat vueren off doin vueren, draigen off doen draigen, dan vyt der Rynpoirte off vyt sabelspoirte in den Ryn stranck, by enen ouden braspennynck, die die ghene hebben sall, diet beualen is te verwaren, also ducke ende vake als hi des gewaer wurdt. Ten weer, dat hyt woude vueren off doin vueren op syns selfs landt. Ende so

(a) Los ter b. f.

so wye dat doin will macht vueren vyt allen poir-
ten (a).

Deeze oude keur frekt tot betoog, dat de Rhyu-stroom [*Partibus Arnhemum veneratur nobile dextris (b)*], toen niet zo kort langs de stad liep, als in onze dagen, maar dat door die rivier een strang wierdt uitgeschooten, welk althans nader van de fabelspoort te bereiken was, dan de Rhyu zelve. Maar deeze strang was met dat al een overblyvsel van den Rhyu, die volgens verklaring, welk in 't jaar 1513 door *Henrick Hermanff*, alt weseude omtrent lxxx jaeren, aelbert van oirt omtrent alt weseude lxx jaeren, en anderen wierdt afgeleid, nader by de stad gelooopen hadt. Zy beleden, dat zy van oeren alderen tot voele tyden verstaen ende gehoirt hadden, dat den Rynstroem an der stad van Arnhem vurtytz gegaen hadt, daer aff die Oeuerstrait noch bynnen Arnhem oeren naem behalden heb (c). En deze afgeweekene rivier wierdt door Hertoch KAREL weer daerna nader aan de fabelspoort gebragt. SLICHTENHORST verhaalt dit in een eenigen regel (d),
en

(a) In 't B *Statuta*.

(b) B. MOLLERUS in *Rheus* L. VI. p. 312.

(c) Agter *St. Rek.* v. d. j.

(d) *Toon*, L. v. G. bl. 96.

en dus mach die wel, met het geen my daar van voorkwam, vermeerderd worden.

Kairll enz.

Lieue getrouwen! soe wy den Rynstroem gerne vur onser stat alhyr hedden tot vestenisse derseluer onser stat jnd onlanx dairomme van onsen burgeren doen graeuen hebben, 't wellick doch waill op bequemen plaitze, as wy bericht, geschiet syn macht, hebben wy nu sulcx van den erfaernsten besichtigen, ind eyne ander plaitze affteickenen laten, dair sulcx opt bequeemste geschien fall, opdat dan tselve volmaickt ind naegedain mach werden, bevelen wy V Richter myt ernst ind gesynnen op v Burgeme steren Scepenen jnd Raidt, dat gy morgen vroege to sesf vren v op ten stroem ain 't veer to Malburgen fueght jnd onsen burgeren beueell doet, dat zy aldair bestain to graeuen, dair onse beueelsluyde mytten erfaerensten ind Rotmeisters sulx affgeteickent hebben. Jnd dat dairjnne geen ophaven off weygeronge geschie, want wy ons dairtoe verlaten, jnd willent sonder middel gedain hebben. Gegeuen op ten xvij^{en}. dach Augusti. Anno etc. xxviii. (a).

Nog een brief van dien Vorst, maar die, met meer klem spreekende, genoeg bewyست dat by de stad het futsel-boek gezogt wierdt.

Kairl

(a) In minute in Laade I. aan de R. K.

Kairl Hertouch van Gelre, enz.

Lieue Getrouwen. So men verdraegen ind gestaelen is, dat men den Rynstroem durch den stranck naerer verby onss stat alhyer leyden fall. Befreempt ons van v nyet weynich, dat gy nyet en verschafft, dair in gearbeydt werde, ind konnen nyet bedencken, wair nae dat gy dairmede verthueuen moight, so men ymmer da.rtoe van deff jaer geen bequemer tyt, om sachticheyt deff weers, ind kleinheynt des waiters verwachten kan, dan idt ytzont is, dairomb wy vermercken, dat van v dairin gesimuliert wurdt, ind gy geerne verwachten soldt bis dat die bequeere tyt voerby were, ind gy dan om onbequeemheit deff tyts, ind groetheit deff waiters ontscholt hebben ind nemen muchten, want dat dan onse meyninge also geenssin en is, ind wy tot onsse Lantschappen statz, ind uwe alre waillfart den stroem mit gantzer vlyt naerer gebracht hebben willen, gezynnen wy mit gantzen ernst, dat gy sonder langer verthueuen, off enige simulatie dair in to gebruycken, idt werck vurss., gelick men dat verdraegen, ind auerkomen is, bestaedt, ind mit gantzen neersticheit volheerdich sonder afflacten voleyndt. Dat is so eyns vur all onse gantze wille ind ernste meyninge. Ingefall hyr in van v vorder vertouch gesocht wurde, off gebreck geschege, dechten Wy v dair vur aen to sien, ind in geynen gueden off

to nemen. Gegeuen in onss stat Arnhem den xvjden dach May a°. xxx°.

Charles (a).

Die brief was, gelyk ook die voorging, aan B. S. en R. der stad Arnhem.

Item ombtrent doe men onss lyeff vrouw droech waren de drye geschyckten van den drye hoiffsteden verschreuen om den nyen Ryn toe besyen by den stat toe loipen in bywess der schult van Kulenborch, doe heft die stad geschenckt dat gelach (b). Valet. . . . xvii. g. ij. f.

Item soe die hoyftmeysters anderwerff verschreuen waren om den nyen ryn toe ordinyren, soe syn sy gaen teren tot Lubbert Ness (c). enz.

Item lubbert ness heft my gecorth van den hoiffmeister van Zutphen, ind had derdewerff hyer geweest, doe den Ryn gegraven was, ind had verteert selffz anderde (d). vi. g.

Een

(a) In No. I. van 1370 tot 1538 anders het I. D. der Boeken van Land zaaken genoemd, ter secr. v. A. bl. 469.

(b) Uit de Rekening der stad Arnhem over 1530.

(c) Aldaar.

(d) Aldaar.

Een derde brief van KAREL, almeede stads opzien tegens dit zwaare werk betoogende,

Kairll etc.

Lieve Getrouwen; Wy gesynnen myt gantzen ernst gy holt paelen ind alle ander gereytschap te plaitzen, dair men den nyen stranck greeft aen den Hoefmeister aldair bestellen om die Cribbe van stonden ain to maicken ind dair in geen versuemenisse inne vallen laitien, want wy dat voltiegen ind gemaickt willen hebben, des versien ind verlaeten onss gensselick tot u. Gegeven in onsse stadt Arnhem den iij. dach Octobris Anno etc. xxxj.

[was geteekent] Charles.

[opschrift]

*Unsen Lieven getrouwen Burgemeisteren Schepe-
nen ind Raidt onser stadt Arnhem (a).*

Een vierde brief van Hem, van nog erger aandrang.

Kairle etc.

*Lieve Getrouwen: Wy hebben vwen brieff op alsulcke schryften als nog aen onsen Rait meister Arndt van den Gruythuis etc des Bouwshalven doen schryven hadden ontfangen ind verstaen, soe gy dan schryft, dat men in deesen kerstien
dae-*

(a) Los ter B. S.

daege mit arbeiden zeer weinich wynnen ind schicken solde konnen ind daeromme begeert, datt die karren bis totten uytgaende tyt berueften mucht etc. Vuegen wy u dair op to weder, dat onse meyninge is, ghy die karren (hoewaell die daegen kort zyn:) eevenwaell voert gaen ind soe voell doen sult als ummermeer moegelick syn fall, dair meede eyns ten eynde koemen: ind als ghy meede ruert van schulden dair in gy verloepen zyt konnen wy dat wall geloeven naedem gy nyemands en betaelt, ind oick niet uytentryckt deff gheyenen wy onss penninckshalven aen u doen assignieren hebben, dairom onse ernstlicke gesynnen is, wes ghy ons groeten pennincks halven onder u ind dair wy idt verweesen niet betaelt hebt, dat ghy sulx sonder vertoch aen onse handen betaalt want wy deser tyt (als ghy bedencken kondt) waell geltz te doen hebben, ind evenwall mit allen spoedigen vlyt mitten bouw in arbeide zyt ind sonder ophoewen voirtfaeren, des versien ind verlaeten wy ons tot U ganschelich. Gegeven then Rosen dael den xxvijen. dach Novembris Anno etc. xxxvij.

[was getekent] Charles.

[opschrift.]

Unsen Lieven getrouwen Bürgermeistren Schepen
ind Rait onser stat Arnhem (a).

En,

(a) Origineel ter bov. f.

En, laatstelyk, dit bewys van schaê-vergoeding.

Ityn Wilheze aff gegraven, alff onse gen. l. here den nyhen Ryn dede grauen aen landt ind erff dat werdt wass. lxx. golden g.

Geryt kedde by onsen gen. l. heren then affteren van landt, dat hon aff gegraven isff, daer den nyhen Ryn door geet werdt wesende . . . l golden g.

Item onse g. l. h. henrickss scholtz voer doen grauen ij. mergen landtz, alff zyn ff. g. die nyhen Ryn deden grauen daer by hy te schade kompt, soe guet als . . . iij. vyerdel g. g. (a).

Die nyhe Ryn daar op te zeer stadwaards dringende moest in het jaar 1563 wederom een weinig daar van afgeleid worden (b).

(a) Uit een bundel van schulden van H. KAREL ter b. f.

(b) Verg. de Doc. agter het Advys van Mr. F. H. VAN BERCK fol. 57, 58.

XXXII.

Voor de baar uitgaan.

Vur meester wynant van Arnhem Doctor etc. ende gysbert van wy comparuit Herman van wy, Johan verstraten Ghysbert smyt ende wylkem ganseneb myt recht gebaet omb een getuychenysse der waerheit te gheuen. Ende hebben getuycht ende gesacht, woe sy, ende voel meer gueden luyden bynnen Arnhem gesien hebben, dat Bau echte hyysfrouwe Johan Euertss anders mede in de wanderynge van Arnhem genoempt vur die baerende Lick vyttten huysse gegaen ende oer sloetellen op dye Lick gelacht hefft. — Actum sexta post odulphi a°. [xv°] 32. (a).

Honderd jaaren te vooren kwam de sleutel niet in aanmerking, maar eene weduwe liet haar huik vallen.

Coram Judice arnoldo gruter et scabinis Wolterro gruter et egidio ingen nuwlant comparuit Jousfer Aleit van Mekereren. Ende ginge voir der baaren uit, eer men Gysbert van Mekereren hoeren man vt der hofsteden ende den huse droech, liet hoir

(*) Uit 't Schepen Actenb.

hoir hoycke vallen, ende seegde, dat se hoir nyet en onderwunde ende dede hoir vyt ende aff alfulkes, als Gysbert achtergelaten heeft. Beheltlich oir hoerre tochten na vytwisinge oerre brieuen. Actum sabbato jn Crastino Ep. d. xiv^c. li. (a).

In laaterre tyden sprak men zo min van sleutels als van huik.

Coram Willem van Eyll ind Jacob van tuyll comparuit heyl van Euick ind Johannis arntss myt recht besath: jnd tuegen, dat hoer wittich ind kondich is, dat als Gerritke smyt Jan geertss huysvrouwe Z. is gestorven ind gegraven wardet, dat doe die sprack wer, dat daer eyn groete schult were, jnd dat ten selven maell heur dochteren Peterken ind Neel vur den licke vyt den huysse gingen, jnd dat sy doe al mundich weren ind menigen myns jammerden. Actum ipso Pontiani. Anno [xv^c] xlix. (b).

(a) Uit het Schep. Actenboek.

(b) Schep. Actenb.

XXXIII.

Overfpiel.

Een geval, welks gelyke niet overal zal te vinden zyn.

*Item des Dynxdaechs na den Son-
nendagh Reminiscere. Anno
Domini (xix^o.) lxxiv.*

*Item Anno, die infrascr. post etc. So syn op der Raetkaemeren geweest, de Gedeputeerde vrunden ende Capitulair Heren des Capittels van sunt Walburgen t' Arnhem, mit naemen Heer Johan van Karvenen, Heer Wolter van den Borch, Heer Symon en Heer Johan plebis, ende hebben vruntlick gebeden ende in oeren woorden laeten luyden, woe se omtrent $i\frac{1}{2}$ ^e jaer rustelick end vreedelick mit den Raetsheeren van de Stat Arnhem omgegaen, ende oer saecken ten besten malcanderen helpen keeren, also dan een wtlegginge ende kercksprake gegaen were, van sommige Vrouwspersonen, de mit sommige van de Capittulaer Heren off Vicaryen beruchticht weren van oneerlicken leeven, dat de Vrouws personen wt der Stadt ende vryheidt een seecker tyt van jaeren wesen soulden; daerom de Deken ende andere depu-
tier-*

*tierde Heeren des Capittels an den Raet vur dese
 tyt gewees zyn, ende aldaer op der Raetkaemen-
 ren getoont, oer translatie ende privilegien de se
 van Greve Rynolt van Gelre hadden, meynende
 ende seggende, dat men hem daer aen verkorten
 solde, overmits der wtlegginge der Vrouwen per-
 soenen, daer de Raedt op antwoirden se en had-
 den niet aen oer privilegien verkort, ende wolden
 dat oock node doen, dan se hadden bericht ende
 kercksprake gedaen over de gene, die oer burge-
 ren ende ingesetenen weren, als de Vrouwperso-
 nen, de se wt hebben doen leggen, want se in oer
 stadt toe stegen end toe straeten dagelicx voer
 ogen gingen, mit mennige andere redenen, de die
 Deken daer voersloech, ende daer de Raedt niet
 veel op en antwoirden, dan se begeerden, dat se
 hoer oer translaty ofte privilegien ende de redenen
 en de woorden de meyster Johan van Rhenen le-
 gum Doctor oer Deken gefacht had, want se seer
 lange weren, in schriften overgeven wolden, dat
 de Deken ende Capitulair Heeren an sich namen
 an oer Capittel te brengen, dat vertoefde sich
 lange, ende de Raedt en kreegh, geen antwoordt
 daer op, noch muntlick noch schriftlick, also dat de
 Raedt oer Vrunden an den Capittel schickten,
 daer dat Capittel onder anderen op antwoorden,
 se en stonden den Deken alle der woirden niet,
 noch en gaven van oere privilegien geen wtschrift,
 en-*

ende en dochten mit de Stadt van Arnhem niet dan vruntſchap te hebben, ende en gaven oer ſaacken niet in ſchriften over, ende lietent daer by, de daer wtgeleyt weren, dan ſe beden vruntlich ende dienſticke, dat men doch om eren wille de Prieſterſchap oirſz Collegiums ende om geruchs wille, dat daer van onder den volcke koemen were, ende noch vorder koemen macht, ende niet van oirs privilegien noch rechten wegen, dat oer meecheden ende vrouwenperſonen daer ſommige van den Capittel mede beruchticht weren, in de Stat Arnhem blyven machten, daer de Raet op antwoorde, ſe en dochten mit oeren Capittel noch den Heeren niet dan Vruntſchap te hebben, ende hun ere te doen, daer ſe dat moegelicken doen ſolden, dan de Vrouwen perſonen de wtgelacht weren, ende de Stadt brieven ontfangen hadden, overmits den geſworen Bode ende roeydreger derſelyer Stadt, de en dochten ſe niet in de Stadt te gehengen, noch te laeten blyven, den tyt de ſe wtgelacht weren, meer om eren ende gunſt de de Raet tottet Capittel droegen, wolden ſe deſelve Vrouwen perſonen, de wtgelacht weren ende noch der ſtat brieven niet en hadden lyden in oer ſtat, alſo verre alſe ſich beterden ende liefflicken hielden: doe ſeyden de Heeren van den Capittel ſe woldent alſo berichten, off des wes geſchieden, dat den Raede ende al man geboerlicken ende
ge.

genoech solde duncken te wesen. Datum ut supra.

Dit was een stuk om nooit rugtbaar te worden, en daarom wierdt het in de SECRETA CAMERÆ (a) alleen te boek gebragt; en van de stad in zo verre den eerbied in 't oog gehouden, welke men aan Canoniken meêr, dan aan anderen, schuldig was (b). Maar ontvalt dat nu hier der penne, dan komt althans omtrent die Vrouwen ook geene agterhoudendheid te pas. Zy kreegen met haar fesen een vonnis van dezen inhoud.

Die Richter B. S. ende R. der stat van Arnhem syn overkomen, dat Sy echt huysffrouw Jan Ridders des schoemakers, Katheryn Claes wyff van Vinckwick, Effel Ludolphs wyff, Jan Moluers wyff geheyten Wyffe, Euert Gerritsen wyff, Aleit Henrix Wyff, onreckliker ende ongotliker hantieringe wille, die se in ouerspull ende anders bauen oeren echter mannen bedreuen hebben, ende dagelyx bedryuen vyt onss stat ende vryheit ruimen tusschen dit en sente Andries auont bi der sonnen. Ende daer niet weder inkomen binnen den neefsten tokomenden vier jaeren, ende oick noch dair toe theyndens den vier jaeren niet weder

(a) Fol. 34. enz.

(b) Verg. de Charter in 't Geld. Ch B. I. III. p. 389.

der daer in komen then sy mit wille ende consent
 's heren, der gemeynen Scepenen: deden syt
 daer en bauen, dat sold men richten an oir lyff.
 Voirtan is men overkommen, dat nyemant in onss
 stat off vriheid wonachtich, die voirgenoemde hu-
 sen noch hauen, ethen noch drincken, noch gheen-
 rehand gerack doen fall bynnen der voyrged. tyt,
 ende gelyck voirff. steet, deedt yemant dair en
 bauen, die fall ons stat ende onser stat vriheit oick
 deruen den voirger. tyt langk, ende gelickerwys
 berichten, ende corrigerien an oir lyff, als dat
 van den voirff. VII personen voirgeruert steet.
 Actum ende Jngesatt feria sexta in profesto Eli-
 zabet viduæ. Gelesen in der kircken op den hey-
 ligen jairsdach anno xiiii^o lxiii. (a).

Het statut van Auerspill off buten echtshapen
 te samen sitten ligt in deeze woorden.

Item soe doen die Richters ende die Burgemei-
 steren Schepenen ende Raide ernstlich te weten
 allen den genen, die in onss vriheit off bynnen
 onss stat jn auerspill off buten echtship te samen
 sitten, off die in ouerspill te samen geseten, en-
 de geen beteringe dair aff gedaen en hebben, dat
 sy tusschen dit ende en sonnendaige te Belaken
 paesschen neest komende beteringe doin gaide van
 hemelryck ende der heiliger kirchen, bi den De-
 ken

(a) Uit het Boek van Ordelen.

ken van veluwen, off die syn beuele hier heeft, ende den Burgemeisteren hoen van een scheiden, als sy beteringe gedaen hebben, off sich hier en bynnen deff tyt nyet en doen, so soelen se elchs daigh van den sonnendach te Belake paeffchen thent des yersten sonnendaigh dairna alle daige gelden een pont ter tymeringe onff moderkirchen, vnd der stat dairto geboett hebben xl. fl , die men hen mitten scharpsten affmanen fall toties quoties. Ende blyuen se dan dair en theynden bynnen onff stat off vriheit ende komen nyet ter beteringe, so willen die Richters ende Schepenen scherplich oir berait dairop hebben, ende voirt daeryne doen, als sich dat geboirt.

Het dubbeld Overspel wierdt door den Echtbreeker GADEKEN DIE HAEN (a) met eene tentoon-stelling op den kaeck en een cruys voir syn hooft gebernt en daar op banning uit de stad geboet, en door Katheryne francken wyff, dair he mede in overspull leefde, met het draegen van die tonne, en stads-ontruiming, en dat vonnis wierdt in 't jaar xiiii^c. lxxiii. in der kercken gelesen. Het draagen van schandsteen, zelfs door den Overspeeler bleev noch laat in gebruik (b): op die steenen pas ik dit uit-trek-

(a) Uit 't boek van *Ordelen* in de *Kron.* bl. 42 en 43.

(b) Zie het *Raadsign.* v. d. 1 Sept. 1612. fol. 192.

trekzel toe, die steen te maken, die voert Raathuis hangen ix. ff. iiii. §. 't is van 1378 (a). — Nopens de betering van den Deken van Veluwe, waar van het *statut* spreekt, kan dit tot uitlegging dienen (b).

Otto geryts heeft by zyns oehms dochter geslepen ind twe kynder by hoer geworuen, dairvoir hy van den deeken wt veluven gestrafft is worden, ind

Componeert dit feyt voor xx. g. g. hem verbaiden, dat hy zulcx te xxx. st. 't stuck nyet mer doen en solde. En so ged. tho Arnhem hy sulcx nyet hefft willen laeten xxii May xv^o lv. hefft Decanus dem Scholt myt dem kerckmeesteren int de acht van den kerspellen tkennen gegeuen, dat zy zulcx de werltlicke here solden laeten straffen.

(a) Uit Stads Rek.

(b) Uit het *Eerste Memoriael*. boek ter R. K.

XXXIII.

Maalyd aan den Stadhouder.

In 1508 wierdt FLORIS VAN YSSELSTEYN, de nieuwe Stadhouder op dynxdaigh post Mathie mytten Raeden, ende myn heer van Waffener by de stad onthaald (a). Kosten die maelyt tot Johan trynen: an pasteyen vleysch, dat in koppen gebacken was i g. iii. s. an hoenre i. g. xvi. s. an vogelen i. g. iiiii. s. vur die seff, dat stuck iiiii. s. an resynen xiii. s. an kruyt tot die pasteyen, ende totten galentyn v. g. ende iii. s. an den snoeck xii. s. die in den galentyn lach. Item ii. qt. basters xi. s. ende iii. qt. wyns ad iiiii. s. de quart, valet viii. s. ix. bl. in de pasteyen ende mede in den galentyn. Item vi. schottelen gebacks, elcke schottel iii. st. brab. valet i. g. vii. st. Item van elcke kop van den pasteyen to maken ende to backen iii. s. valet simul xviii. s. ende i qt. wyns, dat oir rechten syn, die sy droncken, valet iii. s. vi. bl. Item t wyv van Oey, dat help koecken ende ghyeten den galentyn ii. qt. valet vii. s., die maet iiiii. s. vur oir drynckgelt. Item an bier, dat buyten gehailt wardt vii. s.

Item

(a) *Stads Rek. v. d. j.*

Item Johan trynen vur syn gesoluierte vleysch, eerten, bier ende broet, holt, kaelen, ende vur syn onlede, simul v. g. viii. s. want die wyn al buyten gehailt wort. Item tot vrouw van doerns gehadt lxxvii. quarten nyes wyns, tot Johan van Leggen xiiii. qt. tot florys gaertsen v. qt. schoenswyns. beloipt in all lxxxvi. q. ad iiii. s. Item vur appelen ii. s. vi. bl. Item xiiii. dubbelde koecken. Item tot sprevert an olieuen ende lemenen iii. s.

WASSENAER, die hier mede aanzit, was Stadhouder voor YSSELSTEYN (a) geweest, hy is dezelve, die in de dikke tinne van Hattem naderhand, in een zeer naauwe gevangen kouw wierdt opgeslooten (b). Ik vond een brief, welk op deeze gevangenis betrekking heeft (c).

Genaedigen Lieven Heer, die Heer van Pyennes is binnen seff off acht daigen by my gecommen ind my gefacht woe die frouwe van Wasenaer syn suster hem geschreven heeft, dat U Furstelicke genaede den Heer van Wassenaer oeren Zoon op xx off vyff of xxviii. gulden gerantzoent
hed.

(a) *Stads Rek.* ov. 1507.

(b) Maar ziet myn noot in de *St. v. d. Vad. Hist.* D. I. bl 210.

(c) Nu in laade C. aan de R. K.

hedden, mich vraegende off my dairaff yet kundich weere, dairop ick hon ter antwoirt gaeff, ick dair van nyet en wufte, dan wie fulcx gefchiet musten U Furstelicke Genaede voele om synen willen gedaen hebben, want ick wiste U Furstelicke genaede vurnemen anders geweest weere den Rantsoen in geyne deell willen verminderen, dairnae syn deff Heeren van Busfys Vrunde by my gecomen, ind my dergelycken gefraeght, mich bidden de U F. g. to willen schryven, dat U F. g. oen to Lieve den Heere van Wassenair nyet uytlaten willen then weere saecke, dat zy yrst weten moegen wair vur dat zy den Here van Buffy sullen moegen quytten, anders fruchten zy, dat der Her van Buffy so lange nae siten solde, as der van Wassenar vurfeseten heeft, doch as U F. g. vurfuegen konden, dat hy vur x^m . francken ind vermits deff Heren van Wassenars quytonge op ten ind quyt werden muchten, solden hem syne frunden dair vur nyet laten siten, und U F. g. solde voele frunden alhyr dair myt maicken, die U. F. g. wail gueden dienste weder gedoen solden konnen enz.

Gefoluierd vleysch heet men tegenswoordig *consommé*. Men hadt in die dagen ook *snoertfleysch*. In 1517 wolden de borghermeysters den nyen gardiaen van den brueren wytkom heyttten, vnde wolden yn een maelyt doen myt allen den

heeren ende broeders int cloester, soe heb ick wt beuell des borghermeysters ghesant int cloester, dat ick gekoff heb van Wyllem koenraet zoen van Wachtendonck tot sprenckt fleys eenen vetten hamel, end tot smoertfleys ghekoft van wyllem gae- mes xxxvi. B. affensfleys (a). Smooren is sloo- ven (b). — Wy vinden hier geen Wildbraad, maar dat wierdt meest gekookt (c). — Het koks recht van wyn hadt ook aan Vorstelyke Hooven plaats. Aan den Kok van KAREL DEN STOUTEN mogt zomts zelfs de Mond- wyn niet verweigerd worden.

Mais voici de nouveau quelque conte gaillard,

Et se fera deqvoi mettre sur mes tablettes.

Deeze man hadt in zyn hand, naar 's Ho- ves styl, een grooten leepel van hout, die hem diende in twee stikken, d'een om te prouvene de pottagen ende brouwetten, d'ander omme voort te jaghene de kinderen van der Cuckene, omme te doene heur lieder devoir, ende smytensfer mede als het noot sy (a).

(a) Uit St. Rek.

(b) By KILIAEN.

(c) Zie op Groentens agter.

(d) Overz. v. OL. DE LA MARCHE by ANT. MATTH. Anal. I. 280.

XXXV.

Wapy.

Gelyk by MELIS STOKÉ (a) *Wapen* of *Wapene* voor een uitroeping van *droefheid* of *spyt* of *toorn* ontmoet wordt, zo riep men in Gelderland *Wapy*. *Wapy*, wat schentliker reise heuet tlant van Gelre nu gehad, dat en steet den lanre nummer te verwynnen, dat se die arm wichtere, also jamerlick verraden ende verkofft hadden, ende hadden dair gelt aff genamen (b). Eene uitroeping van *Geertken merren*, welke haar in 't jaar 1449 eene actie van *injurie* koste. *Wapy* en *Wapen* is als *Krey* en *Kryt* (c). Maar woorden van verontwaardiging of *spyt* of *toorn* gaan meêr in *T* uit, als *Fy*: zy worden schielyk uitgesproken, en dan geeft een medeklinker stuiting.

(a) III. 1572. en daar B. HUYD.

(b) Uit het *Gerichts Signaat*.

(c) Hoofd. XLII.

XXXVI.

Testament ten baate van een Bastaerd.

Op Sinte Remigens dach anno Domin etc. xxj. Is geweest op ter Raetkamer in tegenwoirdicheyt der Schepenen nae beschreeven Elisabeth nagelate weduwe zelige Henrick Maetzelirs. ende heft to kennen gegeven woe zy oer Testament ende ytterste wile ordinert ende gemaect hefft na ytwysinge eens Instrumentz durch zalige Bernt Goeens als Notarius by getuygen geschreven dair inne zy oer soens natuurlicke zoen een deel huisraits ende gereetz guet besat gegeven en gemaect hefft, inhalt desselven Testaments en Instruments dair meede getoent ende doen hoeren. Soe hefft Elisabeth vursz. dat selve Testament, gyftinge ende maekinge wytlick en myt vryen wille bekant, bestedicht ende avergegeven vur denselven Schepenen, want dat alsoe oer wille en meynonge is, also gehalden ende achtervolcht te warden, durch mercklicke redenen ende oirsaecken oer daer toe sunderlinge bewegende, dat sy sulcx voer Got ende der Wirlt na raide der geleerden ende geestlicheyt doen moege. Ende begeerden van den Scheepenen vursz. Dat zy na oeren dode die hant dair

dair an halden willen, dat id vursz. kyndt dat selve Testament ende 't gheene zy hem gegeven ende gemaickt heb off noch maeckende wurde volgen ende gehantryckt moege warden dair mede ter scholen te mogen ghaen ende aff te leven, allet na vermogen des Testaments vursz. Begeerde noch mede dat die Burgermeysteren ende Scheepenen by gebreck die opsyen willen heben tott vurmelten oeren zones zoen genoempt Johannis, dat hy sich to leringe Eren ende doechden schicke ende, off hy wes onbehoirlicks vurnehme, hem als dan dair inne te onderwyfen, als dat behoirt van den Burgermeysteren en Schepenen doch te geschien aver onmundige kynderen ende jonge gesellen. T. welck Burgemeysteren en Schepenen naebeschreven oer alsoe toegesacht heben van wegen der stadt gehalden te zyn, ende te sullen achtervolgen ende genoech doen so vole hun myt recht ende reden behoirt. Actum by Schepenen, oliphier Hackfort Burgermeister, Brant van Delen, Herman van Wye, Evert van de Staide, Wynandt van Doernynck, Herman Tengnagell ende Johan van Mekereren op jaer en dach vursz. (a).

Deeze Grootmoeder schynt in ongerustheid verkeerd te hebben, of haare bevoordeeling van

(a) Uit 't Schepen Actenboek beg. met 1514 en eind. 1525.

van den bastaerd ook ter zyner tyd tegenstand zoude kunnen lyden: zy bondt daarom zyn belang zo vast aan, als by mogelykheid kon, en wist ook de uitgedrukte toezaage van feven Scheepenen magtig te worden. Dit is iets min gewoons in stukken van den ouden tyd, en de *praesentes* by de behandeling van het een of ander onderwerp doen zich alleen maar voor in zaaken, welk van gevolg konden zyn. By voorbeeld.

Sonnendagh post Agathæ Anno xiiii. lxvi. syn Burgermeisteren Scepenen ende Rait hierna bescreven eendrechtlick mit malchanderen overkomen, ende gestaten, dat die Hertoge van Cleve syn huysgesynde ende ondersaeten, Joncheer van Cullenborch, syn dienre huysgesynde ende ondersaten, ende alle die ghene, die mit oeren saeken tegen onsen gen. lieuen heren hertogen van Gelre apentlick partych syn, vyt onff stat blyven, ende men en sal se dair nyet in laeten in geenre wys, so lange als steet, alst ny steet, ende die onlede nyet nedergelacht en iss, vytgesondert enen man, die die Here van Egmont bynnen Arnhem, om syn merct te doen schickende wurdt, die selve mach bynnen Arnhem komen ende anders nyemant. Interfuerunt.

*Dominus Wynandus de Arnhem miles.
Wynandus de Arnhem.*

Hen-

Henrick van Dornick.
Gysbert van der Hoeven.
Fan van Brienen.
Fan Myschart.
Rolof Mom.
Peter van Mekeren.
Steuen Ploich.
Ott van den Grutthuff.
Zeger van Aller.
Fan van Broichusen.
Henr Bierwisch.
Herman van Wye.
Wynant Ridder.
Sweder van Angeren (a).

Men hadt in dit opzicht nog een ander huismiddel: te weeten de Burgerye met den Hertog te dreigen, of zynen naam te pas te brengen.

*In festo Conversionis pauli anno lxxix noua
 Electione Scabinorum et consulum habita.*

*Burgemeesteren Scepenen ende Rait der stat
 van Arnhem syn Eendrechtlicken mitten Richter
 van weegen onss genedigen lieuen heren, heren
 Adolph hertoge van Gelre ende van Gulich ende
 Greue van Zutphen ouerkommen ende laten weeten
 offt sake were, dat yemant spreke, op sulcken koer*
Als

(a) Los ter b. f.

Als ny op sente pouwels dach Conuersionis laistfe geschyet is. Off op ennigen Regiment dat die Scepenen insettende wurden off jngesett hedden. Oyck off yemant ennige vergaderinge heymelicke luysteringe, kallinge, off opstant maicten, dat tegen onsen genedigen heren off der stat voirff. were, dat twere heymelick off apenbair, dat wolde men berichten an oir lieue ende oeren guede (a).

De woorden *Richter van weegen o. g. l. h. h. A. H. v. G. e. v. G. e. G. v. Z.* waren niets meer, dan het eenvoudig woord *Richter*, maar men moest iets hebben, 't geen schrikbaarend klinken zou. — Het beregten aan den goede was op keuren gegrond. Op het maaken van vergaderingen, *twydracht*, *oploep* stontd xl. ff. tegens het spreekken *op ter stat Regiment*, off op anderen *saicken*, die die scepenen mitten *Here ynsetten* x. ff. toties quoties weert oock *sa-ke*, dat yemant van wat *Ampten*, dat hi wêer, *syn Ampt* ende *neringe* een tyt langk liet staen, om enige *ordinancien* ende *settinge* wille, die verbeurde iiii. ff. (b).

(a) Op 't allereerste blad van 't Boek *Statuta*.

(b) Uit 't B. *Statuta*.

XXXVII.

Kosters.

Wierden van oudtsher door de stad, niet van de Geestlykheid, aangesteld; zy moesten voor de stad en tot haaren behoefte borch of onderpand stellen, voor de ornamenten, kelken en alle juweelen, die hun ter bewaring gegeven waren. Ik heb zyne *Instructie* en andere daar toe behorende voorschriften, bekend gemaakt (a). Die stukken zyn van 't jaar 1463 en 1480, en kunnen met het volgend geval vermeerderd, het eerste daar door uitgelegd, worden.

Van Peter den Coster.

Op vridach na sente pouwels dach Conversionis Anno etc. lxiij. so syn Burgermeysteren Scepenen ende Rait eendrechtlick mit mallichanderen ouerkomen, dat, want voell beclachten ende geschefften ouermitz den pastor, den kirckmeysteren ende Johan Euertf den Rade angebracht ende to kennen gegeuen syn, nemelich, want he nyet in den kircken en sleep, den pastoir smelicke, ontheemlic-

(a) In de *Kron.* bl. 44 en 55 en 56. uit de **SECRETA CAMERÆ.**

licke woirde gegeuen heeft, ende desgelix den kerckmeïsteren, voortmer, want he slaten aff heeft doin slaen buten beuelen der ouersten kerckmeïster, enz., dat off hy nu off tot enigen tyt vyt der kircken sliep, en de sullix den Rade nu angebracht is van den pastoir den kerckmeïsteren ende anders, meer dede off hantierde, dat he dan van stonden an van synen dienst ontsatt sal wesen, des men hem dan nyet en fall doruen opseggen, dan men fall van stonden an een jn syn stede wedersetten sonder vurder berait dair op te halden, des men hem een cedell, dair he sich na richten, ouergeuen fall, en off hy nyet en dede, gelyck die Cedell jnhieldt, so solde he oick van stonden an van den Costeryen ontsatt wesen, des men hem oick nyet en fall opseggen, dan terstont enen anderen jn syn stede setten (a).

— Op grond der Instructien welke van my uit de Kronyk wierden aangehaald, wierdt naderhand ook aan den koster de bewaaring opgelegd, der monniken boeken uit het Gasthuis en Broeren klooster, welke, door de Predikanten uitgeschooten, geplaatst waren in de Gervekamer van de Groote Kerk (b).

Aan de Costeren wierdt jaarlyks van dye
Uyr.

(a) Los ter b. f.

(b) Raad sign. v. d. 22 Maart 1588.

*Uyrklock to stellen xx. ff. en daar by hun of-
fergeld tot vier hoogtyden, met iii. ff. vol-
daan (a).*

XXXVIII.

Dobbelier.

In een lyst van huisraad van 't jaar 1482 (b) komen voor *ii. dobbelieren jnd twe telluiren*, en men ontmoet die *dobbelieren* méer. KILIAEN doet het woord van *doppen*, (c) dat is *doopen, indooopen, afdaalen*. Of dit zo is laat ik onbeslist, maar *dobbelier* zou ik, zonder dat gezag voor een bak [nu zegt men ook *schaal*] voor natte kost voor een *soupbord* neemen.

— *Ses tynnen moeschottelen, vyff tynnen schottelen, ses tynnen telluyren, item twee tynnen dobbelyeren* wierden in 't jaar 1534 in den *koicken* van m. g. l. h. *huyff to Tiell* opgeschreeven

(a) *Stads Rek. v. 1500. 1501. enz.*

(b) In 't *Scheepen Actenb. agter fol. 55.*

(c) Op *dobbelierken.*

ven (a). Toen MAERTEN VAN ROSSEM, ook in 't jaar 1534, Bredevoort aanvaardde, waren aldaar in de keuken, behalven een *pricken speetgen*, een *bresem speetgen*, twee *struyff pannen* enz. enz. *xxiii. tynnen tellueren*, ind twee *tynnen schottelen*, *ix. dobbelieren*, *vii. mois-schottelen* (b). — De *soupe* of *sop* of *suype* gav in deezen tyd al de spreekwyze van een *soppe maaken*. De dienaar van *Joffer van Ruytenborch* hadt tegens eenige lieden gezegd, dat *syn Joffer hon een soppe maecken solde*, daerop sy geantwort, dat zy morgen of avermorgen wederom hon een *soppe maicken wolden*, dat hon dat hert jn den *lyue craicken solde* (c). En daar mede komt over een het tegenswoordig van de *koteletten krygen*, en van de *taart geeven*. — In een keur voor den Utrechtschen Weerdyn van het Tinnewerk doen zich tweederley *dobbelieren* op: een *dofyn dobbelieren groet of cleyne* (d). — Het woord *verdubbeleeren* voor *verdubbelen* wierdt van J. v. VONDEL, evenwel in geen staatig vers, gebezigd.

Daer

(a) Uit het *Lib. xii. der xiv. Lib.* aan de R. K.

(b) Ook daar uit.

(c) *Scheep. Actenb. v. 1546.*

(d) By KASP. BURM. *Utr. J. B. III. 93.*

Daer klinken koperspel
 Daer klinken koperspel en bēl
 Hunn' klank verdubbeleeren,
 Tin tin tin tin tin tin,
 En klinken hel en schel (a).

XXXIX.

Snyders.

Eene Oudheid-kundige Bydrage voor de *Description des Arts et des Metiers*. — De snyders-tafel, welk in de xvi. Eeuw op 's Vorsten hof gevonden wierdt, komt my by Hertog KARELS portrait te pas; moest dit stuk hooger opgehaald worden, dan zou ik met den beëdigden booden *Willem Haegedoorn* kunnen te voorschyn treden, en hem doen verklaaren, dat hy in 't jaar 1488 aan gerit *Gerits Sartori* een brief overbragt in synen huse, daer he sat op synen tafell ende neyden (b).

— Het woord *snyder* was voormaals alleen
 in

(a) Uitg. v. B. BOSCH IV. 137.

(b) Uit het *Scheepen Aldenb.*

in gebruik en niet dat van *kleermaaker*. Het *snyden* openbaart ook meer de kunst van het ambagt, dan wel het maaken van het gesneeden laaken [doek] tot een kleed. De Gardiaanen en Gildebroeders van het *snyders* Gild beklagden zich in 't jaar 1591 (a) over *die ghoene, die hun tot lappen ende diergelycke wercken begeben, ende gantz onbequaem waren, om eenige nieuwe wercken to maicken offte to snyden*: en die wierden daarom ook nooit *snyders* genoemd, maar altyd *omgaande neyers* (b). Op grond van dit woord *snyder* wierden by d' Arnhemse *snyders* ook vorderingen gemaakt, die te verre gingen. B. S. en R. schreeven daar over na Nymegen, welkers gebruiken men ten opzichte der Gilden voornamelyk gevolgd hadt, en het antwoord kwam op den 14 Oetobris 1582 in deeze woorden te rug. *Belangende het vtsnyden van laken, mach een yder dat selve vry doen sonder den snyderen offte desfelven Ambachts meisteren daer in yet to kennen, overmits het hier voir komschap gehalden ende erachtet ys* (c).

(a) Bij een los Regt. Rec. d. 28 Septemb. ter b. f.

(b) Verklaaring van 't *Snyder*ampst binnen de st. Nymegen van den xxxi Mey 1592.

(c) Los ter B. S. van Arnhem.

XL.

Wielacken-steeg.

Van welken *Wilak* deze steeg genoemd wierdt is niet te zeggen, maar wel dat die naam al vroeg bekend was. JOHAN VAN WYLAECK wordt reeds in 1392 ontmoet (a). Op deezē mach ik echter niet denken, om dat in een stuk van 1476 deze steeg *B. Wilhacken stege* heet (b). Die letter *B.* beduidt mogelyk den voornaam van *Bernard*; ten minsten ik vind in een Latynsch stuk den *Viculus Bernardinus* op de *Platea cacaba* [de ketelstraat] volgen (c). — In de *Wilhacken stege* stondt in 't jaar 1429 een huis genoemd *Ronsephale* naast een ander huis, 't welk van een *Ringmuur* was voorzien (d).

(a) In de *Rek.* v. d. j(b) *Schatzedul der stadt Arnhem* de Ao. 1476 ter b. f.(c) *Extractum Reddituum Vicariorum S. Walburgis Arnhem: intra et extra scabinatum.*(d) Uit het *Scheepen Actenb. der stad.*

XLI.

Dornynckx steeg.

Het geen tegenswoordig *Mentens-steeg* is, was voormaals de *Dornynckx stege*. Zy wordt in een opdrachts-brief van 1538 met deeze woorden aangeduid: de *stege daer men gaat vuyter Conynckstraten nae sente agnieten Cloesler, geheyten Dornynckx stege (a)*. Wy vinden het geslacht van de *van Dornyncks* vroeg in Arnhem, *Wilhem van Dornick* komt in een stuk van 1487 voor in het Hoofddeel van *Hofvaert na Zutphen (b)*; *Henrick van Dairnick* als Scheepen, noch vroeger, in den volgenden brief (c).

Eerber lieue vrient ende mede Raitzgefelle, Wy hebben kurtzlicken an v doen schryven, woe gi vuyt Arnhem gereden sydt ende en weten nyet wairom, ende wat saken dat v dairtoe gedrongen moigen hebben, dairop gi ons ontbaedt een antwort te laten weten bi uwes selffs bede. So verreck sich dat ende en vernemen dair nyet aff, dair ons vreemde toe iss. So laten wy v weten,
nu

(a) In het *Aßenboek* v. dat jaar.

(b) I. I.

(c) In minute op de b. f.

nu eenff voirall bi uwen guede, dat gi van stonden an ansien diß brieffs koempt hier t arnhem ende besittet uwen stoell ende duet als gi gelaefft ende geswaren hebt; ende als gi gewoenlicken sydt te doen mit anderen uwen mede stalbruederen. Off en geschaege des nyet so musten Wy ons mitten Burgeren bespreken, woe wyt myt V, uwen gueden ende anders anstellen soellen. Angesien dat die stat sonder Regiment nyet en dyent te laten staen. Ende begeren hier aff uwe clair beschreuen antwort bi brenger sbrieffs. Got sy mit uwer lieffden. Geschreven des satersdaigh na den heiligen Belaken paeschdach. Anno etc. lxxvi. [Daar onder] Wilhem Brueder to Gelre heer tot Egmont tyffelsteyn to Rair etc. Burgemeisteren ende Scepenen der stat van Arnhem. [Lager.] Den Eerberen henrick van Dornick Onsen lieuen vrient ende mede Raitzgefelle.

Maar waarom door *H. van Dornick* de stad verlaaten was, en hy zo scherp wierdt te rug geeischt, zal men uit de *Kronyk* (*) mogen gisfchen, ook noch uit andere plaatsen, welke in dit werk voorkomen. — Ondertusfchen was het de bovengenoemde *Wilhem*, na wien die steeg haar naam droeg. In den stegen genoempt *Wilhem van doirnyk stege* daer men geet
na

(*) Bl. 45.

na den *Joufferen Cloister van st. Agnieten*, is in een stuk van 1513 (a). — De steegen zien wy hier en in 't voorig Hoofdstuk, en overal voor 't meest genoemd na de eigenaars der voornaamste huizen, die daar in of aan gelegen waren, en daar door valt het vaak ondoenlyk haar eigentlyke plaats optegeven. — *Blitterswyck steeg* was in 1547 (b) in der *Nyer stad*. — In 1510 vindt men een steeg die *Gaert Veraers steghe* genoemd wierdt (c), maar *heer Brandt stege* in 1559 [*een huys in den koninckstraten gelegen rytgaende in Veraers stege nu heer Brandt stege* (d)]. De *Doorniks steeg*, welke ik zeyde, dat nu *Mentens steeg* hiette, is op de kaart by *PONTANUS* (e) *Sallants stege* genoemd, de *Heydendaals steeg* heet aldaar *Anholts steege*, de tegenswoordige *Jan van Biezens steeg* is aldaar *Kocken stege*, de tegenswoordige *Bentinck steeg* is aldaar de *Boom steeg*.

(a) In 't *Scheepen Akenb.*

(b) *Scheepen Akenb.*

(c) In *Stads Rek.*

(d) In 't *Scheepen Akenb.* Zie de kaart by *PONTAN.*

(e) I. 37.

XLII.

Steek - spel.

Ik heb uit de oude stads rekeningen drie voorbeelden van Tornoyspelen in de *Kronyk* voor den dach gebragt. Het eerste is van 1355. de andere van 1440 en 1476. Het eerste wierdt gegeven in 't Latyn (*a*), om dat de oudste rekeningen alleen deeze taal spreekken. Men vindt daar eenvoudig het woord *ludere*, [*Gerardus Westveke vexit lutum de foro, quum Comes de Marca ibidem lusit*] en dat dat zo zeer, als in onze taal het woord *speelen*, in dit opzichte gebruikt wierdt, wordt door het woord *hastiludium* en zoo veele andere betoogd. In het voorbeeld van 1440 (*b*) ziet men *den alden Merckt met staketten ende vlogelen voor dat inneryden afgesloten, ende in der muere van der schoole bolten geleg, ende daer op planken, om die schottete keersfen op te setten, daar en boven waren op ten Danshuse dertyen schottelen met keersfen gezet, ende binnen der staketten paardenmist gestort. Verba valent usu; maar anders is dat*

(*a*) Bl. 2.

(*b*) Bl. 22. 23.

dat woord van *schottelkeers* veel eigentlyker, dan het tegenswoordige *blaaker*, en veel bepaalder, dan het vroeger woord van *luchter*. Over dit *sleekspel* heb ik elders het een en ander gezegd (a). Het beste naricht zal by *B. Huydecoper* (b) gehaald kunnen worden. — Myn uittrekzel van 1476 (c) heeft *dat op den olden merckt met holt een geraempt ende baly gemaakt wierdt, om daar over te steken te schild ende te speer*. Binnen, in 't lang door die staketten, hadt men dan ook noch een juk, 't geen ik dus beschreeven zie (d). *In medio jugum erigitur, altum quatuor vel quinque pedes, ne possent corpore concurrere vel ad manus devenire*. Het leert, dat het perk waar in gespeeld wierdt, zo lang als het was, door een baly was afgezonderd, langs welke baly aan d'eene zyde d'eene speeler, en aan d'andere zyde d'andere zich met hunne gevelde lancen, speeren, spiesen, welker spits zomtyds ook met een pop, als de tegenswoordige fleurettten, maar niet altyd, voorzien was, te gemoet reeden.

Men

(a) In de *St. v. d. Vad. Hist. D. II. bl. 141. not.*

(b) Op *M. Stoke D. III. bl. 288 - 290.*

(c) *Kron. bl. 52.*

(d) Van *Hub. Thom. Leodius in vita Frederici II. Paganini. L. III. Zie my ook op KILIAEN w. Kryt.*

Men reedt het juk langs, en wanneer men het ten einde was, dan draaide men om, zo dat die het eene vak hadt afgereden, dan in het andere vak kwam. Dit perk wierdt in de oude Hollandsche taal (a), *kryt* genaamd; in het oud Geldersch *krye*. *Krye* staat in een stuk van xliii. xii. *Item Jan Puls betaelt voir den krye, dair henric van hees ende sander lauwic in gekempt solden hebben, dat hy dede maken van ghenaden myns ghenedigen heren by beueel Arnts van Alpen mairschallix ende heymericx van drueten bastert, ende myns lieuen ghenedigen heren ghenaden hoem baden te verhalten bes syne ghenade t segghen ghesceeght hadden tuschen hoem tweem, dairaff ghegeven van allen cost ende onraet lvi. Rynsche gulden ende xliiii. mewe, elcken Rynsche gulden gerekent tegen den wercluden voir xxvi. mewen, valet cv. gulden i. mewe (b).* Dit was eigentlyk een *kamp*. Wy zien dat Hertoch REYNALD de kosten, ten minsten van het toestellen van dat *krye* droeg; of hy die verhuurde, gelyk in Holland Graav WILLEM de III. (c), kan ik niet zeggen, maar

(a) WAGEN. *Besch. v. Amsterd.* D. II. bl. 122.

(b) Uit de Reken. JOHANS PULS van den Burchgr, *ampt tot Nym. v. d j. aan de R. K.*

(c) *J. Wagen. ter gem. pl.*

maar dit geheele tweegevegt, schynt geen voortgang gehadt te hebben, het was anders reets in 't jaar 1410 in til.

Item Jan Puls gegeven herbert van Oye, als van den ghebreec van den hondert Cronen, die die stat van Nymegen gaff voor enen henxt, ende voirt gegeuen mynen lieuen ghenedigen here vp dat sine ghenade den camp vnamen wolde tuschen heur. van heze ende sander lauwic (a).

— Behalven deeze drie Arnhemscche steekspeelen, kwam my uit stads papieren weinig meer voor, maar dat ook op *feria secunda post Esto michi* in 't jaar *xiii^o xxxix.* tot Arnhem myns gnedigen heren steeckspoel [mogelyk by gelegenheid der geboorte van CATHERINA VAN GELRE] gehouden wierdt, mocht ik elders vinden (b). Onze Vorsten zelve waren in die zaaken niet rykelyk uitgerust. In 1431 leende Thomas Collart zyn steeckgetuych des woensdagh nae sunte Victoris dagh aan zyns heren genade, en deedt dat vueren ten Rosendael ende dat auer een maent dairna weder doen halen (c). Was dit steekspel op Rosendael, of op de kemper

(a) Rek. J. Puls ov. xiii^o. x. aan de R. K.

(b) In de Rek. WILLEMS VAN APELTEREN Borchgr. ov. d. j. aan de R. K.

(c) Zyn Rek. over dat j. aan de R. K.

per bergen? want van het kampen, hoorde ik in myne jeugd myn meester HENR. CANNEGIETER de benaming deezer bergen afleiden: — maar in dat jaar van 1431 schafte de Vorst zich zelve ook een groter kiste, aan, daer myns ghen. Heren steekgetuych yn liggen solde, mit grote yseren banden; en dat getuig bestondt in plaeten en steechsparen, en, leer ik 'er by, dat om eenre nyer steeckmouwe [dien noemden de Franschen *Garde bras*] ende een alde te lappen niet meer dan xxx. bln. bekostigd wierden (a). Hoe veel Hertoch KAREL in zynen tyd daar aan uitgav, of liever ook hoe weinig, wordt van my by zyn portraet bewezen; ondertuschen wierdt te Arnhem in 1501 sant op ten marckt bestelt soe myn gehe. dair steken wolde (b).

(a) Uit JOH. DE JOEDEN *Oversten. Rentmeyster der Landen van Gelre Rek. v. d. j.* aan de R. K.

(b) *St. Rek.*

XLIII.

Otterlo.

De Scheepen, aan wien het Opperbrandmeesterschap bevoolen is, heet tot den huidigen dag *Otterlo of Opperbrandmeester*. Onder den bundel, welk aan dien Scheepen by d'aanvaarding van deeze [zo genoemde] *functie* uit het *Statuten Boek* van SLUYSKEN, wordt ter hand gesteld, is een papier, 't welk dus begint (*a*). *Otterloe is holt Richter aen den Aenstoot vnd, soe het bosch aldaer verhouwen is, sall hy die Brieuen, die de stadt van den selven Officie heeft, opsuecken laten, durch lesen vnd besien, watt ende hoe voel die stadt daer tho gerechticht syn mach, vnd off oock noch eenich voordell daer vt tho verwachten. Sall oock mede opsicht dragen ende nemen laten op die Arnhemse velden, vnd mit advys der Burgermeesteren een Brandmeister daer over stellen. Sall gedencken op een bequame Ordonnantie op den brant hier in der statt, enz. Niemand wist my ooit te zeggen, waar van daan dat woord Otterlo kwam.*

Ik

(a) Fol. 82.

Ik gisch van een erv, 't welk by den *Aanstoot* ligt, althans in 1531 gelegen was, want in dat jaar, vind ik, dat *Henrick brantff myt recht besath vmb eyn getuychnysse der waerheyt to geuen, op manendach post Katherine verklaarde, dat hy is komen gaen then ainstoet by Otterff huys* op 't erue (a) enz. en zo mach dat erv na dien OTTERS, en ook de geheele *Aanstoot*, *Otterloo* genoemd zyn geweest, gelyk veele plaatsen in *loo* uitgaen. *KILIAEN* noemt *Borckelo* en negen andere. Op *Veluwe* kent men het koninglyke *Loo*, en die lyst van *KILIAEN* kan, zonder hoofdbreeken, door alle leezers verdubbeld worden. — Alzo vreemd zyn de bewyzen van het *Bosch-richterschap*. Ik vond alleen het volgende.

Comparuerunt Derck then Haege ind Derck Hoeffsingh ther instantie wynandts Hacfort als Holrichter in Aenstoter Bosch myt recht gebaedt umb getuigenisse der waerheit tho geven ind hebben getuycht ind gesacht dat sie gesien hebben dat gossfen van Waemell op Wynant Hacfort vursz. plaats op sint Thomas avont gekomen sy, ind hefft syn L. aldair, als een Holrichter des bosch vursz. van wegen der stats van Arnhem daer
thoe

(a) Uit het *Schepen Actenb.*

thoe gestalt, te kennen gegeven ind geclaecht, dat Wilt van Broeckhuysen hun syn holt geweltlick heft af doen houwen ind diefstuck ontfuert, ind sacht mede, heer Holtrichter ick recommandeer u L., by den eedt die ghy der stat van Arnhem als ein Holtrichter gedain hebt, dat ghy my dat gewalt ind dyeffstal affstelt, dan ingefall nyet, denck ik my dair van ain hoege oevericheyt wyder tho beclaegen. *Actum ipsa Tho. (anno xvc lix.) (a).*

Deze zekerlyk tot dus verre, ten minsten zedert de laatste honderd jaaren, niet bekende verklaring, zou van my wel met andere kunnen vermeerderd worden. By voorbeeld met een houtdievery, van een kar jonge heysters, welke in dat zelvde jaar van 1559 vyt *Ainstoter bosch van den wittenberch* waren gevoerd (b) en dergelyke meer. Maar de *Boschregten* raakten verlooren, en wierden, mischien wel opzetyk, verdonkerd, toen het Holtrichterschap aan de stad van Arnhem overging. — Ondertusfchen leeren wy van het Bosch, dat, daar het in 1559 noch niet verhouwen was, en dat, daar die boven uitgeschreevene aanmaaning, door den Secretaris SLUISKEN in 't jaar 1590

int

(a) Uit het *Schepen Actenb.*

(b) *Schepen Actenb.* v. 1561. fol. 85.

in het toen nieuw *Statuten Boek* gebragt wierdt, deeze ondergang na 't jaar 1559, maar voor 1590 moet verondersteld worden.

— De oudste *Ordenancie ingesett off enich Brant off gerucht by nacht off by dage queme*; is van het jaar xiii^e xxvij. en daar op in de *Kronyk* bedagt. Dan komt my voor die van xiii^e lxxxvij. daar op volgt die van xiii^e xcij., en op dezen die van xiii^e xcij. een van xiii^e xciiij. dan een van xiii^e xcviij. alle van den zelve inhoud, en de plaats en bepalende, waar dat een ygelyck zyn hoefslag vinden zoude: namelyk den eersten hoefslag in de Sabelspoort, den tweeden tusschen sinte Walburgen, en de Sabelspoort, den derden tusschen de Sabelspoort en den Rhynpoort, de volgende tusschen die Rynpoort en St. Johans-poort, de daar op volgende in Sint Johans-poort, de zesde tusschen de sint Johans poort en de Velperpoort, de sevende in de Velperpoort, de agtste tusschen de Velperpoort en sinte Walburge. Deezen moesten daer wagt houden en met hun in ieder poort twee Schepenen. *Item to wethen dat alle tymerluden, steenmetfelters, stroedeckers ende opperknechten, ind karluden, die zouden to brande gain, ende anders nyemant. Item voort allen anderen burgeren, die by de alarm-plaetsen nyet genoemd en staen,*
die

die zouden mit oeren harnasch ende wapenen kōmen op ten oirt bi den Richter ende Burgemeistren. Item off eenich Brant off geruchte geschieden bi nacht off avont moest een yder een lantteern mit eenen bernender keersfen voir synen doerre hebben. En gheen vrouwen off meeghden mogten op ter stat mueren gaen noch komen, dan elck van der vrouwen ende meeghden moesten bi oeren huysse blyuen, dede des yemant anders sold men van stonden an peynden voir een pont (a).

Van stads zwaare branden leest men (b).
 „ Arnhem is vaek door het vuyr geplaeght
 „ en leelyken geschonden: vermits het op de
 „ iaeren 1364 ende 1425 door een ysfelyken
 „ en onwederstandelyken brand voor een groot
 „ deel is verongeluckt: hoewel noch ongenadigher was de brand van 't iaer 1419, als de welke eerst 200 huysen, ende op 't zelve iaer in de goede week wederom 300 heeft weghgenoomen. Maar wanneer op den 25 van den foemer-maand 1633 de Hoofd-kerk door donder en blixem was aengesteeken, is de vlam, vermits den spoedighen tegenweer van de burghers, wederom wtgeblust.”

A.

(a) Alle los ter B. S.

(b) I. III.

A. VAN SLICHTENHORST (a), van wien deze woorden zyn, zeide reeds vroeger ten opzichte van den brand van 't jaar 1364 (b), dat de weeldighe weyden van 't Arnhemfche-Broek door de Heeren van den Raed in 't jaer 1364, wanneer de stad meerendeels door den brand was verongeluckt, eensdeels aen de burghery, tot heelinghe van haer verlos waren wigedeylt. Dat meerendeels is eigentlyk meer dan het derde deel van de stad: *magis quam tercia pars opidi* zegt de Schryver van het *Chronicon Thilense* (c). In stads Rekening (d) vindt men niets, dar eenige woorden, Neêrduitsch Latyn, waarom men lagchen zal. [*Item uno viro qui vexit stramina vias, quum civitas fuit combusta iiii. ff. vii. §. Item illis, qui portauerunt aquam cum ciuitas combusta xvi. ff. iiii. §.*] maar ik lees in de Rekening die daar op volgt (e): *Inci-pit structura turris* en *Item ste. ploech posuit primum lapidem. dedit xiiii. ff.* zonder dat ik kan zeggen, of de voorige tooren verbrand was, en wel-

(a) Toon. d. L. v. G. bl. 98 en 99.

(b) Bl. 95.

(c) P. 375.

(d) V. d. j.

(e) Over 1365.

welke kerktooren bedoeld wierdt. — Voor den brand van 1425 weet ik ook maar zeer weinig. *Doe die brant was, hebben die Burgemeesters vuyr ind na mit een deel Scepenen gedroncken xx. quarten. Item op satersdach ind sondach na sente Peter hebben ons heren Burgermeesters Wynant van Doernynck, mekeren, poelwick, mom hyr ind daer onledick geweest, om aldynck te beschicken, om dattet vuyr bewairt was. Doe zyn zy tot Gerrit ten broicks gaen teren, want oer coecken kolt was ind quellick beslelt xvii. quarten (a). — Aan de branden van dien toorn in de voorige eeuw is in de Kronyk gedagt (b). Maar SLICHTENHORST hadt ook noch van een grooten brand van 1525 kunnen spreken. Men heeft noch eene verklaring van 1563 (c), dat gryeten schocken in den groten brant, alhyer bynnen arnhem anno xxv lestleden gewest iss, jn die wylhaicken stege woende, ind dat huysff daer zy doetertyt jnne woenden myt alle dat ghene daer jn was, idt overen bedden, kysten, kasten zegell ind brieue all to samen mytten huysse verbrant, ind to nyet gegaen zyn, soe dat zy nyet soe voell be-*

(a) Uit St. R. v. 1425.

(b) Bl. 308. uit het Comm. en P. B.

(c) In 't Scheepen Actenb.

behalden heeft als eenen stoell daer zy op siten mochte. Die brand wierdt zelfs als een tydvak gebruikt. In 't jaar 1533 verklaarden twee vrouwen, dat *Wynant* een wyle tyt by *Wilhemken van Wencum* geweest, ind daerby een kyndt gewonnen hadt, alff nementlick in der tyt alff die groete *Brant t arnhem waff* (a).

— D'eerste brandklok was in 1381 aangeschaft. Item die vuerclocke heeft gewogen iic xxvi. ff, (b).

XLIII.

Wind-moolens.

Op de kaart van SLICHTENHORST ontmoet men by de nieuwe markt [de tegenswoordige koorn-markt] *de Hooge meulenstraat* (c); die straat hiet thands de *moolen straat*. In 1430, en denkelyk noch laater, stondt daar een
wind-

(a) Ald.

(b) Uit *Sr. R.*

(c) No. 37.

wind-moolen (a). Van een vroegeren tyd kan ik het ook zeggen, want in 1376 waren twee moolens binnen de stad, een derzelve wierdt in dat jaar opgericht. Ik vindze by malkanderen genoemd (*b*).

[*Item Godardo van den werue, de molendino suo, quem fecit ad utilitatem civitatis iiii. ff.*

Item henrico herwen de molendino suo. vi. ff.]

In 1413 vondt men tusfchen de moolen van de meulenstraat en de Janspoort een toorn (*c*), die denkelyk tegens der stads Ringmuur ftondt.

[*Item den toern tusfchen der wyntmolen ende fene Johans poerte*]

Een deezer moolens, die van *H. Herwen*, kwam de stad toe.

[*Item quum exaltatio molendine expiravit (d)*]. waar door men zekerlyk de verpagting, de verhuuring van die molen moet verftaan.

Om deeze molen fprak men in 1517 van *den moelenbergh aen den nyenmarckt (e)*. Van een wind-

(*a*) Uit een ligger van eigendommen van *St. Peters Hofpital*.

(*b*) In *St. R. v. d. j.*

(*c*) Uit *St. R. v. d. j.* verg. de *Kron.* bl. 74.

(*d*) In *St. R. v* 1366.

(*e*) In *St. R.*

windmoolen, welk GYSBERT VAN DER HOEVEN in 't jaar 1438 buiten de stad *by den Gerichte* gezet hadt, zal ik nader moeten gewaagen. — De moolen, die in 1374 buiten de spyker-poort, dat is de Velper-poort gevonden wierdt (*a*), was geen wind-moolen.

Van moolen komt *moolen-maare*. Een aantal Arnhemfche burgers en burgeressen getuigden in 't jaar 1550, dat *Derick Otter ind berdtgen zyn huysfrouwe echte lude gewest waren, ind dyt selue 157 alhyer straet-meer ind molen-meer by oeren tyden geweest (b)* dus eene zaak binnen en buiten de stad bekend. Anders zeide men *stad en land-meere*, maer dat *landmaere* kon hier ligt te veel gezegd zyn.

(*a*) *Brandkas No. 17.*

(*b*) *St. R.*

XLV.

School.

Men heeft voor my reeds gezegd, dat se-
derd den tyd van KAREL den Grooten eene
algemeene gewoonte was ingevoerd, om by de
Kerken de schoolhuizen op te bouwen (*a*):
de school stont te Arnhem ook by de Grootte
Kerk, benevens het Raadhuis (*b*). Men moest
ze langs trappen beklimmen: dit leeren veele
vytroepingen in der kercke (c) betreffende die
vleysch houwen, die in den vleyschhuysf staen,
dat sy dat pont runthvleysch geuen sullen vur thyen
of meerdere of mindere muter, ind die buyten
den vleyschhuus staan onder die trappen van der
schoolen, sullen dat runt vleysch geuen vur een mu-
ter minder. Langs die trappen kwam men op
een bordes, en over dat bordes in de school.
Ten minsten dit gisch ik uit deeze woorden:
is die stadthelder mitten Raeden vurschreven ge-
gaen baven op id Boengen van der scholen, dair
die

(*a*) P. H. v. D WALL op de *Priv. v. Dordr.* I, 1.
bl. 87.

(*b*) Zie de *Kron.* bl. 35. uit St. R.

(*c*) Op de b. f.

die gemeyn burgeren van Arnhem onderfonden, die onse Genedigen Heeren den stadholder — eenen nyen *Eedt* gedaen. — Wy hebben op 't jaar 1424 in de *Kronyk* den Rector Meister JOHAN, op 1431 AELBERT en aldaar zyn stoel en schappen aangetroffen (a) en rekken, daer hy zyne boeken opleggen zoude. In 1387 kreeg meyster Jacob den schoelmeyster, doe hy ierst quam iii. B. iii. ff (b): maar de volgende stukken zyn van hoogerem tyd.

Vniuersis presens scriptum visuris seu auditoris
 Nos henricus fudde Jacobus de mauricii et gherardus de angherlo scabini in arnhem notum facimus firmiter certificantes, quod propter hoc coram nobis in forma scabinatus personaliter constituti Celer nus dictus de pole Greta uxor sua et Aleydis filia dicti Celerini dicta Greta et aleydi eligentibus dictum celerinum in suum tutorem vendiderunt et effestucando resignauerunt aream et domum suam in quo moratur Ghele de Westerwort et Johanni filio ejus rectori scholarum nostrarum, contiguam areæ ghele et Johannis prædictorum coram me iacobo mauricii fratris mei iudicis in arnem et sedente pro tribunali domino arnoldo de berneuelde prouifore hospitalis sanctæ katerinæ in arnhem

a

(a) Bl. 7. 12.

(b) *Stads Rek.* v. d. j.

a quo dicta area tenetur in annum censum coram nobis consentiente ac ratum habente dictam venditionem, ac eodem domino arnoldo dictam domum et aream concedente ghele et Johanni prædictis in annum censum prædictus Celerinus et vxor sua antedictam domum ab ecclesiæ celerino et vxore sua venditam receperunt in annum censum a ghela et Johanne præfatis, videlicet pro triginta solidis annui redditus denariorum legalium in arnem perpetuo ac hereditarie possidendis, a dicto celerino et uxore sua soluendis ghelæ et Johanni prænominatis ex eadem domo et area annis singulis recipiendis, videlicet, quindecim solidos de dictis triginta solidis ghela et Johannes sæpediti tollent in festo sancti victoris annis singulis et alios quindecim solidos iidem ghela et Johannes ex eadem domo et area in festo paschæ annis singulis recipient seu leuabunt. Datum anno domini M° CCC°. Decimo feria tertia post festum beati victoris. Item protestamur, quod prædictus Celerinus nomine suo ac nomine uxoris suæ ac suarum filiarum renunciavit omni iuri, quod sibi competebat in camera contigua domui suæ in qua ipse moratur, recognoscens quod eadem Camera dictæ sueneldi filie suæ in dotem assignauit, quum eam henrico dicto Wambuëssticker in matrimonium copulavit et dictam assignationem dotis coram nobis legitime est confessus. Datum anno prædicto in festo sanctæ Cecilie.

Vni-

Vniuersis præsens scriptum visuris seu auditoris. Nos Cesarius Mauricii iudex in arnem Johannes Cesarii, Jacobus mauricii et henricus fudde scabini in arnem notum facimus firmiter testificantes, quod propter hoc coram nobis in forma scabinatus personaliter constituti henricus dictus Wambuessticker et sueneldis uxor sua cum suo tutore ab ipsa electo, videlicet dicto henrico suo marito coram me cesario mauricii iudice in arnem prædicto, sedente pro tribunali, vendiderunt, et effestucando resignauerunt Johanni de Westervort rectori scholarum nostrarum cameram in qua dictus henricus et uxor sua morantur in præsentia, contiguam domui celerini de pole, quam quidem cameram idem celerinus eidem sueneldi in dotem assignauerat, et dictus henricus et uxor sua sueneldis coram nobis ad usum seu utilitatem prædicti Johannis et ghele matris suæ renunciaverunt omni iuri, quod eis in domo et area prædicti celerini competebat seu posset competere quoquo modo. Datum anno domini M^o. CCC^o. Decimo, die dominico post festum sancti martini hyemalis (a).

Te Arnhem was dus in 1310 een Rector niet van de school, maar van de scholen. Het *statut* is ook zeer oud, waar in men dit leest.

Item soe wie der stat scriver, scoelmeyster of
der

(a) Oud afschrift op perkament ter b. f.

der baden sleet of stiet of mit lasterliken woerden verspreket, die verliest der stat iii. fl. (a).

Het Reglement op de scholen is insgelyks van de xiv Eeuw. In 1367 *feria quinta post Epiphanie Arnhem Gosen Else sederunt de ordinatione scole* (b) en by die ordinantie wierdt waarfchyndyk de bekostiging der schoolboeken, boeken om uit te spelden leesen en zingen, welke ik *buecken* en *buekens* genoemd zie, ook de onkosten van francyn (c), bepaald. — Dat de scholieren ook in de kunst van opfnyden, of eigentlyk het spelen van Toneelspelen onderwezen wierden, wierdt in de *Kronyk* betoogt. Ook in 1419 *spoelden die schoelres op onss vrouwendach onss vrouwen speel* (d), zy wierden daar over met xx *quarten* beschonken en *Meyster Johan den Rectoer*, want die *scholre*, van den nyen *Burgermeister* wegen, *spoelden vi fl.* (e). In vervolg van tyd veranderden die speelen der scholieren in een *cantileen*, 't welk op *Pauli dach* en op sint *Martyns dach* in de kerk en aan den oort gezongen wierdt; (f) zulk gezang wierdt

(a) *St. B.* uit de *Brandkas*.

(b) *St. Rek.* v. d. j.

(c) *St. Rek.* v. 1386, 1389, 1392, 1394.

(d) *St. R.* v. d. j.

(e) Ald.

(f) Zie in de *Kronyk* bl. 250.

wierdt in onze oude taal, maar mogelyk met een vreemd aangenomen woord, *Lauweyt* en *Lavyt* (a) genaamd. — Ik sprak niet van het schryven; ondertusfchen was in het jaar 1395 (b) reeds een *schoelre*, die die *Copien schreeff van den brieven* [van *Coelen*] en daar voor met *viii. ff.* voldaan wierdt. — Dat de school, waar van wy tot dus verre gewaagden, ook voor een *Danshuis* gebruikt wierdt, is by het gastmaal voor *Hertoch Arnold* gezegd (c). In 1419 wierdt aan het *gewanthuis*, 't welk by sint *Jans-poort* stondt (d) een tweede school gemaakt, en toen heette de school naast het stadhuis *die alder schole*. — Noch één woord over de *iiii. ff. voor die den schrifer of schoolmeyster sloeg*. Deeze gelykheid laat zich ligt bevatten, wanneer men op der *Voorvorsten* uitgiftē let van het schryv ambagt en de schoolen aan een en denzelven persoon. De voorbeelden daar van zyn menigvuldig, waarom ik alleen de *Beschryving van Rotterdam* door *S. Lois* zal aanhaalen (e) maar om tevens den

lee-

(a) Zie by *PLANTYN* en *KILIAEN*.

(b) Uit *Sz. R.* v. d. j.

(c) In 't *XX.* Hoofdft. verg. ook de *Kron.* bl. 23. 32.

(d) *Kron* bl. 6. 74.

(e) bl. 5.

lezer te doen opmerken zyn *fondach als MEM*
SCHRYVT Loter.

XLVI.

Waarschuwing voor zommige volgende afdeelingen.

Een geleerd en voor de geleerdheid van ons land zeer nuttig heer doet den Oudheidminnaar op de baksteen en letten, om uit de zelve den tyd van een gebouw te bepalen (a). Van de oude maat der Arnhemsche steenen zal ons by vervolg ook een model voorkomen, maar door die steenen zouden wy niet te min in verbyftering gebragt worden, dewyl het grootste gedeelte van die ouwerwetfche huizen en muuren, welke nog in en om de stad aanwezig zyn, niet van steenen, die by hunne oprigting gebakken waren, zyn gebouwd, maar van vroegeren afbraak. Hier voor heeft men een aantal bewyzen in *stads Rekeningen*, zelfs van

(a) Zie by den Heer H. v. WYN in 't *Huisz. Leeven* III. 254. enz. not.

van ELEONORAAS tyd. Men bediende zich van alles, wat mede kon. Die van *Monikhui-zen* hadden een geheelen toren van *Rosendaal* laaten storten, en dien gedeeltelyk aan hun klooster verwerkt, Arnhem gebruikte twee groote yzere tralien van dien toren onder de buitenste muur, daar de beek uitloopt agter de Praestdye by sint Walburg, maar die toren kwam zo onverwagt neder, dat *meyster gherit de kerckmeyster myt syn ghesellen daer onder doet* bleven (a), naderhand wierden *xi hondert steens van den Rosendaal veur die Ryen-poert gehaald* (b), en aldaar aan 't Rondeel verwerkt. —

Eene andere waarschuwing. Zy raakt de juiste plaatsing van meenig verdweenen huis: zo dat daar van wel de straat enz., waar in het stondt, zal te bewyzen zyn, dan ook niets naders. Over oude platte gronden van de stad waren mischien nooit aanwezig, en zekerlyk ging ook het glas verlooren, *soe myn Ee. Heeren den Burgemeester Wetten schoncken met een affcontèrfeytungh der stad en met twelff gulden betaald hadden* (c). Maar zou dat glas ook al veel geholpen hebben!

(a) *St. Rek. v. 1515.*

(b) *St. Rek. v. 1519.*

(c) *St. Rek. v. 1597.*

XLVII.

Marienburch en de vier huizen daar naast.

Te weeten, die aan haare rechter zyde staan, worden voor d'oudste van Arnhem over 't algemeen gehouden. Voor weinige jaaren wierdt dit woord, 't welk men boven de deur van dat huis las, oververwd, maar *Marienburch* zal, om de straat, welk daar langs schiet en *Achter Marienburch* heet, gelyk men in Arnhem *achter den toren* en *achter Rodenburch* of *Rojenburch* zegt, altoos te vinden zyn. — De stukken, welke ik in dit Hoofddeel zal aanvoeren, moeten de naamen van die vier andere huizen bekend maaken; namelyk de *Smyt*, *Vroudenberg*, *Blankenstein*, *Rykestein*. — Van *Marienburch* kwam my dit uittrekzel voor. *Item die slusen te maken by Marienburch ende alom in de stat, om hout iiii. ß. xiiii. ff. viii. §.* De slusen, welke ik voor gooten aanzie, wierden gemaakt in 't jaar 1391 (a). Men hadt overwelvde en bedekte gooten tot het jaar 1626 toe (b). In 1399 *betaelden die burgermeesteren*

voer

(a) Uit *St. Reken.* v. d. j.

(b) *Raad Sign.* v. d. 16 Apr. v. d. j. fol. 207.

voer die vrouwen in een kaepsil om maryenborch, viii. ff. (a). Kaepsil staat 'er duidelyk; maar, wat dat zeggen wil, weet ik niet. In 1432 was over de twee buurhuizen een verschil ontstaan, waar van deeze uitwyzing noch voor handen is (b).

Item deff vrydags na Andree Apostoli wart gewesen van den wyndelsteen ende van den cleynen tusschen Marrienborch ende den smyt na den bewyff dat Wilhem ryperscheit dair dede van den wyndelsteen ende van den cleynen, dat die here Wilhem in synen besitt halden fall ende doen hem die doer van den cleynen apenen thent ter tyt toe, dat yemant koempt met enen beteren recht.

Het woord *klyne* is in Vriesland nog eenigzints, schoon niet voor een heimelyk gemak, bekend (c): KILIAEN gaf het in deeze betekenis voor verouderd op. Maar zouden de Geestlyke Zusters of Juffrouwen van *Marienburch*, tot dien tyd een gemeenschaplyken *klynen*, en ook nog daarna, met den *Smyt* gehad hebben? Dat luidt vreemd. Ondertuschen kan men 'er mischien den sleutel in vinden voor het sprookje, 't welk nog in onze dagen
niet

(a) Uit *St. Rek.* v. d. j.

(b) Op 't eerste blad v. 't B. *Statuta*.

(c) Zie E. v. WASSENBERGH *Taalk. Bydr.* bl. 50.

niet van een iegelyk verworpen wordt. *Marienburch* zou daar door een zeer geschikt onderwerp kunnen opleveren voor een Geldersche spook Roman, welke boeken nu zo veel trek hebben. Men vertelt zich, dat haare kelders tot in het klooster van *Monikhuizen*, 't welk in het tegenwoordige bosch van *Klaarenbeek* stondt, uitliepen, en dat daar door de Paters van dat gestigt, gelegenheid hebbende van onbekend en zonder ergernisse met de *Marienburger Zusters* te verkeerem, deeze ook niet verzuimden, en en enz. Het zou kunnen zyn, dat wezentlyk eenig minnespel tuschen zulken Monik en Juffrouw ontdekt wierdt, maar zou dan die kennis niet veel gemaklyker kunnen verondersteld worden, onderhouden geweest te zyn, op de gemeenschaplyke binneplaats, of, durf ik 't zeggen, op den *klynen*? dan door onderaardsche gaanderien, die nimmer gevonden, ook nimmer gegraaven wierden. En, deeze gisfing verder voortstuwende, zou niet wel in of omstreeks van dat jaar 1432 zo iets kunnen gebeurd zyn, waar over alle die Geestelyke Zusters, op eene eenige na, *schandaal* roepende, toen eerst openbaare pogingen waagden, om dien gemeenschaplyken *klynen* alleen voor Haar zelve te vryden? — Voor een bewys van den *Smyt*
zul-

zullen wy straks nog een voorbeeld ontmoeten. Die *Smyt* moet egter niet met andere verward worden, waar van 'er veelen waren, om dat *smyt* in 't oud Arnhemsch een *smids-winkel* betekent.

Vroudenberch, *Vrudenberch*, *Vreudenberch*, [van *Vreugde*] is my door deezen brief bekend.

Wy hermen van *Wye* ende *sweder* van *Angeren* scepenen tot *Arnhem* tugen mit desen apenent brieue, dat voir ons komen is in scependom her *Gerrit* *smailuelt* priester. Ende heeft opgedragen, ende mit synen vryen wille vertegen *Goesen* van den *Gruythuis* ende steuen ploich huysmeystren in der tyt des *gaidshuys* van *sente peter t'airnhem* in behoeff des seluen *gaidshuys* *Thien* *olde* *scilde* *syairs*, die her geryt voirff. hadde vyf *husynge* ende *hofftede* heren *Wynants* van *Arnhem* *Ritters* geheiten *Vroudenberch*, gelegen an den oirt, tusfchen *husynge* ende *hofftede* *Iohans* van *Ede* geheiten *blanckensteyn* op die een syde, ende *husynge* ende *hofftede*, geheiten die *smyt* op die andere syde, enz. Gegeven in 't jair ons heren *dusent vierhondert soeuen* ende *vyfftych* des *dynsdaighs* na den heyligen *paesschdach* (a).

In *Vroudenberch* hielden in een vroegeren tyd
de

(a) Uit een *ligger* van eigendommen v. *St. Peters Hospitaal*.

de Burgemeesters en Scheepenen onder een glas wyns hunne byeenkomsten. Dit deden zy niet enkel in *Vroudenberch*, maar genoegzaam overal, waar getapt, en alzo veel waar niet getapt wierdt, terwyl die en andere dranken dan van buiten wierden gehaald; maar de volgende voorbeelden leeren, dat in dat huis zelve de wyn te bekomen was. Een van 1354. *Beymen et th. de arnhem et scabini consumserunt in Vreudenberch iiii. ff. ix. ff. iiii. §.* Een ander, 't geen duidlyker spreekt, van den zelden tyd. *Item eodem tempore scabini habuerunt confium in Vroudenberch, depotaverunt, ix. m. x. ff. vi. §. (a).* In 1357 waren de Burgemeesters *cum domino Theod. de Lyenden* by den Vorst op Rosendaal geweest *et in reversione sumpserunt secum* [namen zy hem mede] in *vrudenberch* en verteerden *ii. ff. v. ff. iiii § (a).* Het jaar te voren hielden zy daar dachvaart *cum scabinis aliarum civitatum (c)* en dit een en ander dikwyls by vervolg.

Blankenstein wordt van *ROB. KEUCHENIUS* het middelste dezer vyf huizen genoemd. Hy zegt het tot tweemaal toe; hy zegt dat hy daar

(a) Uit *St. Rek. v. d. j.*

(b) Uit *St. Rek. v. d. j.*

(c) Uit *St. Rek. v. 1356.*

daar in gebooren is, en dat het toen van zyn Grootvader VAN DANS bezeten wierdt (a), hy beschreef Arnhem in twee onuitgegeevene Latynsche werken; en ondertusfchen leert de opdracht, welken wy lazen, dat *Vroudenberch* en niet *Blankenstein* in het midden van die vier andere gebouwen stondt, dus dat deeze huizen al in 1673 zelfs by een inboorling van Arnhem, en haar beschryver onbekend waren; en daar van geeft hy noch een duidelyker blyk met te zeggen, dat voor dat genoemde jaar van 1673 die huizen met hun allen niet dan gezamentlyk onder den naam van *Blankenstein* doorgingen, terwyl zy, toen hy in dat jaar zyne werken schreef, gezamentlyk *Marienburg* [dit wil hy] geheeten wierden. KEUCHENIUS heeft ook, gelyk J. J. PONTANUS (b), deeze vier regelen opgegeeven.

IN ALDEN TYDEN WAS ICK WEL BEKANT,

DOCK EER MEN EENIGE VOOGHDEN VAN GELRE VANT.

DOE VROUW ELEONORA REGIERDE 'T LANT

WAS ICK AL, EN BLYF NOCH, DEN BLANCKENSTEIN GENANT.

en verhaalt, dat dezelve met zwarte letters op
een

(a) In *MS. Arenaco cap. ix. et Arnhemo vsc.*

(b) In *omifis ad H. G. p. 954.*

een witte muur geschreeven stonden: zy waren toen reeds voor 't meest verdweenen, en dus is het zelfs vreemd, dat in myne jeugd, voor veertig jaaren, nog eene enkele letter, zelfs volkomen woord, tegens de gevels van *Blankenstein* en *Vroudenberch* in een eenigen recht doorloopenden regel konden onderscheiden worden. — De Geldersche Historiefchryver vergunde den ouderdom van *Blankenstein*, welk hy ook voor *Vroudenberch* nam, zonder bewys, aan ELEONORA's tyden, en dus komen myne voorbeelden daar voor te pas, en daar by, ten opzichte van dit *Blankenstein*, dat in 1389 toen stads schutten weerom kwamen, wierdt *verdroncken op Blankenstein* voor xxxvii. ff. iv. §. (a). *Item die scepen verdroncken op blanckenstein* iii. qt. xvi. ff. in 1391 (b) en dit hieldt lang aan. Maar met het begin der xvi^e Eeuw en al vroeger, was.

Ryckenstein het huis, waar de meeste en voor naamste stads maalyden gehouden wierden. De voorbeelden zyn al te veel om ze over te schryven (c), in een enkel van dezelve leest men eene teering *op Ryckensteyn achter in die kamer*

(a) Uit *St. Rek*

(b) Uit *St. Rek.*

(c) Uit *St. Rekeningen.*

mer (a). Uit *Ryckenstein* gaan volgens een opdracht van 1476 (*b*) twee *schild*. die *ther loeff staen* en daar hiet het *Ryckensteyn aen den oert*. Het was, volgens myne meening, het hoekhuis dezer vyf gebouwen, en dat betoogt een opdracht van 1474 (*c*), waar by het *jn platea Reni jnter domum et aream Vland van Ede ab vna et henrick bierviffch ganck ab alia* geplaatst wordt, en die gang welk nu betimmerd is, was op den 27 Feb. 1641 (*d*) nog open, en als de *straete daer men gaet van st. Jans plaetse nae de ketelstraet* bekend.

En op deeze wyze heb ik dit moeilyk stuk doorgewormd; het leerde tevens dat de *Vyzelstraat* niet vroeg bekend was, en zo sprak men nog in 't jaar 1500 van *een huys dair men geet vyten beckerstraiten na den oirt (e)*; dus dat den *oirt*, de zo genoemde *grooten oort*, welk ook *Nyen oort* en in 't Latyn *Novus angulus* hiette [maar wie weet hoe vroeg?] zich veel wyder uitbreidde, dat is gezegd in veel ruimere opene plaetse bestondt dan te-

gens.

(a) Uit *St. Rek. v. 1516*.

(b) *Los ter b f*.

(c) In 't *Scheep. Actenb.*

(d) *Ald.*

(e) Uit 't *Scheepen Actenb.*

genswoordig, en dat bevestigt mede de hendaagsche wydte van den *kleinen oort*, welk met die van den grooten oort, zo als zy zich thans voordoen, weinig verschillen zal, maar dan in vroegere dagen met meer reden het *oortghe* het *kleyn oortge* genoemd wierdt. Wy tasten, dunkt my, zelfs niet mis, indien men van de vyf beschreevene huizen af, al wat zich, ten minsten aan die zyde tegenswoordig aan de vyzelstraat als betimmerd opgeeft, als eene, evenwel voor 1474, opene plaatze beschouwt: en dat die plaats later met huizen beslaagen wierdt, dan de overkant der straat, blykt, dat, toen men de ry der vyf beschreevene huizen verder na de Rynpoort zou doortrekken, al met het eerst daar aan grenzend huis binnen de lyn en meer terug moest geweken worden. Deeze opene plaatze nu was alles oort, en dewyl zy hoekig of puntig in een hoorn uitliep, kon zy te regt in de Latynsche taal *angulus* genoemd worden, want *oort* heet een *hoek*, een *spits*, en al wat in een punt uitloopt: het woord *Oortband* wordt daar van afgeleid en *ortstein* voor *hoeksteen* (a). Maar voor den *Oort* zullen wy noodzaaklyk een byzonder Hoovdstuk moeten afzonderen. — In

(a) Verg. J. G. WACHTER *Gl. Germ. v. Ort.*

't jaar 1427 stondt agter tegen *Marienborch* een huis, 't welk mischien ook van aanzien was en den naam van *Berleheze* hadt. Ik weet 'er niets meer van, dan dat het beschreeven wordt, gelyk ik zeide, *sita after tegen Marienborch* en dat het toen van *Arnt Ceelman* bezeten wierdt (a). Ondertuschen zou het kunnen zyn, dat dit *Berleheze* zo veel als *Berlhuize* zegen wilde, om dat men dus ook met den naam van *Broukhuizen* en diergelyke, af en toe gespeeld vindt.

 XLVIII.

Nieuwe - markt.

Van oude huizen gesproken, die van de *Nyen-marckt* mogen daar onder ook niet onbedagt gelaaten worden. De *nieuwe markt* is de tegenswoordige *koren-markt*. In de brandkas (a) is eene *Copie van de besteding der vryheid van den Wyntap by Hertoch Reynold verleend*

(a) Uit het *Sebep. Actenb.*

(b) No. 18.

leend aan de hoffsteden, aan den Nyenmarckt, als Gelre, de Schure, den alden Kelre, de nye Kelre, Sternenbergh, Nyeschouwenbergh, Olde Schouwenbergh, Robyns huys, Jacob Ketelholts huys, ende onsen huys geheyt den Hoyberch, te weten, dat geduyrende de drye jaermerckten nergens anders wyn solde mogen getapt worden, dan in de voors. huysteden. Zynde desen brief gedateert Ao. 1355. Aldaar is ook de francyne brieu van Hartoch Edouart by welken den Hertoch in 1383 consenteert, dat de Magistraat der stad Arnhem mette meynte, aen de Nyenmarkt tuschen der schuren aen d'een zyde, ende die munte aen de ander zyde, ende soe dwars over van Gerrit van Westenengs-huys tot arns Roloffs soen huys sal mogen doen nae haer believen. Men ziet dat door Burgemeester D. DIBBETS kwalyk Hertoch Eduard genoemd wordt, en zo zou hy ook andere mislagen omtrent deeze twee Charters hebben kunnen begaan; onder tuschen zal ik by de daar opgenoemde gebouwen, voor de munt een byzonder hoofddeel en wel 't volgende geevende, alhier het myne sprengen. Wy kunnen uit die onderscheidene naamen nagaan, dat deeze Nieuwe markt in d'Eeuw van xiii^e ruimer was, dan tegenswoordig, en 't laat zich ook gemaklyk aanzien, dat die geheele regel van huizen, welke thans
over

over de Lutherſche kerk ſtaat, aldaar in den ouden tyd niet ontmoet wierdt. — In 1310 kocht de Graav van Gelre den grond naast het wynhuis, en daarop wierdt of de *ſchure* of de nieuwe kelder, dat is het nieuwe wynhuis gebouwd: zeker is het, dat een van deeze wynhuizen in dat jaar reeds aanwezig was. Met een verhaal daar van vangt de *Kronyk* (a) aan. — Van *Gelre* leerde ik, dat daarop in 1427 gepynd wierdt (b), dat in 1428, daar naast stondt een alhier niet genoemd huis, 't welk *Gulich* heette (c): een kamer achter *Gelre* gelegen, wordt op 1438 (d) vermeld. In 1451 verklaarde *Alarts ſoen*, dat hi in den kercken heeft laten weeten een werff, ander werff, derde werff ende vierde werff op iiiii sonnendaigen, dat *Ryner Claesſoen* verkofft heeft andries then beemde huis ende hofſtede geheiten *Gelre* (e).

Alzo weinig baat myn onderricht, dat in 1440 *Griet van Romén* peinde op 't huis en erv geheyten die *ſchuer* (f).

Ster-

(a) Uit het *Regiſtrum Principale* in dit werk meer aangehaald.

(b) Uit het *Scheep. Actenb.*

(c) Volgens 't *Scheepen Actenb.*

(d) In 't *Sch. Actenb.*

(e) Uit 't *Sch. Actenb.*

(f) Uit 't *Sch. Actenb.*

Sternenbergh, *Nyeschouwenbergh* en *Olden-schouwenbergh* stonden, als hier boven, naast malkanderen. In een Opdragsbriev van des *Guedesdaigs na den heiligen pynxterdach van 1453* komt voor *klyn schouwenborch gelegen an den nyen merct, tusschen huys ende hofstede, geheiten groet schouwenborch op die een syde, ende huys ende hofstede geheiten sternborch (a)*. Van *Sternborch* is nog deeze overeenkomst. [*Coram*] *derick ploech ende Goisen van den Gruuthuus comparuit derick borchgreve ab una ende Wilhem van daatseler ab alia* Ende syn mit malchanderen eens gewurden alsulcker schelinge als derick mit wilhem gehadt heeft achter steernborch in *condicione, quod Wilhem debet toeleggen januam ibi Et theodoricus potest voirt vyttymeren dat eynde mueren ad domum Wilhelm*. Beheltlick wilhem synre druypen daironder doir te lopen, ende, wanneer wilhem syn druype ruymen will, so mach hy in der hoff clymmen ende syn druype schoonmaken. *Ita edificatio stabit sicut nunc stat*. Dit stuk is van 1431 (b).

De *Hooyberch* behieldt lang zyn naam. In de xvi^e eeuw, maar na 't jaar van xxxviii. verzogten *Henrick van Bom vnd Johan lubberts* ei-

(a) *Sch. Actenb.*

(b) *Uit het Sch. Actenb.*

eigenaars van dit gebouw, dat de gemeene opgang, die naast het zelve na de hooge wal liep in plaatze van het *leederken van holt* met een steene trap moest worden opgetrokken (a), en uit dat verzoek blykt ook, dat achter dat huis een *heimelyken ingang was onder der stats-wall*. Aan deezen ingang was ik in de *Kronyk* gedagtig (b). Niet lang daarna raakte de Vorst van Gelre weer in bezit van den *Hoyberch*, maar op den 16 July 1552 wierdt by de Rekenkamer te Brusfel aan den Land Rentmeester Generaal THO. GRAMAYE *Ordonnantie* gezonden tot verkoop. In die *Ordonnantie* is dit ten opzichte van die gezegde opgang. *Ierst alsoemen verstaet, dat aen 't noortoost eynde van den voirsff. huysingen een cleyn straetken loopt nae der stad wallen, dat tot deff huysingen behoort, sal die Landt Rentmr. voors eerst ende al voren die vercoopinge by kercke-sprake laeten publiceren, dat men in meyningen is die selve huysinge aldair gelegen mit oick d' erue van den straetken te vercoopen, midts welken men eenen yegehycken van wegen ons heeren beveelt, indyen hy eenich actie totten erue van den straetken pretendeert, dairaff binnen vyffthien daegen nae die publi-*

(a) Los ter b. f.

(b) Bl. 248.

blicatie te thoonen zyn bescheit voir Cancellor ende Raede aldair op de pene, indyen hy nyet en quame, dairaff ten eeuwigen daegen versteecken te zyne. Edoch dit gebouw was bestemd om ras wederom in 's Vorsten bezit te raaken: CRISPINUS VAN SALSBRUGGEN, door wien het gekogt was, gav zich zo diep in de Spaansche verwarringen, dat hy wyken moest en zyne bezittingen daar door verbeurd verklaard, wierdt ook dit huis te koop gebracht, maar zonder iets te mogen gelden (a).

Meer weet ik van deeze gebouwen niet aan te brengen. Het geen van my over *Bonthenborch* zal gezegd worden (b) hadt hier ook zyne plaats kunnen vinden; over de molens sprak ik reeds (c). — De tegenswoordige Lutherfche steeg heet nog op de kaart van PONTANUS *Pieter straat*. — Maar hier mach nu volgen het geding en d'uitspraak van 't jaar 1447, 't welk over dat recht van *Banwyn* tusfchen d'eigenaars van voornoemde huizen en *Danelt van der Horst* enz. plaats hadt.

Die

(a) Volgens een los bl. aan de R. K. verg. ook myne *St. v. d. Vad. Hist. II.* 113. 114.

(b) Agter op Hoofd. L.

(c) XLIII. Hoovdd.

Die Cedele van den taprecht an den Nyemerct.

Item die Erffgenoten van den Nyemerct hebben angesproken, Danelt van der Horst dat hi Wyne heeft laten tappen in synen huys bynnen Marckt, want die Erfgenoten dan enen briefff hebben van mynss Hn Genaden dat men bynnen den dryen Jaermercten t'Arnhem ghenen wyne tappen en fall doen noch laten tappen, dan op den hofsteden in den briefff benaempt. Want Danelt dan op synen huys wyn heeft laten tappen, in den Marct, so hebben die Erffgenoten daar bi te schaden vyftich olde scilde en geheren des Gerichts. Ende gesonnen den Richter Danelt also guet te hebben, dat hi des nyet mer en dede en richt den Erffgenoten hoeren schaide.

Item die selve Erffgenoten vorgs. hebben angesproken Hasken, dat hi Wyne getapt heeft op die oude munte in den Marct, want die Erffgenoten dan enen briefff hebben van mynss Hn. genaden, dat men t'Arnhem bynnen marckts ghenen Wyne tappen en sal op eniger taverne dan op den hofsteden in den briefff benueempt, want Hasken dan getapt heeft in den Marct op anderen hofsteden dan die in den briefff benueempt staen, so hebben die Erffgenoten vorge. daer bi te schaden vyftich olde scilde. En gesinnen den Richter, Hasken
soe

soe guet te hebben, dat hi dat liet, en richt den Erffgenoten hoeren schade.

Item op Ansprake der Erffgenoten van den Nyenmarct, op Danelt van der Horst, overmits dat Danelt voirz. wyne solde hebben laten tappen bynnen synen huse, en bynnen Marckts mit enen brieve den se daar getoont hebben. Antwordt Danelt mit Derick Boskuyll synen Voirspreke op, en seyt, den brieff die se dair thoenen, daer se hem mede vermeten den Wyntap te hebben bynnen marckts, en nyemant anders, die en kan noch en mach mit recht Danelt nyet hynderen, Want se en hebben des nye in den rechten besitt noch in ge-weer geweest als schynlick en kenlick i. Want Darelt bewysen will, als hem dat mit recht ge-boirt off boeren fall mit segell, en brieve dessel-ven Hn, die bynnen Faers na hoeren brieve ge-geven is, daer se hem op vermeten, dat een an-der huys gevryet is Wyne te tappen, aldus soe en syn sjs alleen nyet die tappen soelen bynnen marckts. En daerom en kan hem mit recht die brieff nyet hynderen. En oick off Danelt brieve gehadt hed-de, dat syn huys gevryet were, oick te tappen en hi die brieve vermyst en verloeren hedde, want die sake waell tnegentich Fair off dairomtrent ge-leden is, so seyt hi oick, dat hem die brieff gheen onscade doin en fall, want hi so alt is, en nye
met

met dyen brieve mit den rechten gesproken off ge-
 oyscht is; voirt seyt Danelt, dat hem die Heere
 mit den Schepenen sculdich is te halden in synen
 rustliken vredeliken besete van Wyntappen, also hi
 en syn Voiryaders dat onbespraken mit den rech-
 ten van yemandt heerbracht hebben, dertich Fair
 en voele langer dan hem in den rechten noit is,
 dair hi en syne Voiryaders nochtans mit den Erff-
 genoten van den Nyenmarct allewegen te kerken,
 te stegen en te straten gegaen hebben. Voert soe
 seyt Danelt mit synen voirspreke voirs., so wes
 hem die Erffgenoten anthyende syn van enigen
 schaiden. Des seyt hi hem in alinger wysen on-
 sculdich. En bidt des der heiligen en enen gesta-
 ver, En sey hi des naerre tot synre onscholt te
 staen, dan em yemant mit segwoirden over to seg-
 gen is. In seyt dit te samen dattet recht is.
 En dat hm geen woirde noch die brieff den se-
 thoenen yn rustlike en vredelike besete voirs. hyn-
 derlich wesen en fall, en begeert des een recht
 ordell.

Op antwoirdē Derick Boskuylen als een Voir-
 spreke, Danelts van der Horst, antwoirt gelys
 ysere, van wegen der gemeyne Erven an den
 Nyenmarct, alle die woirde ind brieve, die De-
 rick Boskuyll dair genuempt heeft, die gemaect
 en gegeven syn na der Erven brieve, van mynss
 Hn. genaden hoen voir bekant en gegeven, Seggen-
 se,

se, dat na vytwifinge oirs brieffs voirz. hoen oir brieff stantafftich wesen fall, want myn genedige Heere, den Erven gegeven en besegelt heeft, dat men nyemant gunnen en fall noch en wille, yemant anders te tappen bynnen marcten, dan op sulke stede als die selve brief vytwyst, En seggen dat dat recht is, En begeren des een ordell.

Bestaedt an Johan Mynschaert, feria sex. post Invocavit, anno xiv^o xlvj. die des synen Verst nam pmo. Item geverst secundo die Johannis ante portam latinam. Item geverst tertio des Vridaghs post Remigy. —

Op brieve en Ansprake der Erffenoten van den Nyenmarct, Antwoirt Johan van Angeren, also als hi ware geworden is Haskens de wyne getapt heeft, in Johans voirz huys, En seyt hem yerst den schaden onsculdich dair sy hem voir toespreken. En seyt voort, hi beschynicht mit segell en mit brieven desselven Hn, die hoeren brieff besegelt heeft, en bynnen Fairs gegeven is, ende omtrent een halff Fair jongher, daar dat huys en hofstede, dat Johans op dese tyt is, in gevryet is wyne te tappen, en taverne te holden bynnen marcten en dat hem dat daerynne overgegeven en gevesticht is, en na noch mit eens anderen Her-toigen brieff, dat oich confirmiert en bestedicht. Ende want dan hi en syn Voirvaders mit denselven

ven Inganck van den selven brieven in rechten besitt en weer gekomen syn des wyntaps in der taverne bynnen Jares ter gueder tyt eer sy mit oeren brieven in rechten besitt komen syn, dat hi bewyst mit denselven brieve, en oich bewisen mach mit levendiger konden, dat hi en syn Voirvaders dat beseten hebben vyftich Jair en langer, dan hem in den rechten noit is. So seyt Johan voirz, want dan hi en syn Voirvaderen mit den Erffgenoten van den Nyenmarct te kercken te stege en te straten, the meet en te maill gegaen hebben, onbespraken, van hoen off van yemant mit den rechten, dat men Johan in dyen Inganck ende dat besitt holden sall; En soe der Erffgenoten brieffe dan begrypt, dat die Heere die hem dat gelaijft heeft, hoen dat vast en stede holden solde, en nyemant anders. Daer op segt Johan, hebben se er gebreck bi, dat se dat vervolgen an den Heere, daer hoen des noit geboret, En dat en wil Johan nyet hynderen, want he bewyst mit segell en brieve, dat hyt besitt heeft, en daer mede in besitt en bruyckweer komen is, En seyt dat dat recht is, Een ordell.

Op antwoirde en ordell Johans van Angeren als een ware Haskens, sachten die Erffgenoten van den Nyenmarct, dat die brieve die Johan van Angeren in den gericht nu getoent heeft, daer-

O

me-

mede hi sich vermitt taprecht te hebben, an den Marct vorz., dat die brieve en dat vermeet, den Erffgenoten nyet hynderlic wesen en fall, want der Erffgenoten brieff, den se den gericht getoont hebben, alder is dan Johans brieve van Angeren, en der Erffgenoten brieff nemelich inhelt, dat Hertoch Reynalt wilner Hertoige to Gelre zeliger gedacht, bekent en versegelt heeft, nyemant gheen taprecht te geven an den Marckt voizr., dan den Erffgenoten vorgn. gelikerwys als der Erffgenoten brieff dat vytwyst, en Hertoch Reynalt voizr. off syn nakomelinge oich nyemant gheen taprecht dair en boven gheven en moegen na der stat recht van Arnhem; En soe Johan van Angeren dinght, op syn besitt, en seegt mede, dat die Erffgenoten des nyet beseten en hebben, dat en fall den Erffgenoten oich nyet hynderlick wesen, angesyen de der Erffgenoten brieff nemelich inhelt, dat Hertoch Reynalt vorz. hoen dat taprecht gegev confirmiert, en bestedicht heeft, want se dat olden tyden gehadt hebben, soe die brieff dat wylt, dairmede se genoich bewisen, dat se an den taprecht besitt gehadt hebben. Dairom seggen die Erffgenoten, dat hoen die Heere sculdich is, die onrechte tappinge aff te doen, daer om se hier mit den rechten gesproken hebben, en dat hi die Erffgenoten in oeren gueden olden rechten holden fall

fa
sch
beg
Re
ver
die
teri
It
den g
Erffgen
ordic
heft g
Vouck
tione
supra
Her op
recht na
na brieve
hebben, m
librenge
se die Sch
ter onschou
em Exau
— De
doet ons
(a) Lo

fall na vytwifinge oirs brieffs, en doen hoen oeren schade richten, En seggen dat dat recht is, en begeren des een ordell.

Bestaedt an Wynant Ridder, feria sex^a. post Reminiscere Anno Dni xj^o xlvj. die des synen verst nam primo. Item geverst secundo feria post die Johannis ante portam latinam. Item gevorst tertio feria sexta post Remigy. —

Item des Vridaigs post Andree Anno xlvj. voir den gericht heeft Maes Morre gelaiffst voir die Erffgenoten van den Nyenmerct voir den kost die ordele tot Zutphen te halen; Jacob van kanyck heeft gelaefft voir Johan van Angeren en Roloff Vonck voir Danelt van der Horst, sub expansione honorum eorum, et vendicatione. Datum ut supra.

Hier op wisen die Scepenen van Zutphen voir recht na Anspraken na antwoirden, na schynen en na brieven, die se daer van gesyen en gehoret hebben, moigen Danelt en Johan van Angeren bibrengen, als se hem vermeten hebben, soe wisen se die Schepenen in oir besitt en van den schaden ter onschout. Datum feria quarta post Dominicam Exaudi anno xj^o xlvj. (a).

— De begunstiging van deeze herbergen doet ons ook een oud Statut verstaan, 't geen
an-

(a) Los ter b. f.

anders, zo het in de voorige Eeuw of in deeze dagen beraamd was, in een geheel tegenstrydigen zin en vry billyker zou uitloopen. Dit namelyk.

Item weer yemant van onsen Burgeren off buten luden, die den taverniers, off den herbergiers ontgingen mit hoiren gelaigen, die verliest v. W. toties quoties halff den heere ende halff der stat. Ende soelen nochtants by der sonnen, oir gelaech betalen. Ende die ghene, die des nyet en dede moigen die heere ende die Burgemeisteren van den Scepen wegen op ter poirten doin setten in den stocke, ter tyt toe, dat hi syn gelaech, dair hi mede ontgangen van den herbergiers off tauerniers betaelt hedde, ende den heere ende de stat voldaeen hedde van den voirg. vyff ponden. Ende des fall hy nochtans beteringe doen by den heere, ende by den Schepenen. Dis en sal hem nyemant onschuldich kennen, Dye men dat auertugen mach mit twee personen als voirff. steet.

Item die ghene die vader ende moeder hebben, dair se mede woonen, ende selue geen guet en hebben, so wes die in herbergen, off tauernnen vertéren, ende schuldich blyuen, dair mach men die oldere voir manen. Ende kunden, off en wolden die oldere des dan nyet betalen, soe sal men die geene, die die scholt schuldich syn, dair voir op ter poirten setten, ende nyet van dan laten,

ten, se en hebben die scholt betaalt off vernuegt. (a).

Over het verkoopen van alle koren off Graen, niet langer buiten de stad maar op den Nye merckt, wierdt by het gedrukt (b) 's Hoves Statut van 1563 voorzien.

XLIX.

Munt.

De muntsteeg, welk in de Broëren - straat uitkomt, draagt nog den naam na 't munthuis, 't welk in de Bakkerstraat stondt, maar in laatter tyd groote verandering onderging, en thans van den Heere Staatsraad G. BRANTSSEN bezeten wordt. Dat huis hadt in die steeg zyn uitgang. Maar men vondt al vroeg in Arnhem Munthuizen. — Dat van 1383, waar van 't voorgaand Hoofdstuk de ligging op de nieuwe markt aanwees, zal wel 't alleroudste zyn. — De stigtingsbrief van sint Peters Hospiti-

(a) *Statuta.*

(b) Onder de *Doc.* van 't *Adv. v. Mr. F. H. v. BERCK* bl. 60.

pitaal ging, zeide ik, met alle de Charters van dat huis in den laatsten oorlog verloren, hy was van 't jaar 1401, en daar in vermaakte JOHAN VAN ARNHEM Canonik der kerk van sint Pieter te Utrecht by uiterste wille zyn huis geheeten de *Munt*, staande in de Rynstraat tot een Hospitaal en Geestlyk huis, en Hertoch WILLEM VAN GULICH noemt het in d'approbatio van deeze givt *die Oude munt*. — In een opdrachts brief van 1426 (a) zie ik *een huis en hofstede, geheeyten die munte, gelegen tuschen-huyff ende hofstede voirtyts Wemmer Smeets op die een syde, en tuschen der gemeynre straten op die ander syde*. — In 1430 stondt *prope sanctum Iohannem* een huis toen, *als die alde munte bekend* (b). — Een *huys en hofsteede, dat nu die munte is*, wierdt in 1446 met deeze woorden beschreeven (c). — *Des dingsdach voer meydach [1448] als die groete dachfart hier was, doe die Scepenen mit den borgeren iii nacht gewacht in die old muent in die beckerstraet* (d). — In 1449 wierdt door de stad verkoegt *die helfte*
van

(a) In een Register van eigendommen van st. Peters Hospitaal.

(b) Ald.

(c) In 't *Scheepen Actenb.* fol. 2.

(d) Uit *St. Rek.* v. d. j.

van den huysinge, dat nu die munte is (a). — In 1451 wierdt gepynd an allen reden gude, dat in der munte is (b). — een ganck dair men geet totten huysinge geheyten die olde munte komt in 1517 voor (c). — En dit negental van voorbeelden betoogt duidelyk genoeg, dat veeleerhande munthuizen, het een op het ander, in 't oud Arnhem aanwezig waren.

De Ordonnantie van 't munten van Grooten ende Oude Schilden van Hertoch Eduard is in de Brandkas (d), en van 1370. In dat jaar wierden zeven *Oppidani recepti* [burgers gemaakt] en daar onder *magister Gadefridus*, gelyk hy in die opgave *monetarius*, even als twee andere nieuwe borgers, den een *Pistor* en d'andere *Barba-tonsor* (e) genoemd staat. Maar was deeze *Gadefridus* juist stads-munter? — Vaste stads-munters waren 'er zekerlyk niet. De Hollandsche Vorsten namen in de xiii. en xiv. eeuw maar deezen of geenen bekwaamen persoon voor een bepaalden tyd tot hunnen muntmees-

(a) *Kron* bl. 220.

(b) Uit 't *Scheepen Actenb.*

(c) In 't *Scheepen Actenb.*

(d) In laade X.

(e) In *Sr. Rek.*

meester aan (a), en zo lang Gelderland door Vorsten bestierd wierdt, en naderhand door Staaten, handelde men by ons niet anders. En daar door is het waarschynlyk, dat, wanneer eene enkele stad voor haar munt zou slaan, zy wel over zulk een, niet dagelyks voorkomend werk, en niet verder met iemand, des kundig, in beding zal getreeden zyn. Ik zou zelfs beschroomd zyn van my over geld met de woorden van MONETA ARNHEMENSIS (b) en over veele, zo gewilde, stedelyke munt-privilegien te uiten; edoch dat Arnhem *moerkens* of *muterkens* sloeg, wierdt van my reeds bewezen (c), en mach verder uit dit stuk betoogd worden.

Deze naebeschreven Scepenen hebben geconsentiert ind beliefft dat euert mesf moerkens sall munten mogen, jn sulcker valuer ind weerden, daer myt hy zyn eer ind gelymp vermeynt to verdedyngen by den ghenen, die desf verstant hebben, by verfall jn desen supplication aengetagen, myt wy-

(a) P. H. v. D. WALL op de *Handv. v. Dordr.* I. II. 253.

(b) In *Museo Numario Milano Viscontiano*, p. 143. 144.

(c) Bl. 39. v. d. *Kron.*

wyder Inhalte der seluen supplication. Daer van die kercke jaerlicx hebben sall te sleschat xxx. g. brabantz xx. valuerde str. b. vur den g allet tot reuocatie der stadt arnhem. actum op ten xi. dach mey anno lxi. (a).

Hier by verdient ook nog dit bewys geplaatst te worden.

Post debitam Reuerenciam et humilem recommendationem, Generose, Egregie vir domineque magnifice, per Bernardum prozyss monetarium conciyem nostrum, ostensæ sunt nobis certæ literæ clausæ Illustrissimi ac serenissimi principis et domini Archiducis Austriæ, Ducis Burgondiæ Brabanciæ Gelriæ etc. domini nostri generosisimi mencionem facientes de moneta suæ serenissimæ celsitudinis in suo Ducatu Gelriæ concessa et in Elemosinam donata ad utilitatem fabricæ parochialis Ecclesiæ sancti Martini Arnhemensis per principem nostrum generosisimum antedictum ac alios suos prædecessores ut in literis seu scriptis desuper confectis latius continetur jnter cetera mandans præfato Bernardo monetario quod compareat coram sua serenissima Majestate, aut in ejus absentia coram vestra dominatione ac Magnificentia. Et quia fama publica referat generosisimum dominum nostrum et principem præfatum adventurum brevisime in sua

Ci.

(a) Op een snipper papiers ter b. f.

*Civitate Novimagense, quorsum Dictus Bernardus ut nobis retulit se ducturum et singula ad hæc at-
tinentia disponere omni cum diligentia curabit. Et in præmissorum mutationem cum eadem infor-
matione coram vestra Magnificencia casu quo cum principe nostro, advenerit bene Instructus compa-
riturum se asferit. Quapropter Generose ac magnifice domine affectuose desideramus supplica-
mus ac petimus, quatenus vestra Magnificencia causam præsentem, quæ est pia et in modum Ele-
mosinæ concessa et donata, ut promissum est susten-
tare velit ne periclitetur in dampnum Ecclesiæ et
dicti Bernardi, unde comportabit commodum, me-
ritum et honorem cum gratiarum actione eadem ve-
stra magnificencia. Quam omnipotens conservet
sanam et incolumem ad longeva; scriptum sub se-
creto Opidi Arnhemensis viii^a. Mensis Novenbris
Anno Domini etc. lxxxv.*

*p. v. m. Obsequiosos Bur-
gimagistros scabinos et
consules opidi Arnhe-
mensis.*

[Het opschrift.] *Generoso Egregio ac Ma-
gnifico Domino Johanni Domino de Campsaas Can-
cellario Illustrisfimi principis et Domini nostri ge-
nerosissimi Archiducis Austriæ et Gelriæ etc. Do-
mino nostro colendisfimo.*

*Dit stuk, 't geen niet in de brandkas be-
waard*

waard wordt (a), verklaart tevens eene, laater verleende, *Commissie* aan HIERONYMUS HENDRIKS van heele en halve stuivers te munten, volgens de Generalityts Ordonnantie onder voorbehoud van de Kerk haar gerechtigheid (b), en eene vergunning van duiten te slaan onder het zelvde beding (c): — maar wy zullen dit onderwerp op *Groote kerk* met noch een ander voorbeeld staaven.

L.

Bonthenborch.

In 1522 wierdt dat huis dus omschreeven: *die huysinge ende hoffstede genoempt den Bontenborch, soe die, myt eenen kameren, dairan gehoi- rende, gelegen is an den Nyenmerct; die gemeyn stege van den nyenmerckt lopende tot doir der verckstraten bis totten Rynstraten, ab vna een huys*

(a) Maar ook op een snipper ter b. f. Zie egter de stukken in *Laade 8.* van die *Branakas.*

(b) Zie het R. S. v. d. 25 Maart 1595 fol. 11.

(c) R. S. v. d. 22 Jan, 1596 fol. 58.

huys ende hoffstede geheyten cleyn auesait (a). In een acte van 1478 (b) en alle vroegere vindt men eene zo duidelyke plaatzing niet; maar in een van 1554 staat *huys ind hoffstede, geheyten den bontenborch, gelegen aen den nyhen marck (c).* Ondertuschen zeide men in 1551. *In den Bontenborch. In meyster Wylhem tymmermans zeliger huis geheiten in den Bontenborch lach toen doet Wilhem in den bontenborch gestoruen aen eenre wondynge (d), en wierdt zyn lyk geschouwd.*

LI.

Oogen uitsteeken.

Het vonnis van HENRIK DE VRIES, HENRIK VAN GROL en BERENT VAN BOEKHOLT, die tegens hun burger-eed de laken-nering, dat is hun laken-weverye, uit
 Arn-

(a) Uit het *Scheepen Actenb.*

(b) In 't *Scheepen Actenb.*

(c) In 't *Sch. Actenb.*

(d) Ald. bl. 17.

Arnhem na Munster hadden overgebracht, is in de *Kronyk* vermeld (a). Zy wierden, schreef ik uit eene gelyktydige aantekening, by *Schepenen* gevonnist oer ogen uitgesteken, ende oer twee vingeren affgehouden te warden. Dan is dit vonnis versacht, ende syn sy metten vingeren benadicht geworden. Deeze uitdrukking kan in den eersten opslach dubbelzinnig schynen. De Heer H. VAN WYN begreep 'er uit, dat zy vry kwamen met het afhouden der vingeren (b), dan zo gelukkig waren zy niet. Zy kwamen vry van het afhouden der vingeren, maar hunne oogen wierden uitgestookten. — Wy zullen 't geen H. VAN GROL's zoon zich daar over by vervolg, op den hals haalde, hier byvoegen (c).

Coram henrick van Poelwyck ind Wilhem Hynckert comparuerunt Claefs van oeuer ind arnt bontwercker, Euert mess, phylips harnysmaicker ind thomas van Zutphen myt recht gebaedt vmb een getuych der waerheit to geuen ind hebben getuycht, als naebeschreuen. In den yrsten hebben Claefs van oeuer ind arnt bontwercker getuycht ind gesacht, dat sy een vridage lestleden gestaen hebben

voer

(a) Bl. 94. uit de Brandkas.

(b) *Byv. op de Vad. Hist.* D. V. bl. 63.

(c) Uit twee losse bladen ter b. f.

voer herman brouwer doer, daer gekomen is henrick van grolfs desfs blynden soen, gaert genant, die herman brouwer toegespraicken ind gesacht heeft, dat hy, als een gyldemeyster in der tyt raet ind daet daer to gegeuen hed, dat zynen vader die oegen vytgesteken weren, ind hed auer zynen vader gedaen als een schelm ind boeswicht, ind afs hermans vrouw daer in wat seggen wolde, heeft hy die seluige geslaegen ind voer een dycke hoer gescholden; heeft arnt voerff. mede getuycht ind gesacht, afs hy henrick des blynden soen straiffen wolde, dat gekomen is bernt straiffen [aldus] soen ind heeft arnt voerff. myt twee opsteekers steken willen. heeft philipff harnysmaicker getuycht, dat henrick die vryese hon gebeden heeft, dat hy herman brouwer, Jan heynericks, thomas van Zutphen, ind claess van amersfoert seggen wolde off zy eenen vranlicken dach mytten tween blynden halden wolden ind scheyden van hon, want zy een oersaecke weren geweest, dat zy oer oegen verlaeren hedn, heeft thomas van Zutphen getuycht ind gesacht, dattot ymbtrent iii jaer geleden, dat heyn die vryesen soen lambert voer thomas vurff. doer gekomen, daer thomas vurff. stonde, ind tot thomas gesacht, dat v gaetz lyden schende, hed gy gedaen, myn vader hed zyn oegen nyet verlaeren, ind heeft daermede zynen degen vytgetaegen ind nae thomass

maff houwen willen, iff thomas in syn huylf gegaen ind zynen degen gehaelt, ind as lambert voerff. dat sach, is hy mytten bloeten degen gaen loepen. heeft Euert melf getuycht ind gefacht, dat hy gefien heeft dat gaert henrick van groloff deff blynden soen herman brouwerff hun frouw end zyn maight geflaegen heeft in hermanff voerff byflach, ind dat die maight oer weerde, die hy van den anderen gefcheiden heeft, dat felue hy gehalden by den Ede zy Key. Ma. onfen alre gen. heren ind der ftad van arnhem gedaen hebben. Actum vt fupra.

Volgt zyn vonnis.

Gysbert van der hoeuen myt gevolgh der famentlicker Schepenen wyft dat gaert henrick van groloff des blynden soen komen fall apentlick vur den Gerichte ind bidden den Richter ind die fementlicke Scepenen ymb gnade op zynen knyen fittende, ind fall oick een sonnendage to kome de voer die Cruylfen ymb den kerckhoff gaen in zynen lynen cledere myt een barnende kerffe in zynen hand hebbende, and foe gaert vurff. meere ftraiffe verfchuldt ind verdient had, inhalt der getuege daer van gefien ind gehoert hebben, die Richter ind die fementlicke Scepenen zyn Jonckheit aengefien, ind der ftraiffe verlaten, deff foe fall hy fich verwyлкоeren ind auergeuen vur den gemeynen
fco-

scopenen ind burge ind geloeuen stellen ind setten, dat hy een sonnendage tokomende, dat hy in zynen lynen cledere vmb den kerckhoff vur die Cruyssen myt eenre barnender kerffen gegaen heeft ind langer nyet, ind vort gelaeuen, dat hy zich tegen zyn auericheit wederom nyet seggen noch daertegen doen sall, oick nyemant dese/s haluen archwilligen sall myt woerden off myt wercken. Ingefall hy hyer tegen dede, sall hy ther straiße staen, gelick hy verschult heeft. Inhalt der getuege. Actum op manendach post agathe anno xlix.

Item, dat hy een sonnendage tokomende vur die Cruyssen gaen in maten woe vurss. daer vur zyn burge Derrick van mouw, meister jan noster organyst, michel Droichscheren ind rutger van ness. actum vt supra.

— Met het uitsteeken van oogen was men in de xv^e. eeuw licht gereed; Amsterdam wierdt in 1481 van *gasthuus boeven* gezuiverd, men gelastte op het einde des volgenden jaars eenigen van dat soort van volk *wter stede ende der stede vryheyt* te blyven, totter tydt toe, dat men hem anders laet weeten, op beyde hoere ogen te verbueren (a). Eene afbeelding van de lad-

(a) J. WAGEN. *Besch. v. Amst.* II. 354, 355.

ladder, waar op deeze strafoeffening geschiedde, moet in een Hoogduitsch werk van 1511 (a) te vinden zyn. — Het wierdt ook *ogen uitbreeken* genoemd (b).

LII.

Byslach.

In het voorgaand Hoofdstuk vindt men van *Herman Brouwers byslach*, gesproken. *Byslach* is een gedeelte van de straat, welk aan yder huis, niet om te betimmeren, maar evenwel om als een eigendom by dat huis te bezitten, toekomt; en heeft dus de betekenis van *stoeper*. In 't Oud Hoogduitsch heet het wat anders (c). By ons wierdt het van hun verbasterd, van wien het nog gebruikt wordt; want die zeggen niet meer *Byslach*, maar *Blyslach*, en deeze rang van burgers is met de letter L in 't geheel

(a) Zie C. G. HALTAUS *Gloss. Germ. v. Augen ausstechen.*

(b) Zie 't *Cron. Genootsch. P. E. J. P. II. 379.*

(c) BRAGUR. V. I. 64.

heel te mild, want als zy met veragting van een slachter spreekten, dan noemen zy hem *kluiter*, daar het verouderde woord by KILIAEN *kuit* is. — Aan die verouderde woorden geeven wy dikwyls te veel letters: Van de *Catharinæ* Gasthuis *Refster* maakten wy en onze vroege voorzaten reeds *Reventer*, terwyl het woord niet van *Revenio*, maar van *Refectorium*, en dat van *Reficio* komt. Maar met de Latynsche woorden ging het te Arnhem, als overal, raar toe. *Victualier* wierdt er ook met *Vette-warier* herdoopt, en wy zullen zelfs in dit werk het Hoofdstuk van *Fabitatie* vinden, zonder te kunnen zeggen, hoe het in de wereld kwam.

LIII.

Nagels.

In 't begin der xvi. Eeuw waren by timmering nodig *lasnaegels*, *deurnagels*, *soldernagels*, *brugnaegels*, *spongnagels*, *scherpelingen*, *latnaegels* of *vensternagels* (a). De *scherpelingen*

kwa-

(a) Blykende by *St. Rekeningen*.

kwamen 't honderd op een gulden, de *lasnaegels* 't honderd op elf stuivers, de *soldernagels* 't honderd op agt stuivers, de *deurnagels* 't honderd op vyf stuivers, de *latnagels* op drie stuivers 't honderd. Maar men hadt *dubbelde en eenvoldige scherpelingen*, en twee enkele wierden tegens een dubbelden gerekend. — De *scherpeling* zal van *scherp* moeten worden afgeleid, gelyk de bastaard-latynsche *Acutus* (a) van *Acuere*, of liever van *Acutare*, en dat van *Acuere*. — De nagels, waarmede placaten opgeslaagen, dat is op de poorten vast gehegt wierden, waren *Taeskens* genoemd. Ik zag *taeskens*, daer men mede de *bryeffen voir de kerckdoeren ende voir de poerten neeghelden* (b). — Zo hier van het Fransche woord *attachér* daalt, dan zou het *neghalen* eigentlyk maar *hegten* zyn.

(a) DU CANGE in v.

(b) St. Rek. v. 1516.

LIII.

Vreemde Ambassadeurs.

Item die stat van Arnhem geschenct in 't jaar 1501 den Ambisfait van den Coninck van Vrancryck, die aen myn gen. heren gesant was, in vrouwe van Brocks huys iii. r. guld. — valet vii gul. myt iii. str. (a).

Item in profesto Assumptionis Marie was hyr komen een Ambasiatoir vyt dat hoff van burgondien, hebben ons burgemeesters hem geschenct viii. quarten wyns die quart iii. stuuer, ende worden gehailt tot ffoeyssen valet. j. guld. iii. ff. Een geval van 1510 (b).

Deeze laatste Ambassadeur kreeg maar drie stuiver meer, dan een vreemd edelman, die in 't jaar 1513 overkwam, bekendmaakende, dat zyn vader van den torck verslagen was, ende hee en beuert [bedevaart] gelaest hadt sunt Jacop. i. guld i. str. (c). De spoelluyden van den Bisshop van Munster kwamen in 't jaer 1516. aen den burghermeystersen, hermen van wy, om een geschenck en men gaf hun i. gulden vi. bl.

(a) Uit St. Rek.

(b) Uit St. Rek.

(c) Stads Rek.

LV.

Amandel melk.

Kwam op d'Arnhemfche maaltyden, evenwel niet voor 't jaar 1507, te voorfchyn, en was niet goedkoop. Op deff dynxdaigh na den sonnendach letare Jerufalem, hadt die stad gefchenckt Fonckr. Florys van Ysfelsteyn, aff den nyen statholder, dat hy wellekom fyn most een gelaich van lxxxiii. personen, en toen rekende Foeys van der kuyll, dat oir die burgermeifters toegefacht hadden, dat se to meer vur vyffch ende mandelen melck gegeven hadt, want dat zeer kostel was, oeck vuyr vygen, rofynen, krekelyngen iii. guld. (a).

LVI.

Sint Clara,

Wy Reynout bider ghenaden Goeds Hertoghe van Ghelren, ende Greue van Zutphen doen kont,
en-

(a) Uit St. Reken.

ende kenlic allen luden mit desen openen brieue, dat, want Hylle van Angherloe, onse Poerterse tot Arnhem, besat, bewyft, ende ghegheuen heeft in rechten testamente omme salicheyt haerre zielen Viue ende Twyntich pont cleyne Jaerliker Reynten, ryt haren haluen veerschepe tot Westerwoert in sente Claren Cloester binnen onser stat tot Arnhem ghelegghen, Ende want dat Cloester vorss. noch ghenen voertganc en heeft, ende die reynten vorscr. verbysteren mochten soe hebben die Erfghenamen der vorss. Hyllen puerliken, omme Goeds wille ghegheuen alse Wi verstaen Arnde van den Gruythuys Gercelys sone van den Gruythuys dese vorscr. Viue ende Twyntich pont 't staers, tot eenre vicarien ende altaer te verdienen in die kyrspel kyrke tot Arnhem, ende hebben die gyste daer af ghegheuen Gercelys vorss. ende sinen Eruen tot ewighen daghen, Ende oft gheuele dat hier namaels dat Cloester van sente Claren vorss. voertganc kreghe, ende daer Nonnen in te wonen quemen, soe soud men die vicarie ende altaer vorss. aldaer verdienen, behaudelic nochtant altoes Gercelys vorscr. ende sinen Eruen haers rechts van der giften verscreuen. Ende want dit vorss. Cloester van sente Claren van onsen Alderen ende van ons hiercomen is, soe hebbe wi bi rade ende goetduncken ons Raets ende onser vrienden, op dat die dienst ons heren Goeds vermeerret wurde, onsen

sen Consent ende wille daer toe ghedaen, ende ghegheuen toe doen ende gheuen mit desen tieghenwordighen brieue, in allen manieren alse vorseuen is, Ende bidden enen eeraftighen here ende vader in Goede onsen lieuen neue den Bisscop van Vtrecht, dat hi dit confirmiere ende approbiere mit sinen brieuen ende seghel. In orconde ende stedicheyt des, hebbe wi onsen seghel aen desen brief doen hanghen, Ghogheuen jnt jaer onsen heren, dusent, driehondert ses ende vyftich, op sente Andries auont des Apostels (a). Hier van de Claaren-straat. In 1391 sprak men van den stege t sente Clare feria vi. p. exalt: crucis met Lambert Jacobi [ik denk van die te bestraaften], en in 't zelvde jaar betaalde men Lambert Jacobs voer die stege l. gul. valet clij. ff. xiii. ff. iiii. g. (b). Deese kloosterlingen wierden geheeten de Begynen tegen den Ellenbaech auer (c). — In 1387. gaf Hertog WILLEM VAN GULICH ende CATHERINA Hertoginne puerlike om Gaitswille den hospitale van st. Catharinen tot Arnhem die hofstede ghe-

(a) Naar het oorspronglyke op Francyn onder de papieren van Preschave, versterkt met 's Vorsten zegel, maar niet meer gaav.

(b) *St. Rek.*

(c) *Kron. bl. 74.*

heyten tot *St. Claren*, gelegen binnen *Arnhem* (a) — De *Sint Claren stege* wordt op de kaart by *PONTANUS* aangewezen (b).

LVII.

Meydach.

Wierdt in vreugde gesfleeten. In 1448 des woensdach op *meydach* waren die heren ende Raet vergadert in myns heren hof van gelre, dair gedroncken *iiii. quart meydrancks* (c), welk zekerlyk meer na kruiderwyn, dan de tegenswoordige maydranken zal gesmaakt hebben. Het was de gewoonte deeze *Maydranken* te drinken tot het jaar 1457 toe (d). Men dante dan ook (e). En van een opgerigten *Meyboom* weet ik een voorbeeld van 1412 te geeven,

(a) Was oorsprongelyk in Laade 3. No. 4. van d'Archief-kas van dat Gasthuis, en aldaar ook geregistreerd in 't B. v. *Fundatien* enz.

(b) *H. G. I.* p. 36.

(c) *Sz. R.*

(d) *Kronyk* bl. 33.

(e) *Ald.*

ven. Hy hadt voor 't Hof van H. REYNALD gestaan, en Geerlich bragt in Rekening *iii. karren kestelings*, waarmede dat *meyboemsgat voir ons heren hoff ende ander gaet op ten merct gestopt waren (a)*. Een voorbeeld van den 1 May 1590. kan zo raar niet heeten (b).

LVIII.

Dobbelen en speelen.

Item en sal nyemant bynnen onsen vrisheyt dobbelen, mit dobbelsteenen spoelen, oft enigherhande ander spel spoelen om ghelt oft quitinc bi daghe oft bi nachte bi enen ponde ende den Richter sinen ban, ende die weert oft weerdynne daer men spoelde om gelt desgelycs, vytgenamen der Jaermerket, vytgenamen als onse heer cap hier binnen is in haer herberghe, mach dobbelen wie daer bi is (c). De Heerschap, welke in dee-

ze

(a) Uit *St. Rek. v. d. j.*

(b) Verg. 't *Raad Sign.*

(c) In 't *Statutenb. v. d. Brandkas.*

ze keur gelezen wordt, zal Vrouwe ELEANORA zyn. Aan de Hoven was het spel van oudsher in zwang. Maar de tyd waar in voornamelyk gespeeld wierdt, was het hoichtyt van kersmis. Dan moesten Burchgraven, Amptmannen, Richters, Rentmeesters, Tollenaars, ieder *speelgeld* aan den Vorst overmaaken. In KAREL van Egmonds tyd luidde het gebod daar toe aldus.

Lieve Getrouwe! soe ons jaerlix onse amptluyde ind officieren zynen pennynck tegen dit tokomende hoichtyt to spoelgelt to schicken plegen, wie dat van aldts gewoentlick is, beuelen wy v mit ernst, dat gy ons mit brenger van desen vyfftych golden gulden auerschickt ind behalt sulx wederomme jnne van den yrsten pennongen, gy van onser wegen boeren sult, jnd laet hyr jnne geen gebreck vallen, deff verlaiten wy ons jntlicken. Gegeuen op onss Borch Hattem den xiiii^{en} dach Decembris. Anno domini etc. xxvii. [Getekend] Charles. [lager] Muylekom. [t opschrift.] Vnsen lieuen getrouwen Bruen van schuren Amptman in Boemelre ind Tielrewerden (a). In 't jaat xxviii. vorderde Hy veertich goltgulden tot spoelgelt tegen 't neste toekoemende Heylige Hoichteyt van den

(a) Nu in Laade F. aan de R. K.

denzelve*n* (a). In xxxi. twintich golden gulden van Gerit van Lennep Rentmeester to Coiverden ind des Lants van Drenth (b), en vyff en veertich golden gulden van Evert van Doempfeler Rentmeester to Gruen:ngen (c). — Het was ook in deezen tyd, dat KARELS grootvader te midden van spel en open hof en vreugd, van ADOLF zynen Zoon gevangen genomen wierdt (d). — Dat door de Vorsten verpacht wierden de *dobbelschoolen* is bekend, en ook van my, zelys omtrent schraale dorpen, bewezen (e). Van oude Arnhemse spelen zal iets op Zwaard-straf voorkomen: maar wat is Wortafelbrede (f)?

Item des donresdage na Remigii mynen genedigen heer geleent ende affgewonnen op ten Wortafelbrede tot Tiel. vii. ar. gulden.

Wortafel brede staat er duidelyk, doch het zal Wortafel brede moeten zyn, en dan voor een bord kunnen opgenoomen worden, waar
in

(a) Nu in Laade K. ald.

(b) Ald.

(c) Nu in Laade G. ald.

(d) SLICHTENH. G. G. bl. 255. enz.

(e) In d'Oorspr. v. 't Hof v Geldert. bl. 94.

(f) Uit de Rek. DERICH VAN DER HAUTERT Barchgreve tot Nym. ov. XLIII°. XXXIV.

in met teerlingen gespeeld wordt. In 1488 speelde *Heer Johan vensken in den brede* (a),

— Het spel was in Arnhem al zeer vroeg in zwang, en dus ook het valsch-speelen. Een van de alleroudste *Statuten* (b) luidt. *Item so Wye den anderen lochent, schalck, tuischer of hoiren joen yn ernsten moede heitet, off mit lasterlicken woirden den anderen verspricht, die sall der stat gheuen iiiij. W. ende den Richter sinen banne, also ducke ende vake, als hi dat duet.* En daar moet het woord *tuischer* niet minder dan voor een valschen speelder opgenomen worden. Het voorbeeld, waar mede de *Kronyk* (c) gestoffeerd wierdt, geeft, zo wel op valsche steenen, als alle ander bedrog by 't spel, te denken. — Doch het eerste voorbeeld van speelen van Burgemeesteren en Scheepenen op teerdagen, 't geen my voorkwam, is van 't jaar 1515. *Item in profesto pauli hebben die Borgemeesteren mitten scepenen geteert na oldergewoenten in foeynze huysf tot xxi. personen. v. xxi. quarten. ind voer apell van Aranyen j. q. jnd na der maelyt ghedroncken, want sy lange sayten ind spoelden, xxx. quarten wys (d).*

(a) In 't B. SECRETA CAMERÆ fol. 70.

(b) In 't boek *Statuta*.

(c) Bl. 20.

(d) Uit *St. Rek.*

LIX.

Tresye.

An 't Catharinæ Gasthuis was *i. B.* tot *tresye me te copen*, daer men die sieken *me lauet* (a) vermaakt. KILIAEN heeft het werkwoord *Tresen* met *potare: potum tanquam per cribrum ingerere* vertolkt, het schynt egter ook een drooge waar geweest te zyn. In 't jaar 1549 was by de Blyde inkomste van Prince FILIPS te Brusfel een *bancket* aan 't Hof, waar op het *donderde ende blixemde ende hagelde al tresye* (b). — *Tresy* en *Tregy* zyn 't zelvde.

LX.

Tuit.

Wordt voor een maat van natte waar, en een vat by de Woorden-verzamelaars niet onaan-

(a) In het II. *Leger-b.*

(b) *Nieuwe Chronycke v. Brabandt, Gheprins t'Hanswerpen by Jan Mollyns, 1565. kl. Fol. bl. 170.*

aangeroerd gelaaten: toen in 't jaar 1516 op sint Aagten-dag de slag ging van stads Accysen, wierden *xii. toeytten byerff*, elck toeyt holdende *x. quarten*, gedroncken (*a*). De scherts van ARNOLDUS HEYMRICIUS, welk met *Theutonum Castra* eene groote meenigte van Tuiten bedoelde, wierdt reeds voor vier en vyftig jaaren in Arnhem opgemerkt (*b*).

LXI.

Groentens.

In 1516 kwamen op de *Pauli Maaltyd* voor de *Joefferen i. pot afghereyde ertten ende iii. schottelen ghekaecht wyltbroet* (*c*). Maar het komt my voor, dat voor *afghereyde ertten* eene verbetering van *afgerelde* nodig is. De Duitschers hadden *Bonen die man yngerelt kuchet*, en die noemde JUNIUS met onze Voorouderly-

(*a*) Uit *St. Rek.*

(*b*) Van HENR. CANNegiETER *Eerste Br. ov. Nederl. Oudb.* bl. 25. 26.

(*c*) *St. Rek.*

lyke taal *Ongepeelde boonen*, en dus zouden Wy hier ligt op *Peulen* moeten denken. Ondertuschen zet die zelve Taalkenner *Gerelte bonen* met *Gestooten oft ghecapte oft gemalen bonen* over (*a*). Zo dat wy van hem in de boonen gelaaten worden, en ook niets zekers van *d'erwten*, die boven (*b*) opgedischt wierden, zegen kunnen. Van andere groentens heeft men daar tevens voorbeelden (*c*), — Maar in het *Tweede Legerboek* van 't *Catharinæ* Gasthuis was eene *Tabula* van al 't geen aan dat gesticht van onze lievdaadige voorouderen was vermaakt of geschonken geworden. Ik lees in myn afschrift daar van telkens *legaaten, om versche spise daarmede te kopen, om gebraade mede te kopen, ook om versche spiese en hoen* [dat zyn *hoenderen*] *mede te koopen*, en dus zou men moeten gisfchen, dat onder die versche spyzen eerder groentens dan vleesch of visch beoogd wierden. — *Slaet mit boemoly*, maar niet met *azyn*, zag ik 't allereerst op een maaleyde van 1518 (*d*). De gewezen Kok van den Kardinaal *CARAFFE* sprak met groote deftigheid

te-

(*a*) In *Nomencl.* 85.

(*b*) XXXIV. 148.

(*c*) XXIX. 122.

(*d*) In *St. Rek.*

tegens MONTAIGNE (a), onder andere, van de *differences des salades selon leur saison*, celle qui doit estre rechauffée, celle qui veut estre servie froide; la facon de les ornér et embellir, pour les rendre encores plaisantes a la veue, maar zo zwierig vond ik die in oude tyden te Arnhem niet. — Van de *Sallat mit Eyern* en die driemaal aangerigte maaltyd van 1303 in BRAGUR (b), wil ik lievt het myne denken, want die drie geregten in 1303 hebben hulp nodig.

LXII.

Maaltyd by Geregtspleegingen.

De bestorming van het *Minderbroeders klooster* t' Amsterdam wierdt in het jaar 1566 ook daarom door 't opgeruide graauw verrigt, dewyl 't Gerecht, na 't uitvoeren van vonnissen, aldaar met de kloosterlingen maaltyd hieldt (c).
Dit

(a) *Eff.* I. 609, 610.

(b) V. I. 177. 178. 179.

(c) J. WAGEN, *Besch. v. Amst.* III. 189.

Dit was evenwel een zeer gewoon gebruik van die tyden. De Burgemeesters van Arnhem schonken den Richter in 1526 *doe men Joffer van Wely richten sold ix. quarten. Item op donredach na sint Peter ad vincla zyn die xii. scepenen mitten Richter gegaen totten begynen eten, want zy drie daegen mitten gericht van Gysbert van Deyll onledich geweest hadden, dair verdroncken tot Gerrit ten broicks, ind tot Toenis Hugen gehaelt xxii. quarten. Item op manendach na sint lucas dach, doe dat gericht was met Philips Haes, ind den Zaellmaker mitten priester, doe zyn myn Foncker van Myddachten, die Richter, Burgermeister Scepenen totten Begynen gegain ind dair laten halen xvi. quarten wyns tot Wilhelm vos, noch na iiii quarten (a).*

Keizer KAREL oordeelde dit gebruik niet zeer loffelycken ofte behoirlicker te wesen en veranderde 't daarom voor de stad Utrecht in *sekeren salaris (b)*: terwyl des niet te min in Zierikzee tot het jaar 1739 een veel vreemder maalyd stand hieldt; namelyk, dat 's avonds voor de uitvoering van een doodvonnis den verweezenen een maal ter zyner keuze be-
reid

(a) Uit St. R. v. d. j.

(b) A. MATTHE de J. Gl. p. 657. et ibi not.

reid wierdt. Dit of iets diergelyks is ook elders in gebruik. Maar dat aan dien maalyd de Baljuw aanzat en een der Burgemeesteren, en de President van Thefaurieren, de Predikant, de Ziekentrooster, Stads-Fabryk, mitsgaders de Prokureur, zo van den Baljuw, als van den gevangenen; en dat dan den Baljuw de plaatze aan des verwezenens rechter, en aan den Predikant die van zyne linker hand toekwam, en dat dit treurmaal voor eene meenigte van aanschouweren geschiedde (a), neen dit moet ik veronderstellen, dat, hoe geerne onze goede Voorouders ook op andermans smeer teerden, maar op weinige plaatzen in gebruik was. — Ondertusfchen, wat die maalyden van Arnhem in de Kloosters aangaat, de Kloosters waren de huizen, die voor de smul gezogt wierden, in zo verre, dat in 't jaar 1509 op belaaken paeschen gesant wierdt enen bayden tot Monyckhuysfen, enen to Mariendaell ende enen to bethanyen, want Dermond alle daige dat geloep ende brassen van den burgeren dayr nyet hebben en wold (b). DERMOND was

(a) 't Laatste verhaald in 't *Vaderl. Woordenb.* v. J. Кок, XXXIV. 225.

(b) *St. R.* verg. ook boven XXXIV. 150.

was Opperbevelhebber over 't Krygsvolk, en een man, die zich duchtig gelden deedt.

LXIII.

Rethorykers.

Men vindt van hun veel, gelyk ik in de *Kronyk* met uittrekzels uit stads Rekeningen bewees. — Uit de twee volgende posten zullen wy twee troepen onderscheiden.

Item den Rethorykers gegeuen, want se vur den heren hadden gespoelt jnt wynhuys j. ton byerff. v. — i. gl. iii. ff.

En dan volgt daar op terstond.

Item doe die Rethorykers vytgyngen quamen dair wat jonger gezellen in, als meyster Wolters soen, zwertvegers soen ende meer anderen ende hebben oeck een spoell gemaect vur den heren, heur gegeuen vyt beuell des burgemeysters vi. quartern homburger byerff, die quart enen gorsfeler. v. — vii. stuver (a).

Mis-

(a) Uit *St. Rek. v. 1509.*

Misfchien mogen hier by opgenoemd worden of ook wel niet, *die jonge mechden, die in 1517 op den vastellaeffent tot Wyllems van broeckhuysens voir den heeren ende Foefferen spoelden, vermomt weesfende ende myt spraeken (a).* — Maar die *Rhetorykers* agt men weer onderscheiden, van die geenen, die [zeiden de Gedeputeerden van de Zuidhollandfche Kerken in 1636 (b)] *Comedien speelen tot lasteringe van Gods name ende Christi lyden, hoedaanige Geestlyke speelers noch vry meer in d'Arnhemfche oude bescheiden ontmoet worden. Zy verschilden ook van Robert Bruyn, Johan Bradfret, Thomas Saxwiell, Richardus Jonas, vnd Everhart Sauff Muisickers vnd Historispeelers alhier tot Arnhem in 1592 mit patent van f. Ex. gecomen fynde, en welken van 't Hof en de Rekenkamer xii. £. vereerd wierden (c).*

(a) Uit *St. Rek.*

(b) By J. VAN DEN SANDE *Ned. Hist.* XIV. 197.

(c) Uit de XII. *Rek. v. CAERL VAN GELDER L. Rentmr. Genl. v. Gelderl.* aan de R. K.

LXIII.

Zweerd-danffers.

De speellieden die op het vastelavonds-
maal van de Hertoginne van Gelre door de
fwerden dansten (*a*), waren in dien tyd zeer
getrokken, ik ontmoet hen of huns gelyken
agt jaaren laater te *Doesburck* (*b*); en zie daar
hun kunst met een *vat biers*, *idt vat xxii. str.*
brab. beloond. Aan H. JUNIUS (*c*) en KI-
LIAAN waren zy ook bekend (*d*). Zy wierden
in vroeger tyd *zwaardspeelers* genoemd (*e*). —
Ik geloov, dat zulke lieden in vermomde klee-
deren verscheenen, ten minsten by de blyde
intrede van Prince FILIPS in 1549 te Brus-
fel vindt men daar ook noch *Mommers*, *zeer*
costelyc toeghemaect, met lange cleeren, ende die
waren onder al ghewapent, ende haer causen ghe-
wor-

(*a*) *Kron.* bl. 83. uit *St. Rek.*

(*b*) *Rek.* van den Richter v. *Doesb* over 1531 ter R. K

(*c*) In *Nomencl. v. Pyrricharius et Ludii.*

(*d*) Zie *Sweerd-dans* en *Sweerd-danser.*

(*e*) H. v. WYN *Hist. Acondst* I. 334.

worpen hebbende, dansten sy de iouffrouwen voore, also dat costuymelyc is van doene, ende daer mede hebben sy twee ionckvrouwen ghehappeert ende genomen; daer wasser, diese deffenderen wilden ende sloeghen die voorschreuen mommers, maer (a).. en dan zal in zulk een vercierden maagdenroov de zwaarddans wel voor 't meest zyn afgeloopen.

LXV.

Vreemde voorwaarden van koop.

Comparuit Lubbert then Ess ind tuycht, dattet sich begeven heeft na den belech van tyell, dat Henrick Bentinck een peert verkoift heeft andriess Kreynck, dat soe vroe andryss vurss. een echte huysfrouwe neme, solde hy dat pert betalen. actum op vridach post luce euangeliste anno [xv] xliii. (b).

Zo

(a) Woorden uit die Nieuwe Chronycke van Brabandt, bl. 170.

(a) Uit het Scheepen Actenb.

Zo verkogt *Jan Pyck* aan *Jan van Broickhuysen* een paard *soe dat hy geven ind betalen solde xiiii. Philips gulden soe vroe alff zy wederom t arnhem quamen (a)*, maar *Broekhuysen* hadt voor dien tyd kunnen sterven, en hy sneuvelde ook onder weg. By paarden-handel viel dit meer voor, ondertusfchen durv ik daar voor niet aanhaalen de vier paarden, welke *Hopman EUSUM* in 't jaar 1594 aan *LIAUKAMA* leverde *met beding, dat hy de selve om niet soude hebben, indien Coeverden voor oft op Paesschen overging (b)*. — Aan staatkundige weddenschappen, of wel aan een getroffen koop, tusfchen *WILHEM GAYMYSS* en *JAN KOELEN* over een Ring zal ik by de *Huldig van WILLEM van Cleey* gedenken.

(a) Uit 't *Schepen Actenb. v. 1533.*

(b) *E. v. REYD Hist. d. N. O. X. 224.*

LXVI.

Servet.

Of *serviet*, is in 't goed oud Geldersch *dwaen* of *dwael*, waar van het tegenswoordig goed Arnhemsch *dweil*, voor een doek, waarmede de vloeren worden opgenoomen. Het woord *seruet* in de betekenisfe, welke het noch heeft, vond ik een eenige reis; GRIET WYNTGENS hadt in 1552 *Ammelakens en servuetten* (a). Zy zat 'er warm in, gelyk 't Hoofdstuk van *Vrouwen kleeding* bewyzen zal. Ondertusfchen kwamen die *servietten* toen niet op den disch, zelfs niet aan de Vorstelyke Hoven. Want als KAREL DE STOUTE wilde *dwaen*, gaf de Panetier de *serviette* den eersten Hooffmeester; De Hooffmeester den eersten Camerlinc; ende d' eerste Camerlinc enz. want dit houdt niet op (b). — Het zou eene vraag van huismoederen kunnen zyn, of tot het wasfchen van dit en alle ander linnen ook styfzel

tot

(a) Los in 't *Scheepen Actenb.* gay. 65.(b) OLIV. DE LA MARCHE by A. MATTH. le
249.

tot styving daar van gebruikt wierdt? — Na-
rigt by E. VAN REYD (a).

LXVII.

Tar.

In 1504 wierden de vensters van 't Stadhuis
geteerd (b). — Het tarren met Smits-sintse-
len was in 1516 reeds bekend; men bediende
zich te Arnhem daar van om de sluis onder 't
ronddeel van de wal dicht te maaken, en daar
voor gebruikte men ook mos en spaanen: *x pont
mos voer elck pont betaelt x blencken. vii. quart
tars, vnd de synttelen synt ghehaelt tot de stad
smyt (c)*, men smeerde toen de rytuigs-ra-
den met tar en seep: *heefft Jacob de stat schaet-
ter ghehaelt in tarsuat, daer hy de stat kar
meede smeerde i. q. tarff voir $i\frac{1}{2}$ str. ende i pont
seepen daer onder voir $i\frac{1}{2}$ str. (d)*: en dit smeer-
zel doet zich dikwyls op.

(a) XV. 351.

(b) Uit *St. Rek.*

(c) Uit *St. Rek.*

(d) Ald.

LXVIII.

Orgelke.

In 't jaar 1519 speelden op *Pauwels-dach* drie trumpers. Een myt den orgelken. Een pyper ind trumfleger (a). Dus waren de draagbaare orgels, dan juist op verre na zo vroeg niet te Arnhem, als elders, bekend (b). — Zy zullen by den dans, en by tafel-zangen te pas zyn gekomen.

LXIX.

Schyf.

Voor een ronde tafel (c). Mechtelt Wyrtrycks gaf in 1547. onder andere zaaken, en behalven en hoenderkouw baven myt een trisoer, die

(a) *St. Rek.*(b) *Naleez. op de Vad. Hist. I. 206. not.*(c) Verg. **KILIAEN.**

die nyhe grote schyeff en den groten stoel (a). —
 Trefoor of Tritfoor hoeft niet uitgelegd (b),
 maar een Trefoor op een hoenderkouw zal men
 in alle oude huishoudingen bezwaarlyk vin-
 den.

LXX.

Halve gek.

Op Pauli dach van 't jaar 1516 warden wys
 beueel des borghermeysters ghegeuen enen halleffen
 gheck, dye voir den haeren alle den namytdach
 dansten vnd op de clapspaen spoelde *iiii.* str. bra-
 hants (c). Wy moeten hem voor een uirven-
 ter van snaakeryen aanzien, voor een soort
 van Hofnar, en dan dien genoemden klapspaen
 voor een stoknar, of Marot. Yder zot hadt
 zyn Marot. KILIAEN noemt het den scepter
 der

(a) Scheepen Actenk.

(b) KILIAEN op die w.

(c) Uit St. R.

der zotten (a). Men weet en men vindt in oude printen, dat die in een borst-beeld van een klein zotjen bestondt, en dat dat aan een stok zat. Die stok mag opgespouwd of gespleeten geweest zyn, even als nog de houten *fabels* der *Harlekynen*, en hem onder den dans voor 't slaan van de maat gediend hebben; zo danste men met *Castagnetten* noch lang na onzen halven gek: maar die *Marot* kwam behalven dat ook tot opkwickking zyner andere potfen en aartigheden zeer te pas. By voorbeeld door hem onverwagts uit den mouw, waar in hy verborgen gehouden wierdt, gelyk BRUGMAN zyn *Crucifix*, voor den dach te doen springen. Men meent dat daar van daan komt de spreekwyze *ze agter den mou hebben*, of, gelyk men ook zeide, *in den mou*. HOOGSTRATEN haalt op *mou* 't zeggen van P. C. HOOFT aan. *Dat hy scheen middelen in den mou te hebben om alle duin tot del te maaken*; de *Tabackblaser* van J. CATS zeide

*Voor my ick weet een spys die ick al beter hou,
Die draegh ick in myn sack, of in myn wyde mou.*

Hy

(a) Op *Marotte*.

Hy droeg daar in zyn *Tabaks-dooſ* (a): En zo wierdt al in 1533 *Gysbert Meſſ* nagegeeven, dat hy een *tynnen kanne* gemoffeld hadt, en dat hem die weêr van *Wendel de weerdyn uit de kat*, uit de mou gehaald was, maar *Wendel* wierdt bepraat, om te verklaaren, dat *ſy Gysbert Meſſ die canne nyet vytter mouwen genaemen* hadt (b). — Met deeze *Wendel* en met dien *Halven Gek* wordt hier dit Deel afgebrooken. Maar ik zal gelegenheid hebben, in een *Vertoog over d' Apothekers*, den weetgierigen Lezer niet omtrent zyne kleeding in onzekerheid te laaten.

(a) *Mengeld. X. II. 206. dr. v. R. FEITH.*

(b) *Uit 't Sch. Actenb.*

OUDE EN NIEUWE

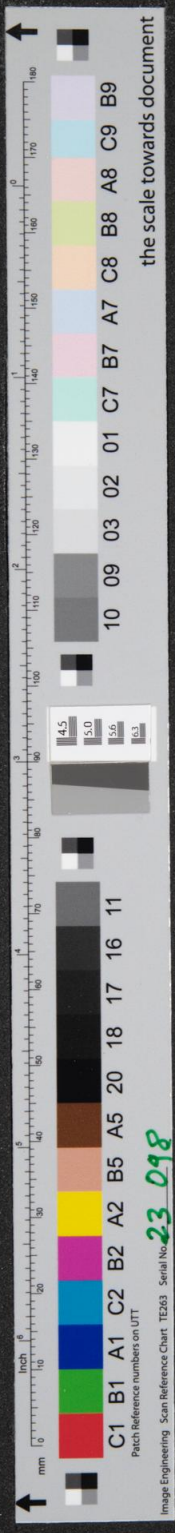
It heeft daer in eenen Teken...
en, want de...
dat by een...
dat hem die...
de ket, en...
dit wiens...
Gedre...
nammen...
niet den...
geboorte...
den, in een...
weertigen...
in onzekerheid te laten.

(a) Antiqu. J. n. 200...
(b) U. 1. 2. 3.

Hy
zo
dat
dat
de
del
Gys
naen
met
geb
ben
wee
in

(
(

53
En
en,
en
uit
en-
fy
ge-
en
af-
eb-
en
ng

the scale towards document

23 098

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No.